

GYERMEKNEVELÉS A BÖRTÖNBŐL

Kézikönyv Szakértőknek

**Gyereknevelés a börtönből:
Kézikönyv Szakértőknek**

Gyereknevelés a börtönből:
Kézikönyv Szakértőknek

Athén, Görögország
2012

A „Gyermeknevelés a börtönből” projektet (JLS/2008/DAP3/AG/1260) az Európai Bizottság Daphne III Programja (2007-2013), az Igazságosságért, Szabadságért és Békéért Szakosztály (80%) és partnerszervezetek (20%) társfinanszírozták.

Jelen Útmutatót (annak angol nyelvű változatát) Vassiliki Karveli, Kiki Petroulaki és George Nikolaidis készítették, akik a görögországi Gyermekegészségügyi Intézet Mentálhigiéné és Jólét Szakosztályának munkatársai (ICH-MHSW).

Az Útmutató magyar nyelvű változata fordításának és átdolgozásának felelőse:

Müller-Fabian Andrea és Rusu Dan Octavian, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Szociológia és Szociális Munka Kar, Szociális Munka Tanszék (BBTE)

Külön köszönet illeti az alábbiakat javításaikért, megjegyzéseikért és egyéb hozzájárulásukért:

- Müller-Fabian Andrea, a román partner koordinátora
- Vaska Stancheva-Popkostadinova, a bolgár partner koordinátora
- Sakis Ntinapogias, a görög partner kutatója

A jelen dokumentum eredeti (görög, román és bolgár) változatainak bármely módosításáért, a hozzáadásokért és/vagy kitörölt részekért kizárólag azokat a Szervezeteket terheli felelősség, akik a dokumentum fordítását és átdolgozását felvállalták.

Projektkoordinátor

Gyermekegészségügyi Intézet, Mentálhigiéné és Jólét Szakosztály, A Gyermekbántalmazás és Gyermekelhanyagolás Megelőzését Tanulmányozó Központ (ICH-MHSW), Görögország

Partnerek

Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Szociológia és Szociális Munka Kar, Szociális Munka Tanszék (BBTE), Románia

“Neofit Rilsky” Délnyugati Tudományegyetem (SWU), Bulgária

Európai Erőszakellenes Hálózat (EAVN), Görögország

Külső értékelés

SURT, Nőegylet a Munkába Való Beilleszkedésért, Spanyolország
Mar Camarasa Casals

A jelen dokumentum háttérben levő munkát az Európai Bizottság Daphne III Programja támogatta pénzügyileg. Jelen dokumentum tartalmáért kizárólag a szerzők felelősek, és semmiképpen sem következethetnek arra olvasói, hogy az itt található gondolatok az Európai Bizottság nézeteit tükrözik.

Tartalomjegyzék

Bevezetés	7
1. Elméleti Háttér	11
1.1. A kötődés perspektíva	11
1.2. A trauma-perspektíva	13
1.3. Tárgykapcsolati elmélet	16
1.4. Életpálya-elmélet	20
1.5. A szociális tanulás elmélete	20
2. Bebörtönzött anyák	23
2.1. Statisztikai áttekintő a bebörtönzött anyákat illetően	23
2.2. A bebörtönzött anyák jellemzői	24
2.3. Rizikófaktorok, szükségletek és kihívások	26
2.3.1. Várandós elítéltek	32
2.4. Szülői szerepkörre való felkészítő programok	33
2.5. A kutatás nehézségei és a bebörtönzött anyákra vonatkozó intézkedések kihívásai	39
3. A bebörtönzött anyák gyerekei	41
3.1. Statisztikai áttekintő a bebörtönzött anyák gyerekeinek vonatkozásában	41
3.2. Az anya bebörtönzésének hatása a gyerekekre	42
3.2.1. Fejlődésközpontú megközelítés	48
3.2.2. A bűnözés és a bebörtönzés transzgenerációs ciklikussága	54
3.3. Bebörtönzött anyák gyerekeinek támogatására kidolgozott intézkedések – programmodellek	56
4. Ajánlások	61
Könyvészet	63
MELLÉKLETEK	
I. Melléklet: Börtönpopulációk keretében implementált projektek, melyeknek részét képezték szülőnevelő programok is	78
II. Melléklet: Nők a romániai börtönökben	95
III. Melléklet: A gyerekek elleni erőszak és elhanyagolás jogi szabályozottsága Romániában	99

Bevezetés

Bizonyított tény, hogy a szülők bebörtönzése erőteljesen szétszakítja a családi köteleket, és befolyásolja a gyerekek életét, főként akkor, ha a bebörtönzött szülő az anya. Továbbá a legtöbb bebörtönzött nő az alacsonyabb iskolázottságú, többszörösen hátrányos helyzetű társadalmi rétegekből (bevándorlók, különböző függőségekben szenvedők, mélyszegénységben élők, társadalmi, gazdasági szempontból hátrányos helyzetűek) származik. Ezeknek a nőknek az esetében annak a valószínűsége, hogy gyermekkorukban vagy akár felnőttkorukban is szexuális, fizikai vagy lelki bántalmazás áldozatai voltak, sokkal magasabb, mint a női populáció más rétegeiben. Ezek a kockázati tényezők negatívan befolyásolják a szülői kötődések kialakulását, és a szülői készségek fejlődését. Ez a tény pedig kihat a gyermek kötődéseinek kialakulására, mentális és lelki egészségére, így ezek a gyerekek veszélyeztetettebbé válnak az erőszakkal szemben, és nagyobb valószínűséggel lesznek elhanyagolva szüleik által.

Ebben a kontextusban zajlott le **2009 – 2011 között Bulgáriában, Görögországban és Romániában a Daphne III Európai Projekt, amelynek elnevezése „Gyerekevelés a börtönrácsok mögött”, amelynek azonosító kódja (JLS/2008/DAP3/AG/1260).** Ennek a projektnek a céljai a következők voltak: i) támogatni a női foglyokat, akiknek gyerekeik van (bebörtönzött anyákat), hogy feldolgozzák az őket ért durva bánásmód következményeit (akár párkapcsolaton belüli erőszakról /PE/, akár gyermekként elszenvedett szülői erőszakról vagy elhanyagolásról van szó), és hogy ők maguk betölthessék a szülői szerepkört, amilyen hatékonyan csak lehet, ii) megelőzni és leküzdeni a gyerekek elhanyagolását és a gyerekekkel szembeni erőszakot (GYEE), továbbá támogatást nyújtani ezeknek a gyerekeknek, hogy kiléphessenek az erőszak ördögi köréből, illetve fokozni a gyerekek rugalmasságát. Így a projekt célja az volt, hogy hozzájáruljon a PE&GYEE elsődleges, másodlagos és harmadlagos megelőzéséhez azáltal, hogy fejlesztették a börtönben levő anyák (BA) szülői készségeit és a bebörtönzött szülők gyerekeinek (BSZGY) rugalmasságát a szóban forgó kategóriák számára létrehozott Segítő Csoportok révén. Ez a második évi projekt a következő tevékenységeket foglalta magába: i-ii) kutatás és a szükségletek felmérése (a BA-al és a büntetés-végrehajtó intézmények személyzetével), iii-iv) Anyákat Segítő Csoport (ASCs) és családi köteleket erősítő tevékenységek 5 női börtönben (Bulgáriában 1 börtön, Görögországban 2 börtön és Romániában 2 börtön), v) Gyerekeket Segítő Csoport (GySCs), vi) segédanyagok kidolgozása valamennyi célcsoport számára, vagyis:

- egy szórólap bebörtönzött anyák számára
- egy szórólap bebörtönzött anyák gyerekei számára
- egy három kötetes könyv, amely a női börtönök kutató személyzete számára készült, és amelynek részét képezi a jelen Kézikönyv is.

A **szakembereket**, a BA-al és a BszGy-vel foglalkozókat (pszichológusokat, szociális munkásokat, szociológusokat) felkérjük, hogy a rendes tevékenységük végzése során, illetve kötelezettségeik teljesítése mellett (börtönben végzett munkájuk) kielégítsék mindkét célcsoport szükségleteit, ez azonban élethosszig tartó elméleti és gyakorlati képzést igényel, hogy nevezett szakértők jártasokká váljanak olyan kérdésekben mint a családon belüli erőszak, párkapcsolaton belüli erőszak, gyerekek elhanyagolása, szülői szerepkör betöltése. Ebben a vonatkozásban a bebörtönzött nőkkel és a bebörtönzött szülők gyerekeivel foglalkozó szakemberek képzése, hogy a Segítő Csoportok vezetői lehessenek (ti. BA és BszGy számára létrehozott Scs) a fenti célkitűzések megvalósulását szolgálta. A nevezett szakértői csoportok (köztük társadalomtudósok, pszichológusok, szociális munkások, szociológusok), amelyek munkájukat a női büntetés-végrehajtó intézményekben végzik ezen projekt keretében olyan készségekre tettek szert, amelyek lehetővé teszik számukra, hogy kielégítsék két, különösen sérülékeny csoport igényeit. E két csoport a bebörtönzött anyák és gyerekeik. Munkájuk pedig azt a célt szolgálja, hogy megelőzzék és legyőzzék a szülők bebörtönzése miatt kialakuló negatív hatásokat, illetve a kiskorúak elhanyagolását, amelynek a börtönben levő szülők gyerekei gyakran áldozatul esnek.

„Gyerekevelés a börtönből” - sorozat szakértők számára

A „Gyerekevelés a börtönből” könyvsorozat azoknak a szakembereknek szól, akik a bebörtönzött anyák és az ő gyerekeik, illetve a bebörtönzött szülők gyerekei számára létrehozott Segítő Csoportok (Scs) vezetői szeretnének lenni. A sorozat azért jött létre, hogy – amennyire csak lehet – a Daphne-projekt keretében egységesen irányítsa a BA-val és a BszGy-vel dolgozók munkáját Görögországban, Bulgáriában és Romániában. A módszertant úgy dolgozták ki, hogy a tananyag önképzésre is alkalmas legyen, de **kizárólag** képzett és tapasztalt szakemberek számára. A sorozat a következő kötetekből áll:

- **KÖTET:** „Gyerekevelés a börtönből - kézikönyv szakértőknek”
- **KÖTET:** „Lépésről - lépésre haladó Útmutató a Börtönben levő Anyák Támasznyújtó Csoportjának Vezetéséhez”
- **KÖTET:** „Lépésről – lépésre haladó Útmutató a Gyerekeknek Támasznyújtó Csoportok Vezetéséhez”

Az első kötet – amelyet Ön most kézben tart – a „**Gyerekevelés a börtönből- kézikönyv szakértőknek**” címet viseli. A bevezető kötet tulajdonképpen egy

tankönyv, amely szakemberek számára készült, és amely általános elméleti ismeretekkel látja el azokat a szakembereket, akik munkájuk során kapcsolatba kerülnek bebörtönzött anyákkal vagy / és bebörtönzött szülők gyermekeivel. A könyv a releváns, de sajnos szegényesnek mondható szakirodalomra alapul.

A második kötet, amely a „**Lépésről - lépésre haladó Útmutató a Börtönben levő Anyák Támasznyújtó Csoportjának Vezetéséhez**” címet viseli, kizárólag a csoportterápiában jártas szakembereknek szól, akik bebörtönzött anyákkal kívánnak a továbbiakban foglalkozni. Ez a kötet lépésről lépésre vezet be a 0 – 18 éves gyerekekkel rendelkező bebörtönzött anyák és várandós társaik számára létrehozandó Segítő Csoportok megszervezésének és működtetésének módszertanába. A kötet legjelentősebb része azt a követendő szervezési és működtetési folyamatot írja le, amelyet a szakértőknek követniük kell a csoportok megszervezésében. 12 tematikus egység köré épül a kötet (különböző témák: bebörtönzött anyával kapcsolatos problémák, gyerekek fejlődése, szülői készségek, gyerekekkel szembeni erőszak, gyerekek elhanyagolása, partnerkapcsolaton belüli erőszak).

Az utolsó kötet, amely a „**Lépésről – lépésre haladó Útmutató a Gyerekeknek Támasznyújtó Csoportok vezetéséhez**” címet viseli, azoknak a szakembereknek szól, akik jártasok a csoportterápiában és bebörtönzött szülők gyermekeivel kívánnak dolgozni. A kötet irányelveket nyújt korosztálybeli nevelők (tizenévesek) képzéséhez a drámatechnika alkalmazásával. Ennek a célja, hogy ezek a fiatalok képesek legyenek náluk fiatalabb gyerekekből álló csoportokat vezetni, és megtanítani őket a konfliktusmegoldásra a drámatechnika felhasználásával. A kötet legnagyobb része a drámacsoportok megszervezésének és működtetésének elveivel foglalkozik. Bár a drámacsoportok a BSzGy számára voltak kitalálva, ez a módszer hasznosnak bizonyulhat képzett szakmabeliek számára is, akik erősen veszélyeztetett csoportokból származó vagy hátrányos helyzetű gyerekekkel, fiatalokkal (vagy akár a gyermekpopuláció többi tagjával) kívánnak foglalkozni.

Kinek szól ez a Kézikönyv?

A Kézikönyv, amelyet Ön most a kezében tart, olyan szakembereknek készült, akik bebörtönzött anyákkal és / vagy bebörtönzött szülők gyermekeivel dolgoznak. A Kézikönyv célja megkönnyíteni a célcsoportok számára létrehozott Segítő Csoportok tevékenységét. Továbbá a Kézikönyvet kiindulópontként használhatja minden olyan szakértő, akit érdekel a bebörtönzött anya gyerekével való viszonya, a bebörtönzés tényének hatása a gyerekekre, illetve ezen sérülékeny csoportok igényei, valamint az ezen csoportok vonatkozásában meghozott intézkedések.

Különösen hasznos lehet azon szakemberek számára, akik a női börtönökben dolgoznak, mint szociális munkások, pszichológusok vagy éppen szociológusok, és akik számára fontos az, hogy elméleti szempontból felkészüljenek a BA számára

szervezett csoportterápia témaköréből, vagy / és azok számára, akiknek szakirodalmi alátámasztásra van szüksége mindennapi tevékenységük folytatása során, vagyis miközben a bebörtönzött anyák és gyerekeik problémáival és szükségleteivel foglalkoznak. A jelen Kézikönyv hasznos lehet a női börtönökben dolgozó, végrehajtó személyzet számára is, hogy jobban megértse és kielégíthesse a bebörtönzött anyák speciális szükségleteit, továbbá azon tisztviselők és döntéshozók számára is, akik az Igazságügyi Minisztériumban dolgozva a szakpolitikákkal és azok alkalmazási normáival foglalkoznak. Ezen utóbbinak ugyanis nagy hatása lehet (pozitív vagy negatív egyaránt) a bebörtönzött anya és gyereke viszonyának alakulásában a büntetés letöltésének időtartama alatt.

Továbbá a jelen Kézikönyv azoknak a szakmabelieknek is szól, akik fel szeretnék készülni a Gyerekeket Segítő Csoportok vezetésére, beleértve a teatrológusokat, színészeket, társadalomkutatókat, drámapedagógusokat, akik olyan helyszíneken végeznek majd munkát, mint kiskorúak számára fenntartott büntetés-végrehajtó intézetek, női börtönök, bebörtönzött vagy börtönviselt szülők gyerekei számára létrehozott egyesületek, volt rabok számára létrehozott egyesületek, bebörtönzött szülők gyerekei részére létrehozott menhelyek, stb.

1. Elméleti Háttér

1.1. A KÖTŐDÉS PERSPEKTÍVA

A szülő börtönbe kerülése megbontani látszik a családi kötelékeket, különösen akkor, ha a bebörtönzött szülő az anya. Érdekes, hogy kevés bizonyíték létezik, amely rámutatna arra a hatásra, amellyel az anya bebörtönzése bír az anya-gyerek közötti kötődés alakulását illetően¹. (Johnson & Waldfogel, 2002). Ugyancsak kevés adat van a kötődésre vonatkozóan a bebörtönzött anyák és börtönben levő anyák gyerekeinek csoportjainak vonatkozásában. A kötődés szempontjából vizsgálva, nyilvánvaló, hogy az anyától való csecsemőkori vagy kisgyermekkori elszakadás nagy kockázati tényezőzt jelent a későbbi beilleszkedési folyamatban (Dallaire, 2007). Ugyanakkor Bowlby és Ainsworth szerint kimutatható, hogy a gyermek reakciója a kötődés tárgyát képező személytől való elválás esetén nagy mértékben függ attól, hogy az elszakadás milyen jelleggel bír, illetve, hogy az elszakadást megelőző kötődés milyen természetű volt (Kobak, 1999, idézi Murray és Farrington, 2008.)

Amint a rendelkezésre álló bizonyítékok mutatják, az anya bebörtönzése nem mindig bír ugyanazzal a hatással a gyerekre, más szóval az anya bebörtönzése nem mindig vezet a gyermek pszichopatológiás elváltozásához. Azonban a szülők bebörtönzése komoly kockázati tényező a hosszú távú pszichopatológiás megnyilvánulások kialakulása szempontjából (Murray & Murray, 2010). Hogy megértsük az anya bebörtönzésének a gyermek fejlődésére, illetve az anya-gyerek viszonyra tett hatását, fontos megvizsgálnunk a bebörtönzés előtti anya-gyerek kapcsolatot, a gyermek életkörülményeit az anya által börtönben töltött idő alatt (Johnson & Waldfogel, 2002), a gyermek másik szülővel fenntartott kapcsolatát (Murray & Murray, 2010).

A Murray-Murray szerzőpáros 2010-ben arra a következtetésre jut, hogy a gyermeki kötődés biztonságát nemcsak az veszélyezteti, hogy az anya a börtönben van, hanem az is, hogy a gyermek nem tarthat fenn kapcsolatot az anyával, továbbá, hogy nem biztosak az életkörülményei, illetve, hogy a környezetében nem magyarázzák meg az anya távolmaradásának okait. Azt is megállapítják, hogy az anya bebörtönzése nagyobb valószínűséggel fogja negatív irányban befolyásolni a szülő-gyermek kötődést, mint az apa bebörtönzése. Az említett szerzőpáros következtetései a szak-

¹ Bowlby (Ainsworth, 1969; Posada, 2008) szerint a kötődés azt az érzelmi köteléket jelenti, amelyet a gyermek interakciós tapasztalatai révén kialakít nevelőjével (gondviselőjével), aki általában az anya.

irodalomban olvasható elméleti megállapításokon és saját kutatásaikon alapulnak, amelyeket a kötődés és a szülő bebörtönzése témakörben végeztek el.

Egy vizsgálat, (Poehlman, 2010) amely a pillanatnyilag bebörtönzött anyák 2,5 – 7,5 év közötti gyerekeiből álló korcsoportot vizsgálta a kötődések szempontjából, kimutatta, hogy a gyerekek 63%-a bizonytalan kötődésekkel rendelkezik, ami az anyát illeti. A kötődés biztosabbnak / erőteljesebbnek bizonyult a vizsgálat szerint abban az esetben, ha a gyerek az anyától való elválást szomorúsággal és nem haraggal élte meg, illetve, ha a gyerek idősebb volt. A vizsgálat azt is bebizonyította, hogy a gyerekek 83%-a az elválás első két hetében rendszeresen hívta az anyját. Meg kell azonban említeni, hogy ebben a vizsgálatban nem alkalmaztak kontrollcsoportot. Egybehangzóan azon véleménnyel, hogy a bebörtönzött anyák gyerekei magasabb kockázati csoportba tartoznak, Poehlman (2005) rámutatott arra, hogy az ő vizsgálati mintáját képező gyerekek többsége, akiknek az anyjuk börtönben van, nem egyértelműen kötődött anyjához, azok, akiknél ez a kötődés erős és biztos volt, az anya távolléte alatt is folyamatos és jó ellátásban részesültek.

Egy másik vizsgálat (Poehlmann, Park, Bouffiou, Abrahams, Shlafer, Hahn, 2008), amelynek alanyai 3 és 7,5 év között gyerekek voltak, akik nagyszülői gyámosság alatt éltek az anya bebörtönzése miatt, kimutatta, hogy azok a gyerekek bírnak viselkedései rendellenességekkel, akiknek rosszak a családon belüli viszonyaik, vagy akikkel szemben a nagyszülők kevésbé készséges magatartást mutatnak.

Shlafer és Poehlman (2010) kimutatták egy longitudinális vegyes módszerű felmérés segítségével (interjú és kérdőíves módszerek alkalmazása), amelynek alanyai 4 – 15 év közötti gyerekek voltak, akik részt vettek egy mentor-programban, hogy a 9 éves és annál idősebb gyerekek, akik nem tartották a kapcsolatot a bebörtönzött szülőkkel, negatív, elidegenedő érzésekkel rendelkeznek az illető szülővel szemben. Voltak azonban olyan gyerekek is, akik a bebörtönzött szülőre, mint pozitív kötődés tárgyát képező egyénre tekintettek.

Azon kutatások eredményei, amelyek a börtönbe tett látogatások gyakoriságának hatását vizsgálják a gyermeki viselkedésre, nem rendelkeznek egységes következtetésekkel, sőt mi több ellentmondóak. Vannak kutatók, akik azt tartják, hogy a szülők börtönben való látogatása megelőzi az érzelmi és magatartásbeli problémák megjelenését, ismét más kutatók úgy vélik, hogy minél ritkábbak a börtönben tett látogatások, annál biztosabb marad a szülőhöz való kötődés a mintán belül (Kazura, 2001; Snyder-Joy & Carlo, 1998; Poehlmann, 2005, idézi Dallaire, 2007). Mielőtt általánosítanánk, ajánlott, hogy minden esetet a maga egyediségében vizsgáljunk meg, tudva, hogy sok függ a különböző büntetés-végrehajtó intézményekben fennálló viszonyoktól és körülményektől is. Gondoljunk például egy olyan esetre, amikor egy maximális szigorúságú büntetés-végrehajtó intézetben, a gyerek a rabruhás anyját egy zajos beszélőben láthatja, ahol üvegfal választja el tőle.

Byrne, Goshin és Joestl (2010) a Különös Helyzetek Eljárását használva megvizsgálta azoknak a kisgyermeknek a kötődését, akik a bebörtönzött anyjukkal

együtt éltek a börtön bölcsődéjében. Azok a gyerekek, akik egy évnél hosszabb ideig voltak anyjuk mellett, sokkal biztosabb kötődéssel rendelkeztek, és sokkal kevesebb rendezetlen kötődéselemet mutattak, mint ahogyan azt az anya személye miatt elvárták volna, vagy ahogyan azt a Felnőttkötődést MÉRŐ Interjú sugallta. Ezek az eredmények megcáfolják azt a feltevést, amely szerint a negatív kötődéssémák öröklődnek, és rámutatnak arra, hogy még akkor is, ha az anya kötődései bizonytalanok, képes lehet a börtönben felnevelni egy olyan gyermeket, akinek viszont a vele szembeni kötődései biztosak és egyértelműek. A börtönben levő anyjokkal együtt élő gyermekek közül a biztosan kötődő gyermekek aránya (60%, n=16) hasonló egy meta-analitikus vizsgálat keretében kimutatott arányhoz, amely vizsgálatot olyan gyerekek körében végeztek el (15 tanulmány az AEÁ-ban), akik alacsony kockázati tényezővel bíró anyák által alkotott közösségekben éltek (62%, n=16). Továbbá el kell kell azt is mondani, hogy a börtönben levő anyjokkal együtt élő gyerekek erősebb kötődésekkel rendelkeznek, mint más elemzett minták tagjai, akik depressziós, kábítószer vagy alkoholfüggő, rossz társadalmi helyzetben levő vagy pedig bántalmazó anyával éltek együtt (magas kockázati tényezővel bíró anyák).

Egy nem régiben elkészített longitudinális vizsgálat eredményei (Cerezo, Pons-Salvador, Trenado, 2008) azt mutatják, hogy a gyerek lelki bántalmazása szempontjából magas rizikófaktorú anyák, kevésbé érzékenyek, sokkal tolaodóbbak, kevésbé diszkriminatívak gyerekeik viselkedését illetően, az alacsony rizikófaktorú anyákhoz viszonyítva, azonban az előbbieket nagyobb valószínűséggel hoznak létre bizonytalan kötődést gyerekeikkel. Azok a serdülőkorúak, akikkel szemben erőszakot követtek el, a kutatások szerint (Sternberg, Lamb, Guterman, Abbott, Dawud-Noursi, 2005) sokkal kevésbé kötődnek az anyjukhoz, mint nem bántalmazott társaik, függetlenül attól, hogy a bántalmazó az anya volt-e vagy sem. A Harvard Egyetemen a Bántalmazás tárgykörében futó Projekt (Cerezo, Pons-Salvador, Trenado, 2008) kimutatja, hogy a bántalmazott gyerekek nagyobb valószínűséggel fognak bizonytalan kötődéseket kialakítani, mint nem bántalmazott társaik.

1.2. A TRAUMA-PERSPEKTÍVA

A legtöbb női bűnöző maga is trauma-túlélő, akit fizikailag, szexuálisan és / vagy pszichikailag bántalmaztak gyerekként és felnőttként egyaránt (Covington, 2007), főként interperszonális erőszak körülményei között (Battle, Zlotnick, Najavits, Gutierrez & Winsor, 2003; Browne, Miller & Maguin, 1999; Greene, Haney & Hurtado, 2000; Jordan, Schlenger, Fairbank, & Caddell, 1996; Owen & Bloom, 1995; Teplin, Abram, & McClelland, 1996). Különböző vizsgálatok rámutatnak arra, hogy a bebörtönzött nők 44 – 80%-a megtapasztalta az interperszonális erőszakot vagy családján belül vagy párkapcsolatában. Ez az arány magasabb az összpopulációhoz viszonyítva (Gilfus, 1992; Greenfeld & Snell, 1999: idézi O'Brien & Young, 2006).

Green, Miranda, Daroowalla és Siddique (2005), amint Covington idézi (2007), kimutatták, hogy egy börtön-vizsgálatban résztvevő női foglyokból álló csoport 98%-a átesett már valamilyen traumatikus élményen, 90%-a pedig beszámol legalább egy interperszonális traumáról is, míg 71% családon belüli erőszak elszenvedője is volt.

A traumának való kitettség rizikótényezője a magatartászavarnak és az egészségkárosodásnak, beleértve a különféle függőségeket (Rheingold, Acierno, Resnick, 2004, amint idézi Green és tsai., 2005). A bebörtönzött nők legtöbbször szenved valamilyen függőségben.

Ugyanakkor – amint Covington (2007) megállapítja –, a trauma átélése nem korlátozódik csupán az erőszak elszenvedésére, traumatikus élményt jelent az is, ha valaki az erőszak szemtanúja. Szintén trauma a bebörtönzés, főként egy anya számára, és persze maga a bezártság, a szabadságtól való megfosztottság élménye is. Ez a tanulmány rámutat arra, hogy a büntetőjogi igazságszolgáltatás (re)traumatizáló is lehet, hiszen előhívja a korábbi bántalmazások emlékeit. Ilyen traumatizáló élménynek számíthat az, ha egy korábban bántalmazott nőt motozásnak vetnek alá, vagy férfi örök közelében kell tisztálkodnia, illetve a börtönben dolgozók kiabálnak vele. Mindezek meggátolhatják az ő lelki fejlődését. Másfelől pedig megjegyzendő, hogy sok nő bűnöző számára a börtön az egyedüli biztonságos hely az utca vagy az erőszakos család helyett.

Ami a bebörtönzött szülők gyermekeit illeti elmondható, hogy léteznek a váláshoz kapcsolódóan elvégzett kutatások, amelyek azt mutatják, hogy a gyerek válás utáni nehézségei nem csupán abból fakadnak, hogy el kellett válnia egyik szülőjétől (a kötődése tárgyától), hanem abból is, hogy a válás előtt el kellett viselnie a szülők közötti konfliktusokat (Murray & Farrington, 2008). Amint azt a kötődés-elmélet alátámasztja az elválás gyerekekre tett negatív hatása ellensúlyozódik olyan gyerekek esetében, akiknek a szülei megtárgyalják a szétválás mikéntjét, és a válást követően is kommunikálnak egymással, fenntartva ezáltal a gyerekek szülőbe vetett bizalmát (Murray & Farrington, 2008, 274. o.).

A váláshoz viszonyítva a szülő bebörtönzése legtöbbször váratlan, megmagyarázhatatlan, félelmetes és erőszakos (Hairston, 2007; Murray & Farrington, 2008). A trauma perspektívájából szemlélve úgy tűnik, hogy a bebörtönzés miatti elválás a szülőtől, természeténél fogva, sokkal ártalmasabb lesz a gyerekekre nézve, mint az elválás más formái (Murray & Farrington, 2008). Ezt a fajta elválást megelőzhetik további rizikótényezők fennállása, mint például a gyerek elhanyagolása, az anya szerfüggősége, stb. Továbbá Greene-t és társait (2000) idézi Dallaire (2007), és azt állítja, hogy a „fájdalomciklusok”, amelyeken a bebörtönzött nők átesnek visszatükröződnek a gyerekeik életében.

Murray és Farrington (2008) a Cambridge-ben végzett longitudinális vizsgálatok eredményeit használja fel (a vizsgálat címe *A bűnözők fejlődésének vizsgálata*, a vizsgálati populáció pedig 411, 8 – 48 év közötti férfi), hogy megállapítsa a szülői bebörtönzés hatásait a fiúk beilleszkedési nehézségeire nézve, életük első 10 évé-

ben. A vizsgálat, amely négy kontrollcsoportra is kiterjedt, kimutatta, hogy azok a fiúk, akik a szüleiktől azok bebörtönzése miatt voltak elválasztva, több beilleszkedési problémával küszködtek serdülőkorukban és felnőttkorukban egyaránt, mint a négy kontrollcsoport tagjai. Ezek a csoportok a következő kategóriákat jelentették: a) fiúk, akik nem éltek meg az elválást, b) fiúk, akik halál vagy kórházi kezelés miatt éltek meg az elválást, c) fiúk, akiknek szülei születésük előtt kerültek börtönbe, d) fiúk, akik az elválást más okból kifolyólag éltek meg (főként a családi egyetértés hiánya). Ennélfogva a tanulmány azt sugallja, hogy a szülő bebörtönzésének ténye egymagában is kockázati tényezőt jelent a fiúk beilleszkedésének vonatkozásában, még akkor is, ha a többi rizikótényezőt ellenőrzés alatt tartják. Ez igazolja az előbbi feltevést, amely szerint a szülők bebörtönzése súlyosabb következményekkel jár a gyerekekre nézve, mint a szülőtől való elválás más formái. Meg kell azonban jegyezni, hogy ebben a vizsgálatban főként bebörtönzött apák gyerekei vettek részt, és csak néhányan olyanok, akiknek az anyjuk van börtönben (20 gyerek börtönben levő apával, 2 gyerek börtönben levő anyával és egy gyerek, akinek mindkét szülője a börtönben van).

A kutatók és a klinikai pszichológusok érdeklődése megnőtt a trauma-túlélők iránt. Ezt mutatja az, hogy sok, terápiaként is felfogható megközelítés létezik. Ezek közül az egyik legnépszerűbb és az egyik leghatékonyabbnak tartott módszer a háromfázisú modell (Baranowsky, & Gentry, 2002; Baranowsky, Gentry, & Schultz, 2004; Herman, 1992). Ennek a modellnek a három szakasza a következő: (i) biztonság és stabilitás (ii) emlékezés és gyász (iii) újra-kötődés. Az első szakaszban a klinikai pszichológus abban segít a páciensnek, hogy az megvalósítsa a külső és belső kontrollt egyaránt azért, hogy megtehesse a fokozatos kilépést a leselkedő veszélytől való félelemből, és elindulhasson a megbízható biztonság irányába (Webber, Mascari, Dubi and Gentry, 2006, 18. o.). A második szakaszban a túlélő beszélhet az őt ért traumáról, elbeszélheti a saját traumatikus élményeit a maguk részletességében, átalakítva ezáltal a traumatikus élményt, összekapcsolva a gondolatokat és érzéseket, hogy így elgyászolja régi énjét, amelyet a traumatikus élmény tönkretett (Covington, 2007, p. 17). Ebben a szakaszban több módszer is hatékonynak tűnik, mint például az EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing), ami egy olyan terápiás módszer, amely a szemmozgás deszenzitizációján és a traumatikus kép újra-feldolgozásán alapul (American Psychiatric Association, 2004; Webber és tsai., 2006). Továbbá a kognitív viselkedés-terápia, az expozíciós-terápia, szenzomotoros terápia és más terápiás módszerek is hatékonyak. A bebörtönzött nők nem vehetnek részt, helyzetükből adódóan, egyéni terápián, főként ha az egy fogolyra jutó szakemberek számát is megvizsgáljuk (Pomeroy, Kiam, & Abel, 1998). A poszttraumás állapotból való felépülés harmadik szakaszában, vagyis az újra-kötődés időszakában, a páciens azzal kell szembenézzen, hogy hogyan léphet túl a traumán, hogyan vehet részt sokkal aktívabban az élet különféle területein és hogyan fejleszthet ki egy új ént (Covington, 2007). Foa, Davidson és Frances (1999, adaptálta Webber,

Mascari, Dubi és Gentry 2006-ban) összegzik a klinikai pszichológusok által kedvelt módszereket poszttraumás kezelések esetében: gyerekek számára a lelki nevelés és a játékterápia az egyik leghatékonyabb módszer, amely a biztonság, az elfogadás elvén alapul. A lelki nevelést tartják a leggyorsabb poszttraumás kezelési módszernek, és az egyik legnépszerűbb terápiás módszernek is egyben. Emellett, gyerekek esetében, a játékterápia is nagyon hatékonynak bizonyul a trauma-túlélők körében.

Covington (2007) szerint a bebörtönzött nőket megcélzó intézkedések hatékonysága érdekében fontos figyelembe venni, hogy a különböző traumák milyen hatással voltak ezekre a nőkre, más szóval, informálódni kell a traumáról. Herman szerint (1992, idézi Covington, 2007-ben) a trauma-túlélők külső és belső bizonytalanságokkal küzdenek, főként másokkal kialakítandó kapcsolataikban. Bebörtönzött nőket megcélzó, a büntetés-végrehajtó intézetben meghozandó intézkedések kidolgozása során figyelembe kell venni a trauma kezelésének szükségességét is, és ezért fontos létrehozni egy biztonságos környezetet nyújtó terápiás csoportot és megnyugtatni az érintetteket, hogy az elmondottakat bizalmasan kezelik. Amint az Egészségügyi Világszervezet (Paton és Jenkins, 2002) megjegyzi, a trauma-túlélők számára létrehozott terápiás csoportoknak arra kell fókuszálniuk a börtönökben, hogy a csoport tagjai visszanyerjék önuralmukat, kevésbé érezzék magányosnak magukat, és megtanulják azt, hogy hogyan kezeljék érzelmeiket. Főleg azok a nők szorulnak hosszú távú terápiára, akik arról számolnak be, hogy gyerekként bántalmazták őket fizikailag, pszichikailag és szexuálisan. Ebben az esetben a szakemberek javaslata alapján hosszú távú terápiára van szükség a büntetés-végrehajtó intézetben és a szabadulás után is (Paton és Jenkins, 2002). Az Egészségügyi Világszervezet szerint más, börtönben alkalmazható trauma-kezelési módszerek lehetnek a következők: bántalmazottak segítőcsoportjának létrehozása, amelyet egy külső tanácsadó vagy terapeuta támogat, egy könyvtár létrehozása, ahonnan a büntetésüket letöltő nők kölcsönözhetnek autodidakta szakirodalmat, amelyet szakértők ajánlottak nekik. A trauma figyelembe vételével történő beavatkozások vonatkozásában informálni kell a büntetés-végrehajtó intézetben dolgozókat (személyzet, tanácsadók), hogy képesek legyenek támogatni és ne akadályozni a trauma-túlélők küzdőképességét (Covington, 2007).

1.3. TÁRGYKAPCSOLATI ELMÉLET

Covington (2002, 3. o.) érvelése szerint ahhoz, hogy a börtönben a nők számára hatékony szolgáltatásokat biztosíthassanak, óvakodni kell attól, hogy újratermeljük a büntetés-végrehajtó intézetben a fejlődés gátló és erőszakos környezetet és kapcsolatokat, amelyeket a nők a társadalomban megtapasztaltak. Ennek érdekében előfeltétellé válik a tárgykapcsolati elmélet megértése, és annak alkalmazása a börtönökben.

Jean Baker Miller (1976, idézi Covington, 2002, 2007) megcáfolja a személyiségfejlődés hagyományos feltevéseit, melyek szerint a leválás az út a felnőtté válás felé (Covington, 2007, 3. o.). Ő rámutat arra, hogy ez az elv elfogadható férfiak esetében, de a nőkben kizárt, hiszen a nők inkább kötődni, mint leválni szeretnének annak érdekében, hogy meghatározhassák önmagukat (Covington, 2007). Más szóval a kötődés nem a női nem hiányosságára utal, hanem egyszerűen a fejlődés egyik irányelvének tekintendő (Covington, 2007, p. 3).

Miller munkája arra ihletett egy csoport kutatót, hogy létrehozzanak egy központot a Wellesley Egyetemen (a Stone Center-t), amelynek célkitűzése, hogy kutatassa, mely kapcsolatok vannak pozitív hatással a nők egészséges lelki fejlődésére (Jordan, 1984, 1985; Jordan & Surrey, 1986; Kaplan, 1984; Surrey, 1985, idézi Covington, 2007). A Stone Center bevezette a kötődésmodellt, amely azt feltételezi, hogy a másokhoz való kötődés és a másoktól való elkülönülés két egyformán alapvető emberi szükséglet, de míg a nők az előbbit, a férfiak az utóbbit részesítik előnyben (Covington, 2002, 2007).

Az első kapcsolatmodellt, amelyet a Stone Center tudósai dolgoztak ki a női pszichológiai fejlődés vonatkozásban, először Self-in-Relation elméletnek nevezték el, ma ezt **Relational-Cultural Theory** (Covington, 2007) néven tartják számon. A tárgykapcsolati elmélet hangsúlyozza, hogy a nők magukat a másokkal való kapcsolatban határozzák meg. A másokhoz való kötődés és a másoktól való elkülönülés különféle pszichológiai hatásokkal bír (Covington, 2007). Kaplan (1984, idézi Covington, 2007, 5. o.) szerint a tárgykapcsolati elmélet három alapfogalma a következő:

- **Kulturális kontextus:** a kulturális kontextus erőteljes hatással bír a nők életére
- **Kapcsolatok:** *a kapcsolatok képezik a nő fejlődésének központi pillérét. A hagyományos fejlődésemelvények a függetlenséget és önállóságot hangsúlyozzák. Ez az elmélet pedig a nők másokhoz való kötődését veszi alapul.*
- **A növekedéshez vezető út:** *a harmadik alapfogalom rámutat arra, hogy a nők kapcsolati értékei és tevékenységei tulajdonképpen erőforrást jelentenek, amelyek az egészséges növekedéshez és fejlődéshez vezetnek. A hagyományos elméletekben a nők azon képességét, hogy érzelmeiket ki tudják fejezni, illetve másokhoz való kötődésüket patológiásként értelmezték.*

Szóban forgó modell szerint a másokkal való kapcsolat egy olyan interakciót jelent, amely előidéz egy olyan érzést, hogy az én összhangban van magával és másokkal, és hogy értékeli, megérti őt (Bylington, 1997, 35. o.). Az igaz kötődések azok a kölcsönös, empatikus, kreatív, energia-felszabadító és erőt nyújtó kapcsolatok, amelyek mindkét fél számára pozitív pszichológiai hatást jelentenek, és amelyek hozzájárulnak a nő pszichológiai fejlődéséhez biztosítva a következőket: 1) megnövekedett lelkesedés és életkedv 2) tettekézség, 3) önmaga és mások ismerete, 4) önbecsülés, 5) további kötődések kialakítására való igény (Miller, 1986 idézi Covington, 2007, 4. o.). A kölcsönösség és az empátia, illetve a másokkal való együttműködés és nem a másokon való uralkodás, ami a nők számára a fejlődést

biztosító kötődéseket jelenti. Ezek a kötődések az egészséges személyiségfejlődéshez szükségesek. A kapcsolódások hiánya, vagy a kapcsolatok megszakadása a családon belül vagy a társadalomban, mint például a nem viszonzott kötődések vagy az erőszak, negatív hatással vannak a nők fejlődésére. Ezt Miller a „depresszió spiráljának” nevezett el, amely (1) csökkenti a lelkesedést és az életkedvet, (2) elerőtlenedéshez vezet, (3) bizonytalanságot eredményez, (4) csökkenti az önbecsülést, (5) elfordít az emberektől (Miller, 1990, idézi Covington, 2007, 5. o.). A kötődések megszakadása bármely kapcsolatban előfordulhat, ekkor az ember úgy érzi, hogy elidegenednek a környezetüktől (Covington, 2007). Miller (1990) leírta az elszigetelődésre ítéltég állapotát, amely arra utal, hogy egy nő elszigeteltnek érzi magát a fontos kapcsolataiban és hibáztatja magát, hogy ő a probléma okozója. Ezt azért nevezik az elszigetelődésre való ítéltég állapotának, mert a nő úgy véli, hogy ebből nincs kiút, nincsenek alternatívák. Covington (2007) megemlíti, hogy a nők hajlamosak arra, hogy magukat rossz partnernek tartsák („velem van a baj” - mondogatják), és átvállaljanak minden felelősséget valamennyi rossz vagy empátia nélküli kapcsolatért, és folyamatosan keresik a módot, hogy hogyan változzanak meg. Az elidegenedés ezen állapota szorosan összefügg a gyógyszerfüggőséggel, hiszen csak a gyógyszerek nyújtanak enyhülést az ilyen fájdalmas és intenzív érzésekre. Ennek ellenére a fejlődést biztosító kapcsolatokban az eltávolodás visszafordítható erőfeszítések révén. A nem viszonzott kötődések és az erőszak esetében a helyzet nem visszafordítható. Covington (2002) szerint a tárgykapcsolati elmélet megértése ajánlott minden büntetőjogi igazságszolgáltató szerv számára, főként azok számára, akik kidolgozzák és gyakorlatba ültetik a női bűnözők esetében alkalmazandó rehabilitációs programokat. Munkájuk során figyelembe kellene venniük azt, hogy az illető nő élete során, családjában, a társadalomban fejlődést elősegítő kötődéseket élt-e meg, vagy éppen erőszakot és a kötődések hiányát. Ehhez társul még az az információ is, hogy a börtönben levő nők nagy része empátia nélküli kapcsolatokat élt meg (Gilligan és tsai., 1990, idézi Covington, 2002). Ez azt jelenti, hogy esetükben hiányozhat az empátia saját magukkal és környezetükkel szemben, vagy pedig környezetükkel szemben empatikusak, de magukkal szemben nem. Következésképpen Covington (1998, 2002) azt sugallja, hogy minden olyan programnak, amely női bűnözőket céloz meg – a börtönben töltött időszak alatt és a szabadulás után – a kapcsolatokra kellene alapoznia, hiszen ezek a nők és lányok olyan kötődésekre szorulnának, amelyek nem ismétlik meg a gyermekkorban és felnőttkorban megélt elhagyatottság, bántalmazottság, veszteség érzését. Egy jelentés, amely a serdülőkorú női bűnözőknek nyújtott szolgáltatásokról készült felmérést részletezi, azt mutatja, hogy a lányok esetében a kapcsolatorientált módszerek sokkal célravezetőbbek (Belknap, Dunn & Holsinger 1997, 23. o.). „A fiúkat megcélzó programok sokkal sikeresebbek, ha szabályokon alapulnak, szervezett környezetben, a lányoknak szóló programok pedig akkor sikeresek, ha a másokkal való kapcsolatokra összpontosítanak, és arra tanítanak, hogy hogyan éljék életüket ezeket a kapcsolatokat ápolva”.

Az a felfogás, hogy a kulturális kontextus meghatározza a női életutat, többlet-értékkel is bír a büntetés-végrehajtó intézetekben, hiszen itt a kulturális szempontból releváns szolgáltatások, programok és politikák egy multikulturális populáció számára vannak kidolgozva. A szakértők úgy vélik (Jordan és tsai., 1991, idézi Covington, 2007, 9. o.), hogy a szexuális vágyak és az érzelmekre való vágyakozás miatt érzett szégyenérzet kulturálisan erősen meghatározott. Főként annak nagy a kockázata, ha a börtönben dolgozók ápolják a kulturális előítéleteket és sztereotípiákat (Wrenn, 1962), és nem tudnak elszakadni saját etnocentrizmusuktól, és emiatt nem képesek elfogadni, hogy egy bizonyos csoport számára elfogadható, ami másnak nem (Falicov, 1998).

A tárgykapcsolati elmélet szempontjából való megközelítés alapján az Amerikai Javítóintézetek Egyesülete (ACA, 1995) azt javasolja, hogy az igazságszolgáltatásnak figyelembe kellene vegye és meg kellene könnyítenie a családi kötelék megtartását, főként a szülő-gyerek kapcsolatok esetében. Más politikák pedig arra fektetik a hangsúlyt, hogy a bebörtönzött anyáknak azért kell tartaniuk a kapcsolatot a családjikkal, hogy motiválják a gazdasági visszailleszkedést és a későbbi felelősségteljes magatartást (Covington, 2007, 7. o.). Az Európai Parlament 2008. március 13-án kelt Határozata utal a börtönben levő nők helyzetére, és a szülők bebörtönzésének a család szociális helyzete szempontjából fontos következményeire. Az EP határozatában sajnálattal jegyzi meg, hogy sok börtönben levő anya egyben leányanya is, aki elvesztette a kapcsolatot a gyerekeivel, sokszor akár örökre is. Az EP kéri a Bizottságot és a Tagállamokat, hogy dolgozzon ki alternatív politikákat, és alkalmazza azokat, hogy megelőzhető legyen a teljes elszakadást, és felszólít arra is, hogy végezzenek vizsgálatot a nemek szempontját véve figyelembe, (...) illetve, hogy bátorítsák egyaránt a nő és férfi fogvatartottakat, hogy részt vegyenek a társadalmi, családi és dolgozó életben. Az EP kéri a tagállamokat, hogy hozzák meg a szükséges intézkedéseket, amelyek támogatják a fogvatartott nőket, főként azokat, akik **erőszak áldozatai** voltak és azokat, akik **a gyerekeiket egyedül nevelik**, hogy ez által biztosítsák számukra a biztonságot, és erősítsék a családi és társadalmi kötelekeiket növelve ezáltal a társadalmi visszailleszkedés esélyeit. Ezek az intézkedések elősegítenék, hogy a családok tagjai egymással szorosabb viszonyban maradjanak, főként a bebörtönzött szülők kapcsolata maradhatna fenn gyerekeikkel feltéve, ha a ez nem ellenkezik a gyerekek érdekével. Ez úgy lehetne megvalósítható, ha a börtöntől eltérő, megfelelőbb látogatási helyszínt biztosítanának, amely lehetővé tenné a közös foglalkozásokat és az érzelmi kapcsolatok megteremtését. Az EP javasolja a tagállamoknak, hogy biztosítsák a börtön-személyzet számára a kiképzést, hogy tudatába kerüljenek annak, hogy ezek a foglyok fokozottan sérülékenyek. A foglyok számára biztosítani kell a szülés előtti és a szülés utáni felkészülést, a kintihez hasonló módon, illetve támogatást kell nyújtani a fiatal anyáknak, hogy képesek legyenek ellátni szülői feladataikat.

1.4. ÉLETPÁLYA-ELMÉLET

A életpálya-elmélet szerint – és ez az ami releváns ennek a projektnek a szempontjából - egyetlen kulcsfolyamat van, amely meghatározza az emberi életpályát, és ez a szülői minőség betöltése, illetve a családi kötelek fenntartása, különös tekintettel az anya-gyerek viszonyra. Ez a mozzanat befolyásolhatja a bűnözői magatartás kialakulását is. Az egyén életpályája különféle szociálisan meghatározott mozzanatokból tevődik össze, minden mozzanat egy időintervallumhoz kapcsolódik, és így beszélhetünk a gyerekkortól a felnőtté válásig vezető életszakaszokról. (Elder, 1985, idézi Sandifer, 2008). Az erős családi kötelek megelőzhetik azt, hogy valaki a bűn útjára lépjen (Sampson & Laub, 1993, idézi Sandifer, 2008). Ezzel szemben a szülő bebörtönzése kioldhatja egy sor olyan eseményt a gyermek életében, amely a bűn útjára fogja téríteni (Hagan & Palonni, 1990, idézi Sandifer 2008). Ez az elmélet azt vallja, hogy a bűnözői életút megelőzhető vagy megváltoztatható megfelelő szülői gondoskodással, amely elősegíti a gyermek fejlődését. A kriminológiai életpálya-elmélet egy többszemponútú megközelítést nyújt, amely révén meg lehet vizsgálni, hogy a szülői nevelés, illetve a szülő-gyermek kapcsolat milyen hatással van a bűnözői magatartás alakulására az anya és gyermek esetében egyaránt (Sandifer, 2008, 424. o.).

Az életpálya-elméletnek megfelelően az anya szülői készségeinek megerősítése, illetve az anya-gyerek viszony erősítése mind az anyát mind pedig a gyermeket támogatja. Az elmélet szerint, a nem megfelelő szülői magatartás és a rossz szülő-gyermek viszony a következőket vonja maga után (Sandifer, 2008, 425. o.): “a szülői és gyermeki elkötelezettség hiánya, az érzelmi kötelék megszűnése, fenyítés, ellenőrzés, a szülő gyerekneveléstől való távolmaradása (a gyermek elhanyagolása), szülői bűnözés, nehézkes és hatástalan kommunikáció, a szülői visszautasítás, merev kontroll, viselkedési korlátok megsabására való képtelenség (Farrington, 1986; Glueck & Glueck, 1950; Loeber & Stouthamer- Loeber, 1986; Patterson, Reid & Dishion, 1992, idézi Sandifer, 2008).”

1.5. A SZOCIÁLIS TANULÁS ELMÉLETE

A szociális tanulás elmélete, különösen Bandura híres „Bobo baba” (Bandura, 1973) kísérletei², azt sugallják, hogy a gyerekek megtanulják és utánózzák a másoktól látott különféle viselkedéseket, különösen az agresszív megnyilvánulásokat. Egy ilyen eltanulási folyamatnak az alábbi szakaszai különböztethetők meg: 1) **odafigyelés**, be-

² A Bandura által végzett kísérletekben a gyerekek szemtanúi voltak annak, hogy felnőttek agresszív magatartást tanúsítottak egy Bobo babával szemben. Amikor később a gyerekeknek lehetőségük nyílt játszani a babával, ők maguk is agresszíven bántak azzal, megismételték a felnőttektől látott erőszakosságot.

leértve a modellezett eseményeket (megkülönböztetés, érzelmi töltet, komplexitás, gyakoriság, funkcionális érték) és megfigyelés, mint pl. az érzékelési képességek, éberség, perceptuális készségek és a múlt megerősítése 2) **visszatartás**, beleértve a szimbolikus kódolást, a kognitív szervezethez, a szimbolikus és a motorikus ismétlést, 3) **motorikus reprodukció**, beleértve a fizikai képességeket, a reprodukció egyéni megfigyelését és a visszajelzés hitelességét, 4) **motiváció**, beleértve a külső, a pótló motivációkat és az önmegerősítést. Továbbá Bandura megállapítja, hogy a szülői erőszak modellként szolgál a gyerekeknek abban az értelemben, hogy fennáll a lehetősége annak, hogy a gyerekek szintén agresszív magatartást tanúsítsanak, hiszen ezt látják a szüleiktől a másokkal való viszonyukban (Bandura, 1976).

Ennélfogva, a szociális tanulás elmélete szerint a szülők bebörtönzése antiszociális viselkedést válthat ki a gyerekekből, mivel ezek a gyermekek nagy valószínűséggel utánozni fogják a szüleiknél látott antiszociális magatartást, ami megelőzte bebörtönzésüket. Egy kis-skálájú klinikai vizsgálat eredményei rámutatnak arra, hogy néhány fiú, akinek az apját bebörtönözték, megpróbálta utánozni az apja által elkövetett bűncselekményt. Az a feltevés, hogy a gyerek utánozza a szülő antiszociális viselkedését egy másik feltevéshez kapcsolódik (Murray & Farrington, 2008), amely szerint a gyermekben akkor tudatosul a szülő bűnöző mivolta, amikor már bebörtönözték. Azonban nem létezik elégséges tudományos bizonyíték, amely alátámasztaná azt, hogy a gyermekben a szülő bebörtönzése tudatosítja annak bűnözői mivoltát, és hogy ez a felismerés határozná meg a szülő bebörtönzése és a gyermek antiszociális viselkedése közötti kapcsolatot (Murray & Farrington, 2008, 173. o.). Végül pedig azok az antiszociális értékek, amelyeket a bebörtönzött szülők gyerekeinek a környezetük átad, szintén szülhetnek nem kívánatos antiszociális magatartást.

2. Bebörtönzött anyák

2.1. STATISZTIKAI ÁTTEKINTŐ A BEBÖRTÖNZÖTT ANYÁKAT ILLETŐEN

Érdekes, hogy Európa szerzte, de különösen a Balkán térségében kevés demográfiai és hivatalos adat áll rendelkezésre annak vonatkozásában, hogy a börtönben levő női fogvatartottak között hány anya található.

A bebörtönzött nők száma Európában a teljes börtönpopuláció 4,5 – 5%-a (2,9% Lengyelországban, 7,8% Spanyolországban). Ez az arány több európai országban is növekvő tendenciát mutat, sok esetben a növekedés gyorsabb, mint a férfiak esetében (Európai Parlament, 2008. február). Az Európa Tanács (Cliveti, 2008) becslése szerint a bebörtönzött nők száma folyamatosan nő (68%-ról 410%-ra) egész Európában. Igaz azonban, hogy 10-ből 9 bebörtönzött nőt nem erőszakos bűncselekményekért ítélnék el. Az uniós tagállamok közül Nagy Britanniában a legnagyobb a börtönben levő nők száma (2004. március), és ugyanitt növekszik ez a szám a leggyorsabban (Black, Payne, Lansdown, & Gregoire, 2004). Becslések szerint a bebörtönzött anyák száma Európában szignifikánsan magas, de vannak eltérések a különböző országok között (Cruells & Igareda, 2005). Érdekes módon létezik egy EP által kiadott határozat (1257-es Ajánlás), amely azt mutatja, hogy nőket sokkal ritkábban sújtanak börtönbüntetéssel, annak ellenére, hogy sok európai börtönben megnövekedett a nők száma (mint pl. a brit női börtönök esetében). Továbbá az EP 2008-ban arról tesz jelentést, hogy az európai börtönökben ülő nők legalább fele legalább egy gyermek anyja. Ez az arány a teljes női börtönpopulációhoz viszonyítva viszonylag magas Görögországban és Spanyolországban. Sajnos azonban semmilyen pontos statisztikai adat nem áll rendelkezésre e tekintetben.

Hasonló a helyzet az AEÁ-ban is, ahol a női rabok száma szintén gyorsabban emelkedik, mint a férfiaké (Muth, 2006). Annak ellenére, hogy az AEÁ-ban a bebörtönzött nők csak a teljes börtönpopuláció 10%-át képezik, mégis elmondható, hogy a nők száma sokkal gyorsabb növekedést mutat a börtönökben (Fearn & Parker, 2004; Harrison & Beck, 2004; LaLonde & George, 2002). Annak ellenére, hogy Covington szerint (1998) a bebörtönzött nők száma nőtt, és arányuk az utolsó évtizedben megháromszorozódott, elmondható, hogy az AEÁ-ban csökkent az erőszakos bűncselekményekért elítélt nők száma (Covington, 2002). A börtönbe kerülő nők számának a növekedése annak tudható be, hogy a drogokkal kapcsolatos bűncselekmények miatt született ítéletek száma megnőtt, pontosabban annak, hogy

a drogokhoz kapcsolódó bűncselekményekért kötelező módon börtönbüntetés jár (Covington, 1998). Az Amerikai Gyermekjóléti Liga (2004) becslése szerint a börtönben levő nők 3/4-e volt anya, és ezen nők 72%-a letartóztatása előtt elsődleges gondoskodója volt a gyermekének. A nők 2/3-ának 16 év alatti gyereke volt (Muth, 2006). Kutatások azt is mutatják (Fearn & Parker, 2004; Harrison & Beck, 2004; LaLonde & George, 2002), hogy a letartóztatott nők 6%-a várandós a letartóztatása pillanatában.

2.2. A BEBÖRTÖNZÖTT ANYÁK JELLEMZŐI

Annak ellenére, hogy a létező adatok a bebörtönzött nők és főként az anyák tekintetében Amerikából származnak, a kutatók megnyugodhatnak, hiszen a szakirodalom elmondása szerint a bebörtönzött nők profilja hasonló az európai börtönökben is. Az Európai Parlament (2008) jelentése szerint az európai börtönökben levő nők java része 20 és 40 év között van, Bloom, Owen és Covington (2003, idézi Covington 2004) megállapítása szerint az amerikai börtönben levő nők a harmincas éveik elején járnak. Így nagy valószínűséggel ezek a nők anyák, vagy útban vannak az anyává válás felé. Más adatok is igazolják, hogy a női foglyok java része anya (Dünkel, Kestermann, & Zolondek, 2005).

Azok a nők, akik letartóztatásuk pillanatában már anyák, általában egyben gyerekek egyedüli gondozói is (Cruells & Igareda, 2005; Európai Parlament, 2008, február). Amerikai adatok alapján (Bloom & Steinhart, 1993, BJS, 2000, idézi Covington, 2002) elmondható tehát, hogy a bebörtönzött anyák java része egyedülálló szülő, átlagban két gyermekkel, akik a letartóztatást megelőzően az ők gondjaira voltak bízva, náluk voltak elhelyezve.

A legtöbb bebörtönzött nőt nem erőszakos bűncselekmények miatt ítélik el, hanem tulajdon ellen elkövetett vétségeikért vagy **droghoz kapcsolódó bűncselekményekért** (Quaker, Európai Ügyek Tanácsa, 2007; Covington, 2002). Az AEÁ-ban a legtöbb börtönbüntetést kirovó ítélet droggal kapcsolatos bűncselekmények miatt történik (Bureau of Justice Statistics, 1999; Hotelling, 2008). Nincsen ez másként világszerte sem (Taylor, 2004).

Az Egészségügyi Világszervezet Európai Regionális Hivatalának (2009) becslése szerint a bebörtönzött nők esetében a visszailleszkedési ráta növekedő tendenciát fog mutatni, ami annak a tudható be, hogy a legtöbb nőt rövid időre ítélik el. Az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala (amint azt a EVRH 2009-ben idézi) szerint sok országban az **előzetes letartóztatásban** levő nők száma egyenlő vagy nagyobb, mint az elítélt bebörtönzötteké.

A Penal Reform International (2007-ben) azt állítja, hogy azok a nők, akiket vizsgálati fogságban tartanak, korlátozva vannak abban, hogy kapcsolatot tartsanak családjukkal, beleértve a látogatásokat is. Ez aránytalanul nagy mértékben befo-

lyásolja a bebörtönzött anyákat és gyerekeiket is. Más kutatási eredmények – egy amerikai állami börtönben végzett kutatáséi – azt mutatják, hogy az elítélt anyák 60%-a heti rendszerességgel találkozik gyerekeivel. A kapcsolattartás főként telefonon vagy levélben történik, ritkábban személyes találkozás formájában. Az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatalának (2008) magyarázata szerint a **látogatások** száma azért alacsony, mert a távolság miatt költséges lenne a gyerek rendszeres utaztatása az otthonától távol levő anyához. A látogatások költségei jelentős terhet rónak az anyára és családjára. Ez azért is probléma, mert a bebörtönzött nők a legszegényebb társadalmi réteghez tartoznak, akik a bebörtönzött férfiaknál és a más hátrányos helyzetű nőknél is rosszabb anyagi körülmények között élnek (Hotelling, 2008).

Az Egészségügyi Világszervezet Európai Regionális Hivatalának (2009) jelentése szerint a bebörtönzött nők nagy százaléka egy életen át **bántalmazás elszennvedője** volt, gyerekként **viSSzaéltek vele, elhanyagolták**, vagy **családi erőszak** áldozata volt. Más jelentések, amelyek európai büntetés-végrehajtó intézetekre vonatkoznak (Cruells & Igareda, 2005) igazolják, hogy a börtönben levő nők maguk is gyerekkori bántalmazás és elhanyagolás áldozatai, vagy pedig partnerkapcsolatukban éltek meg a bántalmazást. Általában azokról a nőkről, akiket erőszakos bűncselekményekért ítélték el, kiderül, hogy áldozatuk fizikailag és / vagy szexuálisan bántalmazta őket (férj, volt férj, élettárs) (Covington, 2002).

Továbbá elmondható, hogy a bebörtönzött nők nagy százaléka **kábítószer-fogyasztó**, és azt is kimutatták, hogy a börtönben levő személyek közül a nőknek gyakrabban van drog-problémája, mint a férfiaknak (Quaker Council for European Affairs, 2007, idézi az Egészségügyi Világszervezet Regionális Európai Hivatala, 2009). Érdekes továbbá az is, hogy az európai börtönökben a nők hamarabb folyamodnak injekciós kábítószereket, mint a bebörtönzött férfiak (*Kábítószer és Kábítószer-függőség Európai Megfigyelőközpontjának jelentése, 2004* – idézi Egészségügyi Világszervezet Regionális Európai Hivatala, 2009). Becslések szerint a letartóztatott nők 75%-a letartóztatása pillanatában küzd valamilyen drog-problémával vagy alkohol-függőséggel (Fowler, 2002, Egészségügyi Világszervezet Regionális Európai Hivatala, 2007 idézi Egészségügyi Világszervezet Regionális Európai Hivatala, 2009).

A drog- és alkohol-függőséghez sok esetben – az Egészségügyi Világszervezet Regionális Európai Hivatalának 2009-es jelentése szerint – **mentális zavarok** és egészségügyi problémák is társulnak a bebörtönzött nők esetében, mint például poszttraumás stressz, depresszió, szorongás, fóbiák, neurózis, öncsonkítás, öngyilkosság. Megjegyzendő, hogy kutatási eredmények szerint (Covington, 2007; Bastick, 2005, idézi az Egészségügyi Világszervezet Regionális Európai Hivatala, 2009, 26. o.) a bebörtönzött nők sokkal nagyobb arányban szenvednek mentális zavaroktól, mint a férfi foglyok vagy pedig az összpopuláció. Egy másik kutatás, amelyet az angliai és Wales-i börtönökben levő nők körében végeztek, kimutatja, hogy

ezeknek a nőknek 90%-a mentális zavarral küzd, kábítószer-függő vagy mindkettő egyszerre. 10 bebörtönzött nő közül 9 legalább egy alábbi betegségben szenved: neurózis, pszichózis, személyiségzavar, alkohol-függőség, kábítószer-függőség.

Még akkor is, ha az **öngyilkosság** és az **önbántalmazás** a börtönön kívül gyakoribb a férfiak körében, mint a nők esetében (Egészségügyi Világszervezet Regionális Európai Hivatala, 2009), a börtönben a nők hajlamosabbak ismétlődő jelleggel ártani maguknak és gyakrabban követnek el öngyilkosságot (Quaker Council for European Affairs, 2007). Az Egészségügyi Világszervezet Regionális Európai Hivatalának 2009-es jelentése alapján elmondható, hogy a bebörtönzött nők körében az önkézű halál gyakoribb a vizsgálati fogság ideje és a börtönbüntetés kezdeti időszaka alatt. Érdekes tény, hogy míg az anyaság az összpopuláció esetében gátló tényező az öngyilkosság elkövetésében, addig a börtönben levő, gyermeküktől külön élő nők esetében nem az (Corston, 2007).

2.3. RIZIKÓFAKTOROK, SZÜKSÉGLETEK ÉS KIHÍVÁSOK

Azért, hogy a börtönben levő nők számára hatékony intézkedéseket dolgozthassanak ki és alkalmazzanak, szükséges tudni, hogy kik is ezek a nők. Ez alapján megmondható, hogy mit fognak ezek a nők magukkal hozni: „Ha azt akarjuk, hogy a programok hatékonyak legyenek, figyelembe kell venni a nők életének körülményeit” (Abbott & Kerr, 1995, 3. o.).

Az Egészségügyi Világszervezet Regionális Európai Hivatalának (2009) jelentése szerint az európai régió 53 országának esetében a női fogvatartottak a börtönpopuláció egy kis hányadát jelentik (4-5%). Következésképpen a férfi-orientált büntetés-végrehajtó intézmények világában nem veszik figyelembe a nők sajátos igényeit. Covington (2002) azt állítja, hogy a nők gyakran láthatatlanok a korrekciós programokban, amelyeket férfiak számára dolgoztak ki.

Azt a tény, hogy a bebörtönzött anyák **kockázati csoportot képeznek a szülői szerepkör gyakorlásának vonatkozásában**, azokkal a szakirodalmi munkákkal lehet alátámasztani, melyek az alábbi tényezők és a szülői szerepkör kapcsolatát vizsgálják: az anya és a gyermek egymástól való elszakadása, kábítószer-függőség, mentális és egészségügyi problémák, gyermekkori vagy felnőttkor bántalmazás emléke. Azt is kimutatták, hogy az a tény, hogy ezek a nők gyerekkorukban nem kaptak elegendő gondoskodást saját szüleiktől nagy mértékben befolyásolja – főként börtönkörnyezetben – viselkedésüket egyénként és anyaként egyaránt (Hairston és Lockett, 1985 idézi Browne, 1989).

Az a szituáció amikor **a gyereket/gyerekeket elválasztják anyjuktól** annak bebörtönzése miatt, határos azzal az esettel, amikor a szülő elvesztése halál vagy válás miatt következik be. Ez új helyzetet teremt mind az anya mind pedig a gyermek számára (Browne, 1989; Parke & Clarke-Stewart, 2002). Általában a szülői sze-

repkört sajátos attitűdökhöz, viselkedésformákhoz és érzelmi megnyilvánulásokhoz kapcsolják (Chase-Lansdale & Pittman, 2002), mint például „melegség és kötődés”, a gyerekek igényeivel való törődés. Ez az ami kialakítja a biztos kötődéseket, a „rendet és megbízhatóságot”, amely lehetővé teszi a szülői szerepkör gyakorlását azáltal, hogy a szülő korlátokat szabva neveli a gyermeket, stimulálva annak kognitív képességeit, megtanítva őt különböző viselkedésformákra. A szülő így válik a világ (iskola és társadalom) és a gyerek közötti egyszerre híddá és gáttá. Fontos, hogy a gyerek számára kialakuljon a napi rutin és a családi hagyományok, ezek ugyanis strukturálni fogják a gyerek egyéniségét. A bebörtönzés megakadályozza az anyát ennek a megvalósításában, az anyák gyakran elveszítenek minden kapcsolatot a gyerekeik világával (tevékenységek, feladatok, megvalósítások) (Moore, 1995). Továbbá majdnem minden társadalomban az anyától várják el, hogy gondoskodjon a gyerekeiről, őt terheli a nagyobb felelősség a gyereknevelés során (Wortis, 1974 idézi Moore, 1995). Ezért van az, hogy az anya bebörtönzése nagyobb hatással van a gyerek fejlődésére, mint az apáé (Bershad, 1985).

Fajra és korra való tekintet nélkül a börtönben levő anyák **szégyenérzetről és büntudatról** számolnak be, szégyellik tettüket, ami miatt el kellett válniuk gyerekeiktől (Baunach, 1985). A bebörtönzés miatt az anyák gyakran frusztrálnak érzik magukat, hibásnak azért, hogy nem lehetnek gyerekeikkel, és nem gondoskodhatnak róluk (Barry, 1987, idézi Dodge & Pogrebin, 2001). Kétségbeesés és depresszió az, amit éreznek ezek az anyák, még akkor is, ha önmagukat rossz szülőként jellemzik, akik nem tudtak megfelelően gondoskodni gyerekeikről a bebörtönzés előtt sem (Crawford, 1990, idézi Dodge & Pogrebin, 2001). Az **attól való félelem, hogy elveszítik gyerekeik felügyeleti jogát**, egy másik oka szorongásaiknak (Bloom, 1995, Fletcher, Shaver & Moon, 1993, Knight, 1992, Pollock-Byrne, 1990, idézi Dodge & Pogrebin, 2001). Coll, Surrey, Buccio-Notaro és Molla (1998) úgy véli, hogy a negatív érzelmek, a manipuláció, a harc a fogvatartott nők között nem más, mint „ellenállás a túlélésért”, vagy más szóval válaszreakció a saját büntudatukkal, szégyenükkel, gyászukkal szemben, amit azért éreznek, hogy elválasztották őket gyerekeiktől.

Azt állítják, hogy **a gyereküktől való elszakadás** a börtönbejutás végett aggodalmat szül az anyában, amely pszichológiai és magatartásbeli zavarokhoz vezethet, amely zavarok különböző helyzetekben rossz viszonyulást eredményeznek a börtön falai között (Houck and Loper, 2002 idézi Kennon, Mackintosh & Myers, 2009). Mindez veszélybe sodorja az anyák önbecsülését (Dodge & Pogrebin, 2001). Particularlyly, Houck és Loper (2002, idézi Kennon et al., 2009). Vizsgálatok, amelyeket bebörtönzött anyákkal végeztek, kimutatták, hogy a szorongás és a depresszió szoros kapcsolatban áll az nők anyaként való önbecsülésére. Egy kisebb mintán (N=35 börtönben levő anya) végzett kvalitatív felmérés (Fogel és Martin, 1992, idézi Kennon és tsai., 2009) pedig azt mutatta, hogy a börtönben levő nők, büntetésük ideje alatt, leginkább a családjuktól való elszakadás és gyerekeikért való aggodás miatt szenvedek. Egy friss felmérés (Európai Parlament 2008. február, 14. o.), ame-

lyet az Európai Bizottság megbízásából végeztek el igazolja, hogy „a gyerekeiktől való elválás miatt érzett veszteségérzetet” minden országban fontos jellemzője a bebörtönzött nőknek. Emellett ezen nők esetében gyakori a viselkedészavar, a magatartásbeli problémák, figyelemzavar és a kommunikációs készséges szegényessége (Palusci, Crum, Bliss és Bavolek, 2008). Browne tanulmánya (1989) kimutatja, hogy a bebörtönzött anyák kockázati csoportot jelentenek, ami a szülői szerepkör gyakorlását illeti, mivel alacsony az önbecsülésük és nem eléggé empatikusak gyerekeikkel szemben.

A valóságban azonban a gyerekektől való elválasztás, illetve a velük való kommunikáció leszűkülése vagy teljes hiánya, a látogatások ritka volta aggodalmat keltenek a fogva tartott nőben, aki emellett azért is szorong, hogy büntetésének ideje alatt ki és hogyan gondoskodik a gyerekéről. Mindez a stressz befolyásolja a börtönben levő anyák viselkedését (Covington, 2002).

Továbbá az anyák a börtönben töltött idő alatt félelmekkel vannak tele, nehezen illeszkednek be az új környezetbe, illetve fenntartásaik vannak saját szülői készségeikkel szemben (Baunach, 1979; Chapman 1980 idézi Browne, 1989).

Egy nemrégiben elvégzett kutatás rámutat arra, hogy az anyák elismerik saját hiányosságait anyaként, de ugyanakkor hangsúlyozzák, hogy szeretnék fenntartani a szülői kötelességeket. Általában nincsen valós elképzelésük arról, milyen nehézségekkel kell szembenézniük a családba való visszailleszkedés során (Hanlon és tsai., 2004 idézi Hanlon, Carswell és Rose, 2007, 354. o.). Egy másik szakirodalmi áttekintő (Bruns, 2006) arra a következtetésre jut, hogy a bebörtönzött anyák kifejezik azon igényüket és vágyukat, hogy megteremtsék és fenntartsák a kapcsolatot gyerekeikkel, és bíznak abban, hogy szabadulásuk után el tudják majd látni anyai teendőiket.

A gyerekeiktől való elváláson kívül ezeknek a nőknek meg kell élniük egy másik **elválást is: a férjüktől vagy élettársuktól** (Dodge & Pogrebin, 2001, 43. o.). Stanton (1980, idézi Dodge & Pogrebin, 2001) azt jegyzi meg, hogy a bebörtönzött nők **családi állapota** a fogva tartás ideje alatt gyakran **megváltozik**, mert a férjük vagy élettársuk ez idő alatt elhagyja őket, elválik tőlük. Következésképpen ezek az asszonyok (ellentétben a hasonló helyzetű férfiakkal) nem számíthatnak arra, hogy partnerük biztos otthont nyújt a gyerekeknek (Rafter, 1985, idézi Dodge & Pogrebin, 2001 43. o.). Ez még nagyobb aggodalmat kel bennük. Bloom és Steinhart (1993) arról számol be, hogy a börtönben levő nőknek **csupán 22%-a** vallja azt, hogy **bízhat** a férjében vagy élettársában, ami a **gyereknevelést illeti**.

A bebörtönzött anyákat a társadalom **megbélyegzi**, hiszen nem csak bűnözőnek, hanem rossz anyának is tartják őket (Dodge & Pogrebin, 2001). “A bebörtönzött nőket legtöbbször úgy ábrázolják, hogy nem megfelelő anyák, akik nem tudnak gondoskodni gyerekeikről” (Coll és tsai., 1998, idézi Covington, 2002, 6. o.) A nemi sztereotípiák befolyásolják a társadalom véleményének az alakulását, hiszen a társadalom szemében pontosan elkülönülnek a férfi és a női szerepek. Covington

szerint (2002, 2. o.) egy olyan társadalom szemében, ahol az anya a gyerek védelmezője és gondoskodója, egy olyan nő, aki várandós, drogfüggő és bűncselekményt követ el, megvetendő, hiszen romba dönti a társadalom „jó anya” képét.

Nem strukturált interjúkon (amerikai javítóintézetben folytatott beszélgetések feltételesen szabad lábra helyezett nőkkel) alapuló kvalitatív eredmények (Dodge & Pogrebin, 2001) szerint a börtönben levő nők saját magukat rossz embernek tartják, és arról vallanak, hogy elhagyottnak érzik magukat, amiért férjük vagy élettársuk elvált tőlük, és ugyanakkor a gyerekeiktől való elválást, a tőlük való távolságot is elviselhetetlenként élik meg. Ezek a feltételesen szabadult nők szégyellik magukat, mert nem tudnak eleget tenni a társadalom elvárásának, hogy jó anyák, tisztességes asszonyok és felelősségteljes állampolgárok legyenek (Dodge & Pogrebin, 2001). A rossz anyának való bélyegzettség a legelviselhetlenebb a börtönben levő anyák számára, hiszen a társadalmi stigmával együtt jár az önbüntetés, vagyis a szégyenérzet és a bűntudat, lelkiismeret-furdalás (Cochran, Chalin, Wood & Sellers, 1999, Grasmick & Bursik, 1990, idézi Dodge & Pogrebin, 2001). Ez utóbbi pedig túlnyúlik a börtön falain. Következésképpen a társadalmi stigma velejárója a bűnözői magatartásnak, és a társadalom szemében egy börtönviselt nő esetében ez válik az ő legfőbb jellemvonásává, „fő létmódjává” (Becker, 1963).

A börtönök nem fektetnek hangsúlyt a szülői szerepkör fontosságára (Fagan & Hawkins 2001, 127. o.). Ez azt eredményezi, hogy a fegyintézet nem megfelelő hely arra, hogy valaki kifejezze szülői érzéseit, hiszen ez még sebezhetőbbé tenné ebben a környezetben. Továbbá a **börtön mint környezet** elősegíti a bennlakó függőségét, és egy olyan magatartáshoz vezet, amely egyáltalán nem segíti elő a szülői felelősségvállalás kialakulását és fejlődését (Baunach, 1979 idézi Browne, 1989, 212. o.). Ez még inkább beszűkíti az anyaszerepet. Az amerikai büntetés-végrehajtás intézményei Covington (2000) bátorítják az áldozattá válást, a szégyenérzetet, a tanult tehetetlenséget és az emberi jogok lábbal tiprását. Az elszigeteltség, a szűk cellába való bezártság, a meztelenül való testüreg-ellenőrzések és a motozások (amelyet legtöbbször férfi fegyőrök végeznek) újabb traumát jelent (Johnsen, 2006; Covington, 2000, idézi Sandifer, 2008) Továbbá, ha a gyakorlati szempontokat vesszük figyelembe, mindjárt ott a nagy földrajzi távolság, ami lehetlenné teszi, hogy a gyerekek látogassák anyjukat a börtönben (főként, ha arra gondolunk, hogy legtöbb országban kevés a női börtön). Tekintettel arra, hogy a női rabok száma sokkal kisebb, mint a férfiaké, az EU tagállamaiban általában csak egy-egy női börtön van. Ez azt jelenti, hogy a legtöbb nő bebörtönzése miatt távol kerül a családjától. Becslések szerint a fogva tartottak nők mintegy fele legalább 50 mérföldnyi távolságra van az otthonától, és ezekben a börtönökben általában korlátozott a látogatási alkalmak száma is (Munro, 2007).

Sok börtönben levő nő **diszfunkcionális családban nőtt fel**, elsősorban a drogfogyasztás, az alkoholfüggőség, a fizikai és lelki terror, a szexuális bántalmazás miatt (Chesney-Lind, 1997; USDJ, 1994, 1999 idézi Sandifer, 2008). A diszfunkcionális

családmodell átörökítődik. Ez azt jelenti, hogy akiről szülei nem megfelelőképpen gondoskodtak nagy valószínűséggel maguk is el fogják hanyagolni saját gyerekeiket, fenntartva annak kockázatát, hogy ezek a gyerekek antiszociális vagy bűnözői magatartást fognak tanúsítani a társadalomban (Sandifer, 2008). Sőt mi több, a szocializáció szempontjából nézve, egy zilált családban felnőtt ember, aki számára az erőszak mindennapos volt, nagy valószínűséggel maga is úgy fogja vélni, hogy az erőszak megoldás a problémákra, ezért hajlamos lesz a jövőben erőszakhoz folyamodni másokkal való kapcsolatában (Bandura, 1973, idézi Kwong, Bartholomew, Henderson, Trinke, 2003). Bár a szakirodalmi állítások nem eléggé rendszeresek, mégis arra engednek következtetni, hogy a bűnelkövető felnőttek nagy része maga is bántalmazott vagy elhanyagolt gyerek volt. Azok a szülők, akiket elhanyagoltak vagy bántalmaztak a szülei nagyobb valószínűséggel fogják elhanyagolni saját gyerekeiket (Alfaro, 1986, Garbarino & Gronginger, 1983, Len, 1978, Velimesis, 1975, idézi Browne, 1989). O'Brien (2001) egy kvalitatív vizsgálat során, amely azt vizsgálta, hogy mely tényezők vannak hatással a nők sikeres társadalomba való visszailleszkedésére, arra a következtetésre jutott, hogy ebből a szempontból fontos tényező, hogy a börtönben levő fiatal nő tudta-e rendezni saját anyjával való kapcsolatát, aki míg ő büntetését töltötte, gyermekének gondozója volt. A 18 megkérdezettből 10 nő azt vallotta, hogy az anyjával való viszonya szinte mindig problémás volt és sok esetben akár erőszakkal terhelt. Érdekes megjegyezni, hogy néhányat e 10 nőből megakadályozott saját anyjával való problémás viszonya abban, hogy jó szülővé váljon. Covington (2002) kutatása azt mutatja, hogy a női bűnözők java része először fiatalkorúan ütközött a törvénybe, miután elszökött otthonról, ahol bántalmazták, fizikai vagy szexuális erőszakot alkalmaztak vele szemben. Ilyen körülmények között a kábítószer-függőség, a prostitúció és a tulajdon elleni bűncselekmények ezeknek a lányoknak, nőknek a létformájává váltak. Covington (2002) hangsúlyozza, hogy a nem kiemelt fontossággal bír bűnözővé válás szempontjából, hiszen a nők kitettebbek a **szexuális bántalmazásnak** és a **családon belüli erőszaknak**. Ezek mind olyan rizikótényezők, amelyek később bűnözői magatartást alakítanak ki, függőségekhez és bűncselekmények elkövetéséhez vezetnek (Pollock, 1998 idézi Covington, 2002). A büntetés-végrehajtási intézetekben, fegyházokban és javítóintézetekben levő lányok és nők életének gyakori tapasztalata a párkapcsolaton és családon belüli erőszak (Chesney-Lind, 1997; Owen & Bloom, 1995). Amint Covington idézi (2007), a bebörtönzött nők bűncselekménybe való keveredése gyakran összefügg partnerkapcsolatukkal, és azzal, hogy ez milyen fontossággal bír az életükben. Sokan közülük úgy lettek kábítószer-függők, hogy élettársuk rászoktatta, és el is látta őket drogokkal. Ilyen esetekben a prostitúció vagy más bűncselekmények általában azért válnak elfogadottá, hogy a nők ellássák partnerüket kábítószerrel, ha pedig ez nem sikerül az utóbbi gyakran erőszakkal válaszol. A női bűnözőkről készült vizsgálat (Coll & Duff, 1995 idézi Covington, 2007) azt mutatja, hogy a vizsgálatban résztvevők 70%-át felnőttként is bántalmazták verbálisan, fizikailag és / vagy szexuálisan.

A börtönben levő anyák jelentős része **drogproblémákkal** küzd (Európai Parlament, 2008). Az Egészségügyi Világszervezet Regionális Európai Hivatalának jelentése rámutat arra, hogy a börtönbüntetés gyakran megnöveli annak kockázatát, hogy az érintett nők súlyosan megbetegedjenek és elveszítsék annak esélyét, hogy kigyógyulnak betegségükből, illetve függőségükből. Tehát fennáll annak lehetősége, hogy a bennlakók, akik egészségesen vonultak börtönbe, betegen távoznak onnan (HIV-fertőzés, tuberkulózis, kábítószer-függőség). Arról is szólnak a jelentések (Finkelstein, 1993, Finkelstein & Derman, 1991, Wilsnack és tsai., 1986, idézi Covington, 2007), hogy azok a bűnelkövető nők, akiknél nagy a kockázata annak, hogy kábítószer-függőkké válnak, nagy valószínűséggel egyedül élők, társadalmilag elszigeteltek: gyermeküket egyedül nevelő anyák, munkanélküliek, elváltak, özvegyek vagy nemrég különváltak. Felmérések (Hanlon, O'Grady, Bennett-Sears, Callaman, 2004), amelyek a bebörtönzött és kábítószer-függő anyák gondoskodói magatartását vizsgálták, kimutatták, hogy ők maguk úgy vélik, nehézségeik adódtak a gyerekükről való gondoskodás során. Emiatt kialakult bennük egy általános önbecsmérlés, és így úgy érzik, hogy bebörtönzésük előtt sem voltak jó anyák.

A bebörtönzött nők körében gyakori a **mentális problémák** előfordulása (Eddy, Powell, Szubka, McCool & Kuntz, 2001). A skizofrénia, a bipoláris zavar és a depresszió aránya háromszor nagyobb a börtönben levők esetében, mint az összpopulációban (Teplin, 1990). Újabb kutatások, amelyeket a foglyok mentális egészségét illetően végeztek Angliában és Wales-ben, rámutattak arra, hogy a mentális zavar (beleértve a droggal való visszaélés tüneteit is) megjelenik az elítélt nők 57%-nél, illetve a vizsgálati fogságban tartottak 76%-nál. Hivatkoznak arra is (EP, 2008, február), hogy a bebörtönzött anyák esetében a mentális zavarok megjelenésének legnagyobb kockázati tényezőjét az jelenti, hogy az anyák aggódnak gyerekeikért, akiktől elszakították.

Kennon, Mackintosh and Myers (2009) arról számol be, hogy a legtöbb bebörtönzött anya **folytatni kívánja szabadulása után a gondoskodói szerepkört**. Továbbá azok a családtagok, akik addig gondoskodtak a gyerekekről, míg az anyjuk a börtönben volt, el is várják, hogy a szabadulás után az anya azonnal visszavegye anyai és gondoskodói szerepkörét (Young & Smith, 2000 idézi O'Brien & Young, 2006). Arra való tekintet nélkül, hogy a bebörtönzés előtt milyen volt az anya-gyerekek viszony, szükség van arra, hogy az anya a börtönben megtanuljon egy sor készséget, amely szükséges ahhoz, hogy gondoskodni tudjon a gyerekeiről (Loper & Tuerk, 2006 idézi Kennon és tsai., 2009). Ezek a nők ugyanis gyerekeik számára nem szűnnek meg az anyjuknak lennie, és ők ennek tudatában vannak. A börtönben levő anyáknak támogatásra van szüksége, mert ők is és a gyerekeik is számos kockázattal kell szembenézzenek az elválás miatt (Kennon et al., 2009). Következésképpen elmondható, hogy az, hogy az anya hogyan tudja kezelni érzelmi ügyeit, kihat a gyerekekre és arra, hogy a gyerek, hogyan tud alkalmazkodni az új helyzethez, amelyet az idézett elő, hogy az anyja börtönbe került (Hairston, 2007). Mindezek

ellenére, a bebörtönzés nem jelenti azt, hogy az anya nem tarthat fenn szeretetteljes viszonyt a gyerekeivel, épp ellenkezőleg: elmondható, hogy fontos, hogy ezt a viszonyt az anya fenntartsa és ápolja a szabadulása után is, feltéve, ha ez a gyerek érdeke is (O'Brien & Young, 2006). Érdekes, hogy – kvalitatív vizsgálatok szerint - az anyák java része azt szeretné, ami a legjobb a gyerekének (Kazura, 2001; O'Brien, 2001; Smith, Krisman, Strozier & Marley, 2004, idézi Cecil et al., 2008). Emiatt elmondható, hogy az a tervezett erőfeszítés, hogy az anyai szerepkört megerősítsék, csakis pozitív hatással bírhat.

2.3.1. Várandós elitéltek

A bebörtönzött anyák között a különleges szülői szükségletek szempontjából külön kategóriát jelentenek a várandós anyák, akiknek sokkal több kihívással kell szembe nézniük, mint más anyáknak, főként a **nagyobb kockázatú terhesség** miatt, és amiatt, hogy át kell élniük a fájdalmas felkészülést arra, hogy szülés után **el fogják őket választani gyereküktől** (Hotelling, 2008). A terhesség miatti általános stressz fokozódik a bebörtönzött anyák esetében, hiszen nekik még azért is aggódniuk kell, hogy csecsemőjüket hol helyezik el a születése után. Ez a szorongás erősödik a közelgő vajúdás és azt követő elválasztás miatt érzett aggodalomból kifolyólag.

A létező jelentések (Baldwin & Jones, 2000 idézi Hotelling, 2008) kimutatják, hogy a várandós fogvatartottak **nem részesülnek megfelelő terhesgondozásban** sem orvosi, sem táplálkozási sem pedig felkészítési szempontból. Nem állnak rendelkezésükre megfelelő szociális és családtámogató intézkedések.

A terhességük sok esetben kockázatokkal teli, hiszen helyzetüket nehezíti azt a kábítószer-függőség, az alkohol-probléma, illetve a szexuális úton terjedő betegségek gyakorisága (Baldwin & Jones, 2000; Covington, 2000; Fearn & Parker, 2004; LaLonde & George, 2002). Ezek a tényezők, illetve a nehéz társadalmi körülmények együttesen **növelik a kockázatát** a terhesség alatti és a szülés utáni betegségeknek és halandóságnak (Understanding Prison Health Care, 2002, idézi Hotelling, 2008; Siefert & Pimlott, 2001, idézi in Fearn & Parker, 2004). Ezen kívül elmondható, hogy a csecsemőhalandóság mellett a börtönben született gyerekeket fenyegeti a fejlődésbeli lemaradás is, sok esetben koraszülöttek és emiatt intenzív újszülött ellátásra szorulnak (Fearn & Parker, 2004, 38. o.)

A hivatalos, bebörtönzött anyák számára kidolgozott egészségmegőrző politikák hiányában, illetve amiatt, hogy a fegyintézetekben nincsen megfelelően képzett szakembercsapat, a várandós foglyok (különösen a kábítószer-függők) és csecsemőik még több problémával szembesülnek. Ez a jelentés, amely leírja a bebörtönzött várandósok nehéz körülményeit, rámutat arra is, hogy sajnos a legtöbb amerikai fegyintézetben csak éppen a szükséges orvosi ellátást biztosítják a fogvatartottak számára.

Visszásságnak számít, de sok esetben a fegyintézet az egyedüli biztonságos hely a várandós anyák számára, mely fedelet biztosít számukra, megóvja őket az alultáp-

láltságtól, az erőszakos élettárstól, illetve a kábítószeres használatától (Hotelling, 2008). Érdekes adalék az is, hogy kutatások bizonyítják azt, hogy minél hosszabb időt töltött az anya a börtönben a szülés előtt, annál jobb a szülés lefolyása, és annál nagyobb az újszülött születési súlya (Daane, 2003, idézi Fearn & Parker, 2004, 38. o.). Ez arra enged következtetni, hogy ahol nő a speciális ellátásra fektetett hangsúly, ott fejlődés figyelhető meg a várandósoknak nyújtott támogatás vonatkozásában is (Fearn & Parker, 2004). Továbbá az is megállapításra került (Hotelling, 2008, 38.o.), hogy a várandós foglyoknak nyújtható speciális egészségügyi és megelőző ellátás elmaradás többé kerülhet a társadalomnak, mint az, ha megfelelő programokat dolgoznak ki, amelyek elősegítik a kötődések kialakulását, a szülői viselkedés fejlődését, a kábítószerrel való leszokást ugyanakkor csökkentve a visszaesés lehetőségét is.

Következtetésképpen elmondható, – amint azt az Európai Parlament 2008-as márciusi Határozata is rögzíti – hogy:

- az anya mentális és fizikai egészsége nem választható el a gyermekétől [...] a **családi kötelek** fenntartása a visszaesés megelőzésének és a társadalmi visszailleszkedésnek fontos eszköze és minden fogva tartottat, gyermekeiket és más családtagjaikat megillető jog, és amely jognak a gyakorlása a nők számára gyakran kifejezetten bonyolult a női fogva tartó intézmények ritkasága, ennél fogva lehetséges földrajzi távolsága miatt
- a börtönben lévő nők nagy része erőszaknak, szexuális visszaéléseknek vagy rossz bánásmódnak lett áldozatává családi környezetében vagy párkapcsolatában, és sokan nagygazdasági és lelki függőségben élnek; mivel közvetlen kapcsolat van mindezen tényezők és bűncselekményekkel terhelt múltjuk, valamint testi és lelki károsodásaik – így a poszttraumatikus stressz – között;
- börtönben lévő várandós nőknek lehetőséget kell adni, hogy támogatásban, tájékoztatásban, valamint várandósságuk és a szülés megfelelő lezajlásához szükséges alapvető körülményekben részesülhessenek, nevezetesen kiegyensúlyozott táplálkozásban, megfelelő egészségügyi feltételekben, friss levegőben, testmozgásban, valamint születés előtti és utáni ellátásban

2.4. SZÜLŐI SZEREPKÖRRE VALÓ FELKÉSZÍTŐ PROGRAMOK

Annak ellenére, hogy az utóbbi években kidolgoztak egy sor olyan programot, amely a bebörtönzött nőket célozza meg (pl. Covington, 1998; Zlotnick, Najavits, Rohsenow, Johnson, 2003), az ilyen programok léte inkább ajánlás, mint kötelező előírás. A szülőket megcélzó programok hiánya a női fegyintézetekben azt eredményezi, hogy a bebörtönzött anyák java része nehézségekbe ütközik anyai identitásának megőrzésében, mivel a rendszer nem képes őket szülőként elfogadni és

elismerni (Raikes, 2009). Van Voorhis, Salisbury, Wright és Bauman (2008) azt állítják, hogy **szükséglet-felméréseket** kell végezni, főként a fogva tartottak körében, mielőtt a börtönlakók között bármilyen intézkedést foganatosítanak. Igaz azonban az, hogy ezeket az intézkedéseket először férfiak számára dolgozták ki, és csak később alkalmazták azokat nők esetében, és ezért a nők különleges igényeit nem tartották szem előtt. Egyre gyarapodó szakirodalma van a nemfüggő börtönprogramoknak (Belknap & Holsinger, 2006, Blanchette, 2004, Blanchette & Brown, 2006, Brennan, 1998, Brennan & Austin, 1997, Farr, 2000, Reisig, Holtfreter, & Morash, 2006, idézi Voorhis és tsai., 2008), amely rámutat arra, hogy az általános programok nem képesek megcélózni a fogva tartott nők speciális igényeit, ami a mentális jólétet, trauma és erőszak élményének feldolgozását, szülői szerepkört, önbecsülést, személyes biztonságot és társadalmi szegénységet illeti. Ugyanakkor a szakirodalom a börtönprogramok vonatkozásában felfed néhány erőfeszítést, amely a fogva tartott nőket célozza meg. Ezek különböznek a leginkább hangsúlyozásra kerülő, központinak tekinthető tényező függvényében: szülői készségek, hatékonyság, kommunikációs készségek. Ezeket **szülőképző programoknak** nevezték el (Kaminski, Valle, Filene, Boyle, 2008; Parke & Clarke-Stewart, 2002). Emellett Kaminski és tsai. (2008) elkészítettek egy meta-analitikus módszerrel végzett áttekintést arra vonatkozóan, hogy mennyire hatékonyak a szülőképző, szülőnevelő programok, és ők a szakirodalmat két nagy csoportra osztják: a **megelőző** és a **problémakezelő** kategóriára. Az előbbi megelőzni próbálja a gyerekek elhanyagolását és bántalmazását, az utóbbi pedig a fennálló magatartásbeli problémákat kívánja orvosolni a bántalmazott gyerekek esetében.

Egy, a szülőnevelő és szülőképző programokkal kapcsolatos felmérés (Clement, 1993 idézi Kennon és tsai., 2009), amelyben 43 állam és amerikai szövetségi börtönök vettek részt (1989. júniusában), beigazolta, hogy **szignifikáns különbségek vannak** az ilyen intézkedések között időtartamuk, mélységük és tartalmuk tekintetében. Mindez függ a **vezetők** egyéniségétől és **képesítéseitől** is. Ezenkívül egy frissebb tanulmány (Sandifer, 2008) arra utal, hogy kevés olyan **felmérés** van, amely vizsgálná a **programok hatékonyságát**, illetve elősegítené, hogy ezek a programok fejlesszék a szülői készségeket és javítsák a szülő-gyermek kapcsolatot.

Ezek a programok úgy határozhatók meg, mint olyan intézkedések, melyek a nők anyai szerepére és a férfiak apai szerepére kívánnak fejleszteni hatni. A cél, hogy a szülői készségek kifejlődjenek (Pollock, 2002). Általában a lakosságot megcélzó gyerekevelési programok nem felelnek meg a börtönben levők sajátos igényeinek. Éppen ezért nem elégséges, hogy az átlagembereknek szóló programokat adaptálják a börtönlakók sajátos igényeihez (Loper & Tuerk, 2006). A tipikus szülőképző programok nem alkalmazkodnak a fegyintézet sajátos körülményeihez. A börtön falai között, főként a fizikai távolság miatt, amely az anya és a gyereke között fennáll, illetve a látogatási korlátozások és a látogatások ritkasága, és rövidsége miatt lehetetlen az elsajátított készségek jelentős részét egyáltalán kipróbálni vagy

gyakorolni (Kennon et al., 2009). Amerikai börtönökben végzett kutatások révén rendelkezésre álló statisztikai adatok (Igazságügyi Statisztikai Hivatal, 2000, idézi Kennon és tsai., 2009) rámutatnak arra, hogy a bebörtönzött anyák több mint felét (54%-ukat) soha sem látogatta meg a gyereke. Sok esetben még a kapcsolattartást is korlátozzák a börtön szabályai. A bebörtönzött anyákat célzó programok széles skálán mozognak: kezdve a heti pár órás elméleti felkészítéstől egészen addig, hogy speciális szobákat alakítanak ki, ahol a fogva tartott anyák és gyerekeik együtt élhetnek a büntetés letöltése alatti teljes időszakban.

Az átlagembereknek szóló ún. szülőnevelő / szülőképző programok általában gyakorlati megközelítésűek, amelyben csak szülők vesznek részt kis csoportokba tömörülve. Ezek a programok átlagban 6 – 15 két-két órás alkalmat jelentenek, és fő témájuk a gyermeknevelés (Kumpfer & Alvarado, 2003). A résztvevők általában alternatív technikákat sajátítanak el arra vonatkozóan, hogy hogyan kezelhetik pozitív és egészséges módon a gyerekeikkel való viszonyukat (magas szintű kommunikáció: tiszta és világos követelmények megfogalmazása és ezek teljesítésének vagy elmulasztásának következményeinek ismertetése, „sportszerűség”, vagy a nem kívánt viselkedés figyelmen kívül hagyása) (Kumpfer & Alvarado, 2003, 460. o.). Néhány a leggyakrabban használt technikák közül: rövid olvasmányok, beszélgetések, interaktív játékok, modellezés³, szerepjátékok⁴, a szülői viselkedésnek és a gyerek magatartásának megfigyelése.

Az ilyen **programok hatékonyságát vizsgáló kutatások** / felmérések rámutattak arra, hogy azoknál a szülőknél, ahol több rizikótényező is fennáll – például a rossz gazdasági feltételek, szegénység – a szerepjátékok (amelyeket egy csoportvezető koordinál) bizonyulnak a leghatékonyabbnak megkerülve a beszélgetések és olvasás módszerének hatékonyságát (Knapp & Deluty, 1989; Patterson, Dishion & Chamberlain, 1993; Patterson & Narrett, 1990, idézi Kumpfer & Alvarado, 2003). Ebben az esetben azonban szükséges, hogy legalább 45 órás legyen a képzés. Továbbmenve, több, véletlenszerű mintavételen alapuló klinikai ellenőrzés arra utal, hogy a szülők magatartásában pozitív változások állnak be (pl. megtanulják hatékonyan használni a fegyelmezési technikákat, a jutalmazást, stb.), és csökken a gyerekekkel való konfliktusok száma.

Emellett Barlow és Cohren (2004) áttekintették a szakirodalmat, hogy megállapíthassák, a csoportos szülőnevelő programok hasznosíthatók-e az anya pszichoszociális és egészségügyi problémáinak leküzdésének céljából (szorongás, depresszió, önbecsülés hiánya). Az áttekintés kiterjedt legalább egy csoportterápiás szülőnevelő programra és egy hagyományos módszerre, amely az anyák pszichoszociális egészségét mérte fel. Az áttekintés során megállapították, hogy a csoportterápiás szülőnevelő

³ Élő vagy felvételről bejátszott bemutatók szülői viselkedési mintákról.

⁴ A készségek gyakorlására nyújtott lehetőség a kurzus keretében, próba formájában a trénerrel vagy pedig egy csoporttárrsal végzett tevékenység révén.

programok hasznosak lehetnek (tartalmuktól és jellegüktől függetlenül) az anyák pszichoszociális magatartásának alakításában is.

A nyomkövetés adatainak meta-analitikus elemzése során kiderült, hogy a programban részt vevők körében csökkent a depressziósok száma, nőtt az önbecsülés és megmentődtek egyes házasságok.

Egy másik többkomponensű program a **családfejlesztő program**, amely a szülők viselkedését, illetve a gyerekek szociális és életvezetési készségeit kívánja fejleszteni (Kumpfer & Alvarado, 2003). E programok célcsoportja főként a fokozottan veszélyeztetett gyerekek és családok populációja (Kumpfer & Alvarado, 1998). A szülők és a gyerekek külön-külön csoportokban dolgoznak, és a családnak biztosítanak időt a közös gyakorlásra is. A szülőknek terápiás célú játékokat tanítanak (Foreland & McMahon, 1981, Herschell, Calzada, Eyberg & McNeil, 2002, Nixon és tsai., 2003 idézi Kumpfer & Alvarado, 2003), amelyeknek célja a gyerekek szembeni sportszerűség fejlesztése, illetve annak megtanítása, hogy csökkentsék a szülői hatalom gyakorlását: a folytonos kijavítást, főnökösködést, parancsolgatást és kritizálást (Kumpfer & Alvarado, 2003). Ez a módszer a felmérések szerint **hatékonynak bizonyult** Egeland & Erickson, 1990, idézi Kumpfer & Alvarado, 2003), hiszen általa javult a szülő-gyermek kötődés, illetve pozitív változások álltak be a magatartásbeli zavarokkal és viselkedési gondokkal küzdő gyerekeknél. A vizsgálatok azt is kimutatták (Kumpfer & Alvarado, 2003), hogy a közös feladatokra alapozó programok sikeresek elemi iskolás és gimnáziumi tanulók esetében.

Ezeknek a programoknak a bebörtönzött anyák csoportja számára (Clements, 1986, Hairston, 1987, idézi Parke & Clarke-Stewart, 2002) való adaptációja nem kellőképpen dokumentált. Vannak azonban szakirodalmi meglátások, amelyek szerint ezeknek a programoknak az eredménye főként a kiszabadulást követő időszakban lesz látható azoknak az anyáknak az esetében, akik a börtönben töltött idő alatt tartották a kapcsolatot a családjukkal. A **családok egységben való megtartását célzó programoknak** – ott, ahol csak egyik szülő van bebörtönözve – több formája ismeretes: pl. a házastársak közötti viszony rendezése, vagy minden egyes családtag egyéni támogatása (Parke & Clarke-Stewart, 2002). Az alap gondolat az, hogy közvetlenül vagy közvetve megpróbálják pozitív módon befolyásolni a házastársak közötti viszonyt a szülői szerep hangsúlyozása által, mivel bizonyítást nyert az a tény, hogy az előbbi nagy mértékben befolyásolja a gyereknevelést (Grych & Fincham, 2001). Számos országban – Mexikóban, Svédországban, Dániában, Kanadában és kisebb mértékben az AEÁ-ban is – beszámoltak arról, hogy családsegítő programokat implementáltak abban az esetben, ha az egyik szülő börtönben volt.

Egy másik beavatkozó intézkedés, amely nagy népszerűségnek örvend az AEÁ-ban az, hogy biztosítják a gyerekek számára a **börtönben tett látogatásokat**. Ezt az eljárást számos női fegyintézetben alkalmazzák. Ennek a programnak a keretében a gyerekek és a szülők számára speciális játszótereket alakítanak ki, meghosszabbítják a látogatások időtartamát, a látogatási programot rugalmassá teszik, és bizto-

sítják a gyereklátogatók számára a megfelelő körülményeket (Clement, 1993 idézi Parke & Clarke-Stewart, 2002). Ezek a programok általában biztosítják a szállítást a gyerekek számára, és az anya számára az oktató-nevelő programokat (mesterségek tanítása, játékok, olvasás) egy erre külön kiképzett helyiségben (Snyder-Joy, Carlo, 1998; Fishman, 1983; Bloch & Potthast, 1998 idézi Parke & Clarke-Stewart, 2002). Kiertékeltek a „Cserkészlányok a rácsok mögött” c. programot (Bloch & Potthast, 1998), és az eredmény azt mutatta, hogy a lányok gyakori látogatása a bebörtönzött anyjuknál jót tett az anya-lánya viszonynak, növelte a lányok önbecsülését, és csökkentett az elválás okozta nehézségeket. Snyder-Joy és Carlo (1998, idézi Parke & Clarke-Stewart, 2002) egy másik börtönlátogatási programot kezdeményezett, amelyben 40 anya és gyerekeik vettek részt. A program révén megvalósuló látogatások – a hivatalos látogatások mellett – havi rendszerességgel történtek. A program hatékonyságának megvizsgálása céljából interjút készítettek 31, a programban részt vevő anyával és 27, várólistás anyával (kontrollcsoport). Az eredmények azt mutatták, hogy a programban részt vevő anyák esetében csökkentek a szülői szerephez kapcsolódó félelmek, és ugyanakkor ezek az anyák úgy látták, hogy gyerekeik is jobban vannak, szemben a kontrollcsoport anyáival. Érdekes azonban az, hogy mindkét csoport anyái hasonlóan jellemzik az anya-lánya viszonyt.

Muth (2004) arról számol be, hogy az **írástudás a legfontosabb kapocs** a bebörtönzött szülők és gyerekeik között, hiszen a levélváltás sok esetben az egyedüli kapcsolattartási eszköz, még akkor is, ha adott esetben, ezek között az emberek között az írástudás korlátozott és műveltségük hiányos. A műveltségre való oktatás a börtönben külön programot jelent, amely elsősorban azt célozza meg, hogy a bebörtönzött szülők írás-olvasás révén tartsák a kapcsolatot gyerekeikkel és családjukkal. Ports (2003, idézi Muth, 2006) beszámol egy 10 hetes műveltségi programról, amely börtönben levő anyákat célozott meg. Az oktatás részeként naplóírást, meseolvasást, beszélgetést és írott, illetve szóbeli elbeszélést oktattak. A cél az volt, hogy az anya-gyerek kapcsolatot mélyítse telekonferencia, hangoskönyv és üzenetek segítségével. Az eredményeket vizsgálva láthatóvá válik, hogy ezen program által emelkedett a gyerekekkel való írásos kommunikáció minősége és mennyisége. Egy másik írás-olvasás oktatását megcélzó program bebörtönzött anyák számára a M.O.T.H.E.R.S. (fordítása: Anyák az olvasási készségek fejlesztésének szolgálatában). Ez a program (Cunningham & Baker, 2003) három Észak-Karolina-beli börtönben zajlott, célja pedig az volt, hogy az anyák együtt olvassanak gyerekeikkel. Muth (2006) arról számol be, hogy az ilyen programoknak volt némi haszna, alapos vizsgálat azonban e vonatkozásban nem készült. Általában a műveltségi programok, beleértve a börtönben zajlókat is, két fő gondolatra építenek (amelyek különösen érvényesek börtönkörnyezetben): bizalom az oktatók és a tanulók között, illetve a bebörtönzöttek és családjuk között és a tanulók igénye a kultúra és nyelv iránt, anélkül, hogy hangsúlyoznák az érintettek műveltségi és kulturális hiányosságait. Vannak azonban olyan tényezők, amelyek veszélybe sodorhatják az ilyen progra-

mokat (Muth, 2004; Warner, 1998). Például abban az esetben, ha valamely csoportban kulturális vagy nyelvi kisebbséghez tartozó személy van, ez magától értetődő módon hátrányos helyzetben lesz a többséghez tartozó csoporttársakkal szemben.

Kaminski, Valle, Filene és Boyle (2008) **áttekintették azokat a szülőnevelő programokat, amelyeknek az a célja, hogy megelőzze a gyerekek korai viselkedési problémáit** (0 – 7 év közöttieket). Ezen vizsgálatba bevettek egy sor olyan intézkedést is, amelyet bebörtönzött szülők esetében alkalmaztak. A programok az alábbi témákat járták körül: 1) a gyerekek fejlődése, a gyerekek viselkedése és viselkedésfejlődése 2) nem fenyítő jellegű gyereknevelési technikák 3) a gyerek lelki és érzelmi szükségleteinek kielégítése 4) érzelmi kommunikáció, mint például az aktív odafigyelés 5) fegyelmező kommunikáció (tisztá és világos utasítások adása) 6) rendre és fegyelmre való nevelés technikái (megerősítési és büntetési technikák alkalmazása – pl. időtűllépés, figyelmen kívül hagyás), 7) a gyerekek szociális készségeinek fejlesztése azáltal, hogy a szülőket megtanítják, hogyan tanítsák meg gyerekeiket a társas viselkedés szabályaira, 8) a gyerek kognitív és elméleti készségeinek fejlesztése – nyelvi fejlesztés, műveltség fejlesztése. Az alkalmazott módszerek között megtalálható egy elméletileg és módszertanilag jól megalapozott képzés a szülők számára, amely egy megfelelő tankönyv alapján zajlik, bemutatók révén a szülői viselkedésről, írott és verbális viselkedést fejlesztő házi feladatok által, ismétlés útján, szerepjátszás révén. Továbbá gyereknevelési technikák és stressz-kezelés is részét képezték a programnak. A meta-analitikus (Kaminski és tsai., 2008) vizsgálatok kimutatták, hogy azok a programok, amelyekben a gyakorlás fontos szerepet kapott, nagyobb sikerrel jártak, mint azok, amelyekből ez hiányzott. Emellett az is bebizonyosodott, hogy azok a szülőnevelő programok, amelyek szabványosított tanmenet alapján zajlottak, vagy pedig egy tankönyvön alapultak, nem voltak olyan sikeresek és hatékonyak, mint ahogyan elvárták azt (Kaminski és tsai., 2008). Maguk a szerzők is véleményt nyilvánítottak e vonatkozásban (581 o.), mondván, hogy sok esetben a programok hatékonyságát összekeverik azzal a kritériumrendszerrel, amely alapján a módszereket beválogatják a tankönyvbe.

Figyelembe véve a kábítószer-fogyasztás elterjedtségét a börtönpopuláció körében, beleértve a bebörtönzött anyákat is, a szülőnevelő programoknak nagy hasznuk lehet e probléma leküzdésében is. Suchman, Mayes, Conti, Slade & Rounsaville (2004) azzal érvelnek, hogy a kiemelten veszélyeztetett csoportba tartozó anyák (pl. kábítószer-függők) esetében a programoknak csak korlátozott sikerük van a gyerek-szülő kapcsolat fejlesztésében, illetve a gyermekek lelki fejlesztésében, mivel ezek a programok nem figyelnek e kapcsolat érzelmi vonatkozásaira. Ezzel szemben a kötődés-elméletre alapozó elméleti háttér – amely szerint az anya-gyerek kapcsolat érzelmi minősége befolyásolja a gyerek pszichológiai fejlődését iskolás és serdülő éveik idején – hangsúlyos szerepet kap azoknál a szerzőknél, akik a súlyosan veszélyeztetett anyákkal foglalkoznak (pl. kábítószer-függőkkel). A kötődés-elméletre alapuló intézkedések során figyelembe veszik a gyerek fejlődésével kapcsolatos

információkat, a gyerekek pszichoszociális készségeit és a kapcsolataik dinamikáját (Suchman és tsai., 2004). Általában azok a szülőnevelő programok, amelyek a kötődés-elméletre alapulnak, kis számban kerültek alkalmazásra, és hatékonyságuk sem bizonyított.

Következtetésként elmondható, hogy nincs elégséges információ arról, hogy mely szülőnevelő programok lennének hatékonyak a bebörtönzött szülők, különösen a börtönben levő anyák számára (ha egyáltalán van ilyen). Számos módszertani korláttal kell megküzdeni: nem léteznek kontrollcsoportok, nincsen lehetőség megnézni szisztematikusan a beavatkozások eredményeit, a használt mérőeszközök nem szabványosítottak, nincsen lehetőség nyomon követésre (a hosszútávú hatások megállapítására) (Parke & Clarke-Stewart, 2002).

Néhány szülőnevelő program keretében alkalmazott intézkedést, amelyek kapcsolódtak a „Gyereknevelés a börtönrácsok mögött” c. projekthez, a jelen Kézikönyv melléklete részletesen bemutat (l. 1. sz. Melléklet).

Annak előfeltétele, hogy egy intézkedést felvegyünk az említett mellékletbe, az volt, hogy a program egy csoportterápiás program legyen, amely börtönkörnyezetben zajlik, célja pedig a szülőnevelés vagy a lelki nevelés legyen. További feltétel volt, hogy a szóban forgó programról létezzen felmérés, értékelés. Emiatt a Mellékletben bemutatott intézkedések nem mutatnak átfogó képet valamennyi intézkedésről, amelyet valaha foganatosítottak bebörtönzött anyák esetében.

2.5. A KUTATÁS NEHÉZSÉGEI ÉS A BEBÖRTÖNZÖTT ANYÁKRA VONATKOZÓ INTÉZKEDÉSEK KIHÍVÁSAI

Dallaire (2006) azzal érvel, hogy a bebörtönzött szülőkkel és gyerekeikkel foglalkozó kutatások azért szegényesek, mert ehhez a populációhoz és a börtönkörnyezethez sajátos és egyedi jellemzők tartoznak. Az alábbiak során felsorolunk néhányat ezek közül, amelyek egyben kockázatot és akadályt jelentenek a bebörtönzött anyák és családjaik meginterjúvolása során:

- a gyerek nincsen tudatában annak, hogy az anyja a börtönben van
- mentális rendellenességek előfordulása a bennlakók körében
- a terhesség során fogyasztott drogok és alkohol befolyásolja a gyerekek fejlődését, és ez nehézkessé teszi a bebörtönzött anyák családjaival való munkát
- a kutatások gyanakvással fogadása, a projektek el nem fogadása – főként a fegyintézeti dolgozók részéről, akiknek az a feladata, hogy összegyűjtsék és elvezessék a foglyokat a szülőnevelő programokra
- a foglyok is akadályt gördítenek a szülőnevelő programok sikeressége útjába. Amint pl. Eddy és tsai. (2001, 58. o.) rámutatnak: „a projektet kezdetben szkeptikusan fogadták, mivel érzékeny témákat érintett, mint például a családon belüli erőszak, gyereknevelés erőszak nélkül stb.”.

- az állandóság hiánya a börtönpopuláció körében megakadályozza a nyomon követést (sok esetben a kutatás a vizsgálati fogságban levőkre is kiter, akik nem biztos, hogy benn maradnak, és sokan időközben átkerülnek más fegyházba)
- az írástudás hiánya és a kulturális különbségek nehezítik az idegenekkel való kommunikációt – ez igaz fordítva is, azoknak a raboknak az esetében, akik nem beszélnek a helyiek nyelvét
- a dinamikus családmódel szintén nehezíti a nyomon követést, hiszen nehéz eljutni a gyerekekhez, mivel azok gyakran otthont váltanak, nem mindig ugyanazok a személyek gondoskodnak róluk. Ellentétben a hagyományos családdal, ahol a szülők vagy a szülő neveli a gyereket, ezeknél a családoknál gyakran változnak a családon belüli szerepek, a családtagok és rokonok gyakran felváltva válnak a gyerekek gondviselőjévé (Eddy és tsai., 2001, 59. o.).
- a beavatkozások nem szabad aláaknázzák a „társ-gondviselővel való kapcsolatot”, amely e börtönben levő anya és a gyerek gyámja között van (ez utóbbi sok esetben a nagyanya). Ezért a szülőnevelő programok kulcsszerepet játszhatnak a működőképes család megőrzésében (Cecil, McHale, Strozier, Pietsch, 2008).

3. A bebörtönzött anyák gyerekei

3.1. STATISZTIKAI ÁTTEKINTŐ A BEBÖRTÖNZÖTT ANYÁK GYEREKEINEK VONATKOZÁSÁBAN

Amint azt az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala (2008) megjegyzi, nehéz becslésekbe bocsátkozni az anyjuktól annak bebörtönzése miatt távol élő csecsemők és kisgyermekek számát illetően. A nagy-britanniai Howard Liga (a büntetőjogi reformért való civil mozgalom) becslése szerint az európai országokban körülbelül 100.000 nő van bebörtönözve ... ez azt jelenti, hogy több 10.000 csecsemőt és két év alatti kisgyermeket érint ez a helyzet (Európai Tanács 2000, idézi a ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala, 18. o.). Angliai és walesi adatok szerint a bebörtönzött anyák 2/3-ának van gondoskodásra szoruló gyereke, és becslések szerint évente legalább 17.000 gyereket választanak el anyjuktól börtönbüntetés miatt (Carlen & Worrall, 2005; Munro, 2007).

Az AEÁ-beli statisztikai adatok eléggé töredékesek (Muth, 2006). Az AEÁ-ban tevékenykedő Gyermekjóléti Liga (2004) becslése szerint 2 millió gyerek, vagy még ennél is több veszíti el egyik vagy mindkét szülőjét annak bebörtönzése miatt. Egy régebbi vizsgálat szerint (Mumola, 2000) 1,3 millió gyerek létezik, akinek az anyja valamilyen fegyházban vagy büntetés-végrehajtási intézetben, javítóintézetben van. Egy másik felmérés (amelyet az AEÁ Igazságügyi Tárcája végzett el 1998-ban) azt mutatja, hogy 1998-ban körülbelül negyedmillió gyerek volt, akinek az anyja börtönben volt.

Egy másik kutatás (Caddle & Crisp, 1996 idézi Munro, 2007) azt mutatja, hogy a bebörtönzött anyák 71%-a a börtönbejutása előtt együtt élt gyerekeivel, és az anyáknak csupán 1%-a tartotta magánál csecsemőjét a börtönben is. A magukra maradt gyerekek 24%-ról a nagyszülők gondoskodnak, 17%-ukról pedig a család nőtagjai vagy az anya barátnői, 8%-uk hatósági intézetekbe került és csak 9%-ukról gondoskodott az apa. Ezeket az eredményeket megerősítik más vizsgálatok is (Carlen és Worrall, 2005), amelyek azt mutatják, hogy az anyák 25%-a a gyereknevelést az élettársára bízta, ellentétben az apákkal, ahol ez az arány 92%. Ha ezt a különbséget is figyelembe vesszük, megjósolható az, hogy az anya börtönbejutása sokkal súlyosabb következményekkel fog bírni a gyerek életére, mint az apáé.

A legtöbb amerikai fegyházban az anyák újszülöttjüket csak néhány napig tarthatják maguknál. Nagyon kevés anyának van lehetősége megtartani csecsemőjét a börtönben töltött időszak alatt (Gabel & Girard, 1995). A legtöbb európai ország-

ban a három év alatti gyerekek maradhatnak anyjukkal a börtönben, a harmadik életév⁵ lévén a leginkább elfogadott korhatár (Egészségügyi Világszervezet Regionális Európai Hivatala, 2009).

3.2. AZ ANYA BEBÖRTÖNZÉSÉNEK HATÁSA A GYEREKEKRE

A bebörtönzött anyák nyomon követésének lehetetlensége a büntetés-végrehajtási rendszerben érvényes a gyerekeikre is (Covington, 2007). A bebörtönzött anyák gyerekei legtöbbször „el vannak rejtve”, majdnem láthatatlan populációt képeznek (Rosenkrantz & Joshua, 1982; Hairston, 2007).

A szakirodalom a bebörtönzött anyák gyerekeit a bűncselekmények vagy a börtönbüntetés (Robertson, 2007) elfelejtett áldozatainak tekinti (Matthews, 1983). További szakirodalmi meghatározások: az igazságszolgáltatás árvái (Shaw, 1992), a börtön „elrejtett áldozatai” (Cunningham & Baker, 2003), a büntetőjog „Hamupipőkéi” (Shaw, 1987), „a börtön-bumm láthatatlan áldozatai” (Petersilia, 2005). Mindenképpen egy növekvő, de nem kellőképpen tanulmányozott populációról van szó (Poehlmann, 2005). A létező kutatások rámutatnak arra, hogy a szülő bebörtönzése negatívan befolyásolhatja a gyerekek érzelmi, viselkedésbeli és lelki fejlődését (Stanton, 1980; Baunach, 1985; Bloom & Steinhart, 1993). Másrészt azonban nem állapítottak meg ok-okozati összefüggést a szülői bebörtönzés és a gyerekek problémái között (Hairston, 2007). Figyelembe véve, hogy a bebörtönzött szülők gyerekei többszörösen veszélyeztetett csoportot képeznek egészségügyi, magatartásbeli és szerfüggőségi problémák szempontjából, Kinneret és tsai. (2007) azt sugallják, hogy a szülők börtönbejutása komplex hatással van a gyerek életére. Ez azt jelenti, hogy a nem megfelelő szülői magatartás, a szülő nem adekvát viselkedése és maga a bebörtönzés növeli a fenti kockázatokat, és mindezek együtt végzetes hatással vannak a gyerekekre (Murray, 2005; Murray & Farrington, 2005). Ennek következményei: depresszió, hiperaktivitás, agresszív viselkedés, visszahúzódottság, alvászavarok, táplálkozási problémák, szökés otthonról és az iskolából, rossz iskolai előmenetel, bűnözői magatartás. Fennáll annak a veszélye, hogy ezek a gyerekek az utcára vagy intézetbe kerülnek (az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala, 2008), és később maguk is börtönbe jutnak (Murray, 2005). Általában ez a kategória kitétebb az elhagyásnak, illetve a családon belüli erőszaknak is (Börtönreform kezdeményezés, 2000).

A bebörtönzött anyák gyerekei a erősen veszélyeztetett kategóriát képeznek, hiszen több kockázattal is küzdeniük kell: szegénység, az elsődleges gondoskodóktól való elválás, otthonváltás, iskolaváltás. Ezek a tényezők mind előidézhetik a pszichopatológias viselkedést és a bűnözői magatartás kialakulását (Dallaire,

⁵ Bulgáriában és Romániában ez a korhatár az első életév vége.

2007). Becslések szerint a bebörtönzött anyák gyerekei kortársaikhoz viszonyítva hatszorosan kitettek annak, hogy börtönbe jussanak, háromszorosan pedig annak, hogy kimaradjanak a líceumból és bűncselekményeket kövessenek el: lopás, csalás, hazugság (Johnston, 1995, idézi Dallaire, 2007). Ezeket a becsléseket más kutatók megkérdőjelezik (Hairston, 2007; Christian, 2009; Myers és tsai., 1999) mondván, hogy ezek nem megbízható adatokon alapulnak.

A kutatók azonban egyetértenek abban, hogy annak mértékét, hogy a szülő bebörtönzése mennyire befolyásolja a gyerek későbbi magatartását, egy sor másik tényező is meghatározza. Ilyen tényezők: mennyi idő volt a gyerek a szülő bebörtönzésének pillanatában, milyen volt az anyával való viszonya a bebörtönzés előtt, milyen hosszú időre szól az elválás, a gyerek kapcsolata az új gondviselőjével, a családon belüli gondoskodás megléte vagy hiánya, intézeti háttér megléte vagy hiánya, a gyerek társadalom általi megbélyegzése, amely a szülő börtönbejutása miatt éri, más szülők miatti kockázatok megléte vagy hiánya, mint pl. a szülő kábítószerfüggősége, mentális problémák, a bebörtönzött szülőkkel való találkozások száma. Johnson & Waldfogel (2002) szerint sok olyan vizsgálat létezik, amely hangsúlyozza azt, hogy e változók megvizsgálása nélkül nehéz általános következtetéseket levonni annak vonatkozásában, hogy az anya bebörtönzése milyen hatással van a gyerekek életére. A létező vizsgálatok nem teszik lehetővé az általános érvényű következtetések levonását az anya bebörtönzésének gyermekekre tett hatásáról, ha csak ezt a hatást nem vizsgálják együtt a többi kockázati tényezővel (mint pl. a bebörtönzés előtt fennálló kockázati tényezők).

A bebörtönzést a szakirodalom úgy határozza meg, mint egy „dinamikus folyamatot, amelynek időbeli lefolyása van”, és nem úgy, mint egy különálló eseményt (Parke & Clarke-Stewart, 2002; Moore, 1995). Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy a szülői bebörtönzés időszakát megelőzik a párkapcsolati erőszak, a családon belüli erőszak és a gyermekbántalmazás különböző időszakai (Parke & Clarke-Stewart, 2002). A bebörtönzött anyák gyerekei esetében az erőszaknak való kitettségre arra enged következtetni, hogy sok esetben maguk az anyák is erőszak áldozatai voltak börtönbejutásuk előtt (Glaze & Maruschak, 2008). Sajnos nem áll rendelkezésre megfelelő mennyiségű szakirodalom, amely segítene a gyerekek erőszaknak való kitettségének vizsgálatában (DeHart & Altshuler, 2009).

A bebörtönzött anyák körében végzett vizsgálat (Dalley, 2002) során a résztvevők 80%-a arról számolt be, hogy napi vagy heti rendszerességgel fogyasztott kábítószerrel bebörtönzése előtt az élete valamely szakaszában, 92%-uk pedig arról számolt be, hogy gyerekük valamilyen súlyos vagy krónikus problémával küzdött az ő bebörtönzésük előtt.

A visszaesések magas aránya és az ismételt bebörtönzés miatt ezek a gyerekek életük során többször is átélik az anyjuktól való elválás traumáját (Harm & Phillips, 2000, USJ, 2000, idézi Phillips és tsai., 2002). A bebörtönzött szülőkkel és gyermekeikkel foglalkozó szakirodalom azt mutatja, hogy az anya bebörtönzése több

azonnali, rövid- és hosszú távú következménnyel bírhat a gyerek fejlődését illetően, annak függvényében, hogy a gyerek a bűncselekmény, letartóztatás és bebörtönzés idején fejlődésének mely szakaszában volt (Hairston, 2007; Wintfeld, 2008). Továbbmenve, több tanulmány kimutatta, hogy a bebörtönzött szülő neme hatással van a gyerek magatartásának, viselkedésének alakulására (Fritsch & Burkhead, 1981, as cited in Weissman & LaRue, 1998). Így az iskolakerülés és az otthonról való megszökés („kitörő magatartás”) akkor jellemző, ha az apa van a börtönben, míg, ha anya a bebörtönzött szülő, a gyerek inkább bezárkózó magatartást tanúsít. Wintfeld (2008) az alábbi okokat sorakoztatja fel, amelyek negatívan befolyásolják a gyerek fejlődését:

- az elválás miatt trauma,
- a családtól, illetve az otthontól való elszakadás,
- társadalmi megbélyegzés az anya bebörtönzése miatt.

Az anyák és gyerekeik gyakran nagyon súlyos veszteségként fogják fel a bebörtönzés miatti elválást. Az előbbiek során tárgyalt kötődés-elméletre utalva, az elválasszorongást⁶ és poszt-traumatikus stresszt⁷ eredményez (Hairston, 2007). Ezeknek az elméleteknek az alap gondolatai nem csak általában utalnak a szülői bebörtönzés negatív hatásaira, hanem azt hangsúlyozzák, hogy milyen problémákat, szorongást és nehézségeket okoz a kötődés tárgyát képező személytől való elválás, amely az anya bebörtönzése miatt következik be. Ez azt eredményezi, hogy sok gyerek, akinek az anyja börtönbe került, ugyanolyan problémákkal küzd, mint azok a gyerekek, akik más traumatikus élményeket éltek át (Hairston, 2007). Másfelől fontos, hogy az anya bebörtönzése miatti elválás más hatással bír a gyerekekre, mint az egyéb okból kifolyólag történő elválás, főként amiatt, hogy az érintettek nem befolyásolhatják a kapcsolattartás alakulását és amiatt, hogy a gyereket a társadalom anyja bűneiért megbélyegzi (Hairston, 2007).

A bebörtönzött anyák gyerekeinél – más veszélyeztetett csoportokkal összehasonlítva (akiknek az anyjuk más okból volt távol tőlük) – kimutatható, hogy ők továbbra is **negatív pszichoszociális tünetekkel** is bírnak, mint például alvászavar, koncentrációs problémák (Kampfner, 1995). Más kutatások arra is rámutatnak, hogy ezek a gyerekek a depresszió bizonyos tüneteivel küzdenek, és az elválás emléke elevenen él bennük, ami befolyásolja viselkedésüket (Miller, 2006 idézi Wintfeld, 2008), agresszívek, vagy éppen ellenkezőleg visszahúzódóak lesznek (Baunach, 1985), sőt arra is van példa, hogy bűnözőkké válnak (Johnston, 1991, 1992). Mil-

⁶ Az elválás miatti szorongás azt jelenti, hogy a gyerek aggódik azért, ami vele vagy szülőjével történhet az elválás időszakában. Ez normálisnak tekintett jelenség főként a kisiskolás-kort megelőző fejlődési időszakban. Egy fontos és váratlan esemény, mint pl. a szülő halála elválasszorongást és fokozott stresszt válthat ki (Hairston, 2007).

⁷ A trauma árthat a szülő-gyerek kapcsolatnak, főként ha a gyerek úgy véli, a szülő nem tudja őt megvédeni a veszélyektől. A gyerek traumával szemben tanúsított reakciója függ a szülőnek a krízishelyzettel szemben tanúsított reakciójától (Hairston, 2007).

ler (2006, idézi Wintfeld, 2008) azzal érvel, hogy az anya elválása a gyerektől a bebörtönzés miatt nem természetes és nem is végleges esemény, hanem egy ambivalens szituáció, amivel a gyerekek nem tudnak mit kezdeni, ugyanis szülőjük él, de mégis távol van.

Azok a **gyerekek, akik** az anyjuk által elkövetett bűncselekménynek, illetve **az anya letartóztatásának szemtanúi voltak**, további traumák elszenvedői lesznek (Dallaire, 2007; Parke & Clarke-Stewart, 2002; Wintfeld, 2008). Dallaire és Wilson (2009) megvizsgálta 32 bebörtönzött szülőjű gyermek meghasonlottságát. Az eredmények azt mutatják, hogy a meghasonlottság előrevetíthető legkevesebb egy 6 hónapos időszakra annak függvényében, hogy a gyerek mennyire volt veszélyeztetett a szülője bűnözői cselekedetei miatt, illetve tanúja volt-e a letartóztatásának és elítélésének. Az eredmények azt is mutatják, hogy a bebörtönzött anyák gyerekei nagyobb mértékben vannak kitéve a fenti eseményeknek, mint ha a bebörtönzés az apát érinti. Ez még nagyobb fokú meghasonlottságot okozhat. Becslések szerint (Johnston, 1991) öt gyerekből egy tanúja az anyja letartóztatásának. Ezeknek a gyerekeknek csaknem fele hét év alatti, és az anya az elsődleges gondviselője. A trauma mértéke függ attól, hogy hány éves a gyerek, azonban elmondható, hogy az anya által elkövetett bűncselekmény, illetve a letartóztatás végignézése nagy mértékben megrázza a felnőtt gyerekeket is (Moore, 1995). Azok a gyerekek, akik végignézték anyjuk letartóztatását, rémálmodokról számolnak be, illetve arról, hogy fel-felvillan szemük előtt a letartóztatás eseménye (Jose-Kampfner, 1995). Dubose (1977, idézi Moore, 1995) arról számol be, hogy az anyák java része nem mer beszámolni gyerekekről a hatóságoknak, mivel fél attól, hogy gyereket árvaházba vagy nevelőintézetbe viszik. Sokszor iskoláskorú gyerekek arra térnek haza az iskolából, hogy anyjuk nincsen otthon, de nem értesülnek annak letartóztatásáról (Fishman, 1983). Ezek a gyerekek sokszor órákig egyedül vannak, míg valaki nem értesül az eseményekről (Carroll, 1980, as cited in Fishman, 1983). Parke és Clarke-Stewart (2002) szerint a letartóztatást közvetlenül követő időszak gyerekekre kifejtett hatásáról nem áll rendelkezésünkre megfelelő szakirodalom.

Az anyától való elválás miatti trauma mellett egy másik traumával is szembe-sülnek ezek a gyerekek, és ez nem más, mint a **mindennapi rutinból való kikökenés problémája**, illetve az új – nem mindig megfelelő és nem feltétlenül állandó – életkörülményekhez való alkalmazkodás (Wintfeld, 2008; Moore, 1995). Miután anyjuk börtönbe kerül, a gyerekek legtöbbször a nagyszülőkhöz kerülnek, akik elvállalják, hogy gondoskodnak róluk (Moore, 1995). Néha a testvéreket elválasztják egymástól, mert más-más valaki fog gondoskodni róluk, például különböző otthonokba vagy nevelőintézetekbe kerülnek (Dubose, 1977; La Vigne, Davies, Brazeall, 2008). Ugyanakkor ez az új helyzet gyakran változhat, míg az anya börtönben van (Wintfeld, 2008). Ezek az elválások sok esetben földrajzi távolságokat is jelentenek, a gyerek más iskolába kerül, elszakad pajtásaitól (Moore, 1995). A gyakori iskola-, otthon- és nevelőváltás eredményeként a gyermekben nem alakulnak ki a biztos

kötődések (pl. pajtásokhoz, iskolatársakhoz), emiatt a gyermek rossz tanulmányi előmenetelt fog mutatni, esetleg bűnözővé válhat (Green & Scholes, 2004). Az **élet-körülmények állandó változása** anyagi nehézségeket okoz, függetlenül attól, hogy ki a gyerek gyámja vagy nevelője (Wintfeld, 2008).

Ennek ellenére a **megbélyezés** a legsúlyosabb dolog, amivel a bebörtönzött szülők gyermekeinek szembesülniük kell. Ez okozza a szégyenérzet kialakulását. Ennek ellenére nagyon kevés felmérés foglalkozik azzal, hogy a gyerek pajtásai és környezete általi megbélyegzése milyen hatással van az ő életére, illetve azzal, hogy az érintett gyerekek hogyan kezelik ezt a problémát (Hairston, 2007). A felmérések hiányát az okozza, hogy nagyon nehéz felvenni a kapcsolatot a bebörtönzött szülők gyerekeivel és kutatásokat végezni a körükben (Lowenstein 1986, as cited in Murray, 2005). Sok esetben ezeket a gyerekeket félrevezetik a szülők távollétét illetően. Ennek ellenére egyetértés van a szakirodalomban arra vonatkozóan, hogy a szülők bebörtönzése minden esetben a gyerekek megbélyegzéséhez vezet, ez pedig a gyerekekkel való kötekedés vagy erőszakoskodás formájában csúcspontig ki (Boswell & Wedge 2002, Sack 1977, Sack & Seidler 1978, Sack, Seidler & Thomas, 1976, idézi, 2005). A szomszédok, ismerősök részéről való megbélyegzés társadalmi kirekesztettséghez vezet, például a kortársak csoportja kizárja a megbélyegzett gyereket. A környezet megbélyegző magatartását kapcsolatba hozzák azzal, hogy szülő milyen jellegű bűncselekményt követett el (Hairston, 2007). Erre vonatkozóan azonban nincsen elégséges bizonyítékunk. Feltételezhető, hogy azokban a lakónegyedekben ahol nagy a bebörtönzött lakosok száma, a gyerekek kevésbé szenvednek a megbélyegzés miatt, hiszen azt tapasztalhatják, hogy társaik hasonló problémákkal küzdenek (Schwartz and Weintraub 1974, idézi Murray, 2005).

Más szemszögből nézve a megbélyezés éppen ezekben a lakónegyedekben erőteljes, hiszen ahol magas a bűnözési ráta, ott sok áldozat is van, és ezeknek a családjai az elkövetők gyerekeit kizárja, megbélyegzi, kiközösíti a közösségből (Braman 2004, as cited in Murray, 2005). Sok esetben a gyerek megbélyegzése nem korlátozódik csupán arra az időszakra, míg a szülő a börtönben van (Murray, 2005). Hairston (2007) egy másik fajta megbélyegzésről is beszél, amelyet a foglyok és családjai tapasztalnak meg intézményes szinten: az intézményesített megbélyegzés jelensége. Például több államban is, a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények miatt elítélt személyek nem kaphatnak meg bizonyos állásokat, és nem vehetnek fel kölcsönt. A megbélyegzés több, traumából kifolyólag fellépő viselkedészavart is okoz a bebörtönzött szülők gyermekeinek esetében.

A gyerekeket sok esetben félrevezetik a szülők bebörtönzését illetően, vagy pedig a családtagok, nevelők arra utasítják őket, hogy ezt tartsák titokban. Ez a szakirodalomban sokat idézett jelenség a következő megnevezéseket kapta: „**a csend összeesküvése**” (Jose-Kampfner, 1995), „**a hallgatás kényszere**” (Johnston, 1995). A „csend összeesküvése” azt eredményezi, hogy a gyerek képtelen lesz feldolgozni a szülője távollétét, nem tud túllépni negatív érzésein, és nem tud alkalmazkodni az

új élethelyzethez (Gabel, 1992; Hanlon et al., 1984; Parke & Clarke-Stewart, 2002). Murray (2005) több vizsgálat eredményeit is összegezte, és elemezte a foglyok családjait támogató terápiás csoportok tevékenységét is, így arra a következtetésre jutott, hogy azok a gyerekek jobban boldogulnak az új helyzetben, akik tudják az igazat a szülők bebörtönzéséről, mert így nem élnek kétségek és csalódások csapdájában. Hairston (2007) elvégzett egy átfogó kutatást a bebörtönzött szülők gyerekeivel foglalkozó szakirodalom alapján, és arra a meglátásra jutott, hogy a kutatások során megkérdezett gyerekek, akiknek a szülője/szülei a börtönben volt/voltak, azt vallják, hogy az ő helyzetük „visszás” és furcsa, mert ők kapják azt a feladatot, hogy megőrizték a szülők bebörtönzésének titkát. Elmondható sajnos, hogy a „csend összeesküvésének” hatását a gyerekekre nagyon szegényesen vizsgálták a szakirodalomban, emiatt a szakértők sem jutnak közös nevezőre abban, hogy hogyan készítsék fel a bebörtönzött szülőket a döntéshozásra (Hairston, 2007). Poehlmann (2005) eredményei mutató értékkel bírhatnak: 54, 2 és 7 év közötti gyereket vizsgáltak meg, akiknek a szülője a börtönben volt, és arra a következtetésre jutottak, hogy azok a gyerekek, akiknek elmondták őszintén és koruknak megfelelő módon, hogy mi történt a szülőjükkel, sokkal pozitívabban viszonyulnak a nevelőikhez. Más felől azonban – amint Johnston (1995) megjegyzi – a „csend összeesküvése” megelőz egy sor negatív következményt e családok életében: a gyerekek fölötti felügyeleti vagy gyámsági jog elvesztése, munkahely elvesztése vagy munkahely megszerzésének lehetetlensége a bebörtönzött rokon miatt, társadalmi megbélyegzés, a háztartás veszélybe kerülése.

Sajnos kevés adat van arra vonatkozóan, hogy a bebörtönzött szülők, miért nem mondják meg gyerekeiknek az igazat a börtönbüntetésüket illetően. A rabok személyes szégyenérzete lehet az egyik ok, emiatt is szolgálnak a gyerekek olyan társadalmilag elfogadható magyarázatokkal, mint például az, hogy a szülő azért van távol, mert külföldön dolgozik (Hairston, 2007). Egy másik ok a titkolózásra (amint a csoportterápián kiderül) az, hogy a bebörtönzött szülő meg szeretné óvni a gyerekeit attól, hogy szégyenkeznie kelljen a szülője miatt, illetve azt szeretné, hogy a gyerek ne szenvedjen a helyzet miatt. Sok esetben a szülő attól tart, hogy a gyerek nem eléggé érett arra, hogy felfogja a helyzetet, illetve attól is, hogy többé nem fogja őt tisztelni szülőként (Hairston, 2007).

A család anyagi körülményeinek megváltozása – amelynek oka az anya vagy az apa bebörtönzése – nem minden esetben felfogható a gyerek számára, a következményeit azonban minden esetben megtapasztalja a gyerek is (Hairston, 2007). Abban az esetben, ha börtönbejutása előtt az anya volt a fő kenyérkereső, a börtönbüntetés miatt a családi bevétel jelentős mértékben csökken. Ezt nehezíti az is, hogy ilyen esetekben a családot egy sor más kiadás is terheli: pl. az ügyvédi honorárium megfizetésének kötelezettsége a per végéig, a fogoly szükségleteinek fedezése (telefonköltség, tisztálkodási szerek, élelem), az utazás költségei, ha meg akarják látogatni a börtönben levőt (hiszen a börtön sok esetben sok-sok mérföldre van az elítélt lakhelyétől). Ezek a költségek szinte minden európai elítélt esetében fedezendőek,

nemre való tekintet nélkül. Így kevesebb pénz marad a gyerekekre: kevesebb pénz jut a gyerek extrakurrikuláris és szabadidős tevékenységeire, ruhára és élelemre, sokszor még a jelzőlog fizetése is lehetetlenné válik (Hairston, 2007). Nyilvánvaló tehát az is, hogy az anyagi helyzettől függ az is, milyen gyakran tudja a gyerek meglátogatni a szülőjét a börtönben (Hairston, 2007). Nincsenek olyan vizsgálatok, amelyek azt vizsgálnák, hogy az anya bebörtönzése milyen hatással van a gyerekekre és a családi kasszára. Az egyedüli kutatás egy amerikai országos mérés (Johnson, 2007, idézi Hairston, 2007), amely azt mutatja, hogy a családi jövedelem jelentős mértékben lecsökken, ha az apát, aki a letartóztatása előtt a családjával élt, börtönbüntetésre ítélik. Bár vannak arra utaló jelentések, hogy azoknak a családoknak, ahol valamelyik szülő börtönben van, kevés a jövedelme (Hairston, 2007) – ezek csak feltételezések, nincsen elég bizonyíték, amely ezt alátámasztaná.

Több **módszertani hiányosság** is megfigyelhető a szülői, illetve anyai bebörtönzés gyerekekre kifejtett hatását vizsgáló kutatások esetében, ezeket pedig a jövőben végzendő kutatások során ki kell küszöbölni. Íme néhány ilyen hiányosság: a legtöbb kutatás nem reprezentatív, kis létszámú csoportokkal készült, inkább a bebörtönzött szülőt, mintsem a gyerekeket célozza meg, a vizsgálatok a legtöbbször a bebörtönzés gyerekekre kifejtett hatását vizsgálja leíró módszerekkel, és nem biztosítottak a kontrollcsoportos vizsgálatok, illetve nem végeznek longitudinális vizsgálatokat sem, amelyek nyomon követnék a gyerekek életének alakulását a szülő börtönbüntetésének különböző szakaszaiban. A vizsgálatok a gyerekek nembéli különbségeit sem vették figyelembe, sőt sok esetben nem voltak tekintettel arra sem, hogy az anya vagy az apa a bebörtönzött szülő. A legtöbb vizsgálat nem méri fel azokat a kockázatokat sem, amelyekkel a gyerekek a szülő börtönbejutását megelőzően szembe kellett néznie (Hairston, 2007; Phillips és tsai., 2002; Seymour, 1998; Simmons, 2000).

3.2.1. Fejlődésközpontú megközelítés

Johnston (1995) összegzi a megállapításait (l. 1. sz. táblázat), amelyek arra vonatkoznak, hogy a szülői bűnözés, a szülő letartóztatása és börtönbejutása hogyan hat a gyerek fejlődésére a fejlődési szakaszok különbségeinek függvényében.

A bebörtönzés és a csecsemőkor: csecsemőkor (vagyis a születéstől a második életév betöltéséig) a fejlődés kritikus fontosságú szakaszát jelenti. A csecsemő ebben a korban teljes mértékben függ a gondviselőjétől, legtöbb esetben az anyjától, aki táplálja, gondoskodik egészségéről (oltások, orvosi megfigyelés), alvásáról és fizikai kötődést is biztosít számára külön figyelmet szentelve a gyerekekkel való kapcsolat kialakítására (Cunningham & Baker, 2003; Goldstein, Freud, Solnit, 1973 idézi Moore, 1995). Ebben a fejlődési szakaszban a gyerekek ki kell alakítania a megfelelő kötődést és bizalmat (Johnston, 1995) azzal a személlyel szemben, aki az elsődleges gondozója. Ez fogja lehetővé tenni számára a későbbi fejlődési sza-

kaszban azt, hogy aktív és biztonságos módon fedezze fel a környezetét mind az öt érzékszerve segítségével.

Következésképpen azok a csecsemők, akiket elválasztottak anyjuktól annak bebörtönzése miatt, komoly lelki sérüléseket szenvedtek el (Goldstein, Freud, Solnit, 1973 idézi Moore, 1995). Ennek oka elsősorban az, hogy felborul a napi rutinjuk, amely fontos abból a szempontból, hogy kialakuljon az anya és a gyerek között a biztos kötődés. Ennek egyik oka a szoptatás abbamaradása (Cunningham & Baker, 2003). Sok konvergencia van arra vonatkozóan, hogy a gyerekek életkörülményei nagymértékben megváltoznak, mielőtt kicserélődik az a személy, aki addig gondoskodott róluk. Ez annak köszönhető, hogy a legtöbb csecsemő születését követően és az anya letartóztatását megelőzően az anya gondjaiban volt (Cunningham & Baker, 2003). Dallaire (2007) véleménye szerint a legtöbb gyereknek – akinek az anyja börtönbe került – az életkörülményei legalább egyszer megváltoznak már a börtönbüntetés első éve alatt. A nevelő személyének megváltozása felborítja a gyerekek biztonságtudatát, főként amiatt, hogy a különböző személyek más-más nevelési stílussal rendelkeznek (Hanlon, 2007). Ez nagy mértékben gyengíti a szülő-gyerek közötti kapocs erejét (Johnston, 1995). A biztos kötődések elmaradásának kialakulása további kockázati tényezőt jelent a gyerek esetleges későbbi bűnözői magatartásának kialakulása szempontjából.

sz. Táblázat: A szülő által elkövetett bűncselekmény, a szülő letartóztatása és bebörtönzése által kifejtett hatások a gyerek fejlődésére

Fejlődési szakasz	Fejlődési jellegzetességek	Fejlődési feladatok	Befolyásoló tényezők	Hatások
Csecsemőkor (0-2 életév)	Teljes függőség	Kötődés és bizalom kialakulása	Szülő-gyerek elválás	Veszélybe kerül a szülő-gyerek kötődés
Kisgyermekkor (2-6 életév)	Növekvő megfigyelőkészség, mobilitás kialakulása; szülőtől való nem teljes függetlenedés	Önállóság kialakulása, függetlenedés, kezdeményezés	Szülő-gyerek elválása miatti trauma	Szorongás fejlődési lemaradás, akut trauma, bűntudat
Gyermekkor (7-10 életév)	Növekvő függetlenség, döntésképeség, a társak fontos szerepe	Alkotás, egyedül való munkavégzés	Szülő-gyerek elválása miatti trauma elviselése	Stressz, akut trauma és viselkedészavar
Kora serdülőkor (11-14 életév)	Elvont gondolkodás, jövőre való gondolás, agresszió, pubertás	Másokkal való együtt munkálkodás, az érzelmek fölötti uralkodás készsége,	Szülő-gyerek elválása miatti trauma elviselése	Korlátok elutasítása, trauma hatása miatti viselkedészavar
Kései serdülőkor (15-18 életév)	Érzelmi fejlődés, összezavarodottság, felnőttre jellemző szexualitás kialakulása, krízis	Személyiség kialakulása, önálló munkavállalás, szülőkkel és társadalommal való viszony rendezése	Szülő-gyerek elválása miatti trauma elviselése	A szülő-gyermek viszony korai lezárulása; Generációk közötti bűnözés és bebörtönzés

Forrás: Dr Denise Johnston, "A szülő bebörtönzésének hatásai a gyerek fejlődésére", Gabel és Johnston, 1995, 68. p.

A bebörtönzés és az óvodáskor (kisgyermekkor): A 2 és 6 év közötti gyerekeket az jellemzi, hogy megnő a fizikai függetlenségük, és arra törekednek, hogy egyre jobban függetlenedjenek szüleiktől (Cunningham & Baker, 2003). Ennek a kornak a fő jellemzője (különösen 2 és 4 év között) a tagadás, a nagyfejűség és az énközpontúság. Ez az az időszak, amikor a gyereke átveszik testük fölött az uralmat, és megismerik környezetüket. Ez alatt az idő alatt a gyerekeknek ki kell alakítaniuk az önrendelkezésüket, függetlenségüket és kezdeményező-képességüket (Johnston, 1995).

Az óvodáskorúak még nem rendelkeznek azokkal a kognitív készségekkel, amelyek révén megértenének komplex helyzeteket vagy meglátnák a cselekedetek mögött rejlő szándékokat, ezért például felfoghatatlan számukra az a folyamat, amelyen anyjuk átmegy a bűnelkövetéstől a bebörtönzésig. Amint Cunningham és Baker (2003) megjegyzi, a gyereket csak a következmény érdekli, vagyis az, hogy anyja börtönbe került. Ezt is csak nagy általánosítások révén tudják felfogni, például úgy hogy büntudatot éreznek, úgy érzik, hogy anyjukat miattuk vitték el, vagy pedig úgy, hogy anyjuk rossz ember. Emiatt nem értik az olyan összezavaró kijelentéseket, hogy „Anya szeret téged!”, mivel az anya nincsen jelen, ez pedig a szeretet tényét is megkérdőjelezi (27. o.). Annak ellenére, hogy a gyerekek nagyon intenzív érzelmeket élnek meg, amelyek még inkább kicsúcsosodnak, ha az anyjuk börtönbe kerül, ők nem képesek arra, hogy verbalizálják, amit éreznek. Ebben a korban a gyerekek nem tudják érzéseiket megbeszélni társaikkal, és nem tudnak segítséget kérni, emiatt nem tudnak uralkodni indulataik fölött, és ha ezeket az érzéseket nem tudják leküzdeni pl. sport segítségével, nagy valószínűséggel olyan gondjaik lesznek, mint például a szobatisztaság problémája, a felnőttekbe való görcsös kapaszkodás, vagy pedig az, hogy az addig sikeresen elvégzett feladatok végrehajtására is képtelenné válnak. A legtöbb óvodáskorú rendelkezik egy bizonyos szókészlettel, amely révén saját és környezete érzéseiről beszél (szomorú, boldog, dühös), az érzéseket azonban helyzetekkel és viselkedésekkel asszociálják. Pl. „nagy mama szomorú, mert a mama elment” (27. p.). Legtöbb esetben együtt éreznek a hozzájuk közelálló személlyel, főként az anyával, ezért gyakran zaklatottá válnak, ha börtönből telefonál anyjukat sírni hallják.

Emellett a kisgyerekek esetében (2 és 6 év közöttiekénél), akiknek az anyjuk börtönbe van, megfigyelték, hogy sok kedvezőtlen következménye van az anya börtönbejutásának, amelyek közül a legjelentősebb a kötődések bizonytalanná válása (Johnston, 1995 idézi Parke & Clarke-Stewart, 2002). Emiatt előfordul az, hogy a kiszabaduló anya egy olyan gyerekhez tér vissza, aki érzelmileg már nem kötődik hozzá (Myers és tsai., 1999 idézi Parke, Clarke-Stewart, 2002).

Szükségtelen is említeni, hogy az itt bemutatott magatartásfajták függnek a fejlődési korszaktól, amelyben a gyerek éppen van az anya bebörtönzésének pillanatában, és ezeket csak a bebörtönzést megelőző időszakban is fennálló kockázatok fényében lehet megfelelően taglalni, és tárgyalásuknál figyelembe kell venni a gyerek életében jelen levő óvó-védő tényezőket is.

Bebörtönzés és a kisiskolás korú gyerekek: Az érzelmi szempontból egészséges 7 és 10 év közötti gyerekekre az jellemző, hogy függetlenedtek a családjuktól, és kialakították saját énjüket (Moore, 1995). Ebben az életkorban a gyerekek képesek sokkal összetettebben gondolkodni, értelmesen beszélni és megérteni, hogy mi a különbség jó és rossz között. A tanulásbeli és a szocializációs sikerélmények, mint például a kortársakkal kialakuló barátságok, hozzá fognak járulni az én-képük fejlődéséhez. Az általános iskola alsó tagozatának befejezése végére kezdik megfigyelni, hogy hogyan viszonyulnak hozzájuk az ellentétes nem tagjai, ekkor azonosulnak az azonos nemű szülővel (Cunningham & Baker, 2003).

Ebben az életkorban a gyerekek megértik, hogy a börtönbüntetés hogyan érinti az anyjukat, de még képtelenek elítélni őt, vagy rossz emberként tételezni. A bebörtönzés megakadályozza a gyermeket abban, hogy azonosuljon a szülői elvárásokkal, követelményekkel és a szülő által elfogadott társadalmi normákkal (Moore, 1995). Nagyon nehéz arról beszélni velük, hogy megítéljék anyjuk tettét vagy véleményt nyilvánítsanak annak bebörtönzéséről. Sok esetben védelmükbe veszik anyjukat. A lányok átveszik a gondoskodói szerepet kisebb testvéreik fölött, a fiúk pedig védelmezik kisebb testvéreiket, míg az anya börtönben van (Cunningham & Baker, 2003). Ezeket a feltételezéseket azonban tudományos tények nem támasztják alá. Sok esetben azonban, az iskoláskorú gyerekeket nem informálják az anya börtönbejutásáról, vagy az aktuális nevelőjük megtiltja nekik, hogy erről beszéljenek. Egy ilyen titok őrzése, és iskolai környezetben való kezelése nagy kihívást jelent, hiszen a kortársak és a tanárok egyaránt érdeklődnek a szülő foglalkozásáról, és a gyerek nem tud mit kezdeni a neki szegezett kérdésekkel (Hairston, 2007). „A csend kényszere” szintén meggátolhatja a gyermeket abban, hogy segítséget kérjen tanáraitól vagy társaitól, hogy könnyebben feldolgozza az anya bebörtönzéséből fakadó érzelmi és gyakorlati problémákat.

Emellett az otthoncsere és az iskolaváltás is negatív hatással bír arra, hogy egy megfelelő tanulási környezet kialakuljon (Dallaire 2007; Wintfeld, 2008), hiszen a tanuláshoz stabilitásra van szükség. Jelzésértékű George és Lalonde (2002, idézi Dallaire, 2007) meglátása, amely egy 35.000 bebörtönzött szülőjű gyerekekkel végzett kutatáson alapul, hiszen ez azt mutatja, hogy még akkor is, ha az anya egy évnél rövidebb ideig volt a börtönben, a gyerek ez idő alatt legalább kétszer váltott otthont és iskolát: először akkor, amikor az anyját bebörtönözték, és másodszor, amikor kiengedték a börtönből. Ezt nyomatékosítják egy másik vizsgálat eredményei is (a Tennessee Department of Corrections által végzett felmérés, 1995, idézi Dallaire, 2007), amelyben 260 bebörtönzött anya vett részt. A megkérdezett anyák 31%-a azt nyilatkozta, hogy legalább egyik gyereke megbukott az iskolában évismételésre. Más vizsgálatok (Sack, Seidler & Thomas, 1976; Stanton, 1980, idézi Parke & Clarke-Stewart, 2002) is azt mutatják, hogy a bebörtönzött szülők gyermekei rossz iskolai előmenetelt mutatnak, pl. rossz jegyekkel rendelkeznek. Sack, Seidler & Thomas (1976 idézi Parke & Clarke-Stewart, 2002) arra is rámutatnak, hogy a 6 és 8 év kö-

zötti gyerekek 16%-a iskola-fóbiában szenvedett, vagyis az anya bebörtönzése utáni másfél hónapban visszautasította az iskolába járást. Az is kitűnik a statisztikákból, hogy a tanulmányok felfüggesztése és az iskolából való kimaradás gyakoribb azoknak a gyerekeknek az esetében, akiknek egyik szülőjük börtönben van.

Ezen kívül az iskoláskorúak is küzdhetnek érzelmi, szociális vagy pszichológiai nehézségekkel (Dallaire, 2007). Johnston (1995) rámutat arra, hogy a gyerekek szégyenérzettel küzdhetnek amiatt, hogy az anyjuk bűncselekményt követett el, és börtönbe jutott. Block és Potthast (1998, idézi Dallaire, 2007) rámutatnak arra, hogy a bebörtönzött anyák java része arról számol be, hogy iskoláskorú lányaik érzelmi problémákkal küzdenek anyjuk bebörtönzése miatt, és ennek következményeként pl. ágyba vizezőkké válnak. Továbbá Hagen és Myers (2003) azt figyelték meg, hogy a bebörtönzött anyák iskoláskorú gyerekei több viselkedészavarral is küzdenek, szociális fejlettségük alacsony, képtelenek titkot tartani. Más kutatások azt mutatták, hogy a társadalom támogatása és a remény olyan óvó-védőtényezők, amelyek meggátolják a problémák interiorizálását és exteriorizálását (Hagen & Myers, 2003; Hagen, Myers & Mackintosh, 2005 idézi Dallaire, 2007). Kimutatták, hogy azok az iskoláskorúak, akik reménykedtek, optimisták voltak – függetlenül attól, hogy milyen stressztényezők voltak jelen az életükben – kevesebb nehézségbe ütköztek a problémák interiorizálása, illetve exteriorizálása során (Hagen, Myers & Mackintosh, 2005 idézi Dallaire, 2007) .

Bebörtönzés és serdülőkor: A korai serdülőkor (kiskamaszkor) jellemzői: a családtól való függetlenedés szándéka, elvont gondolkodás kialakulása, a jövőkép fejlődése, agresszív viselkedés, indulatok és pubertásspecifikus jelenségek (Johnston, 1995). A kései serdülőkor (kamaszkor) érzelmi krízisekkel jár együtt, a személyes lét értelmével a jövővel foglalkozik a serdülő, zavarodottság, a felnőttekre jellemző szexuális magatartás kialakulása, elvont gondolkodás és teljes önállósodás jellemzik ezt az időszakot (Johnston, 1995; Moore, 1995). Emiatt a serdülő, hogy kialakíthassa saját egyéniségét, lázad a felnőttek ellen. A lázadó magatartás elfogadott ebben a korban (Moore, 1995), a korosztálynak megfelelő viselkedésforma. A szültől való leválás azonban a serdülő kezdeményezésére kell történjen, és nem úgy, hogy azt kívülről ráerőltetik, pl. a szülő általi elhagyás vagy visszautasítás révén (Goldstein, Freud és Solnit, 1973, idézi Moore, 1995). A serdülőkor tipikusan egy olyan időszak, amikor a gyerek érzelmi kreativitása kiteljesedik (Cunningham & Baker, 2003). A serdülők rászorulnak arra, hogy a szülő felügyelje őket, irányítsa őket, kommunikáljon velük, és útbaigazítsa (még akkor is, ha ezt nem mindig fogadják el) őket. Ez az időszak az, amikor a szülői jelenlét meghatározó a fejlődés szempontjából, hiszen ez a szülői jelenlét segíti a serdülőt abban, hogy próbálgassa korlátait (Cunningham & Baker, 2003). Nem elhanyagolható az sem, hogy ebben az időszakban a kortársak csoportja fontos szereppel bír a serdülők életében. Az elfogadás utáni vágy jellemzi ezt az életszakaszt.

Abban az esetben, ha az anya börtönben van, a gyerek átugorhatja ezt a fontos fejlődési időszakot, mivel felnőtt-szerepeket fog vállalni: pl. gondoskodni a kisebb testvérekről (Cunningham & Baker, 2003; Henriques, 1982; Shaw, 1987). Cunningham & Baker (2003) szerint, ha figyelembe vesszük azt, hogy a serdülő felvállalta a gondviselő szerepét az anya bebörtönzése előtt is (pl., ha az anya kábítószerfüggő volt, vagy mentális problémákkal küzdött), nyilvánvalóvá válik, hogy az anya-gyerek szerepek felcserélődtek. Ilyen esetekben a serdülő viseli az anya sérülékenységének terhét is, szeretne vigyázni anyjára, és megtanulja kezelni az anya negatív érzelmi kitöréseit. Cunningham & Baker (2003) szerint ilyen esetben az anya bebörtönzése azt eredményezi, hogy a serdülő vagy magát vádolja, hogy nem sikerült megvédenie anyját, vagy pedig anyját azért, hogy ismét elbukott. Mindkét esetben az anya elveszíti az autoritását, és azt a jogát, hogy korlátokat szabjon gyerekének. Így a serdülőnek nehéz a szülőjével azonosulni.

A tizenévesek sok esetben egyedül próbálnak szembe nézni a problémával, mert ez a korcsoport szereti a legkevésbé másokkal megosztani nehézségeit (Cunningham & Baker, 2003). Az anya bebörtönzése miatti szégyenérzet elszigetelődéshez vezethet, mert a serdülő fél kapcsolatot tartani fenn a kortársaival, nehogy megbélyegezzék őt az anyja miatt. A megbélyegzés, amely a szülő börtönbejutásával jár együtt, lehetetlenné teszi azt, hogy szülővel, mint modellel, azonosuljon a gyerek (Weissman & LaRue, 1998).

Dallaire (2007) azt állítja, hogy azok a gyerekek, akiknek az anyja börtönben van, sokkal inkább veszélyeztetettek, mint társaik a tekintetben, hogy bűnöző vagy deviáns társaságba fognak keveredni, esetleg bandázni fognak. A Tennessee Department of Corrections által végzett felmérés szerint (1995, idézi Dallaire, 2007), amely 6.146 bebörtönzött anya és apa körében került elvégzésre, inkább az anyák vallanak arról, hogy serdülőkorú gyereüknek gondja akadt a törvénnyel (ezen anyák gyerekeinek 17%-a már követett el bűncselekményt, és emiatt javítóintézetbe is került). A vizsgálatban részt vevő apák erről jóval kevesebb százalékban számolnak be. Amint Murray (2005) rámutat, a szülő bebörtönzése a gyerek antiszociális vagy bűnözői magatartásához vezet, ha a gyerek azonosul a börtönben levő szülő viselkedési normáival.

A bebörtönzött anyák lányai sok esetben keverednek meggondolatlan és alkalmi szexuális viszonyokba, emiatt gyakori a tizenévesek körében a terhesség (Jose-Kampfener, 1991, idézi Young & Smith, 2000).

A bebörtönzött szülők gyerekei között nagyobb arányban fordulnak elő olyan serdülőkorúak, akik érzelmi és viselkedési problémákkal küzdenek, mint az összpopuláció azonos korosztályhoz tartozó tagjai között (AEÁ – Egészségügyi és Társadalomjóléti Tárca, 1999, idézi Phillips és tsai., 2002). Phillips és társai (2002) egy kutatás során érdekes eredményre jutottak. A kutatásban olyan serdülőkorúak vettek részt, akik rutin jellegű terápiában részesültek mentális zavarok miatt, és akiknek a szülei közül valamelyik vagy mindkettő börtönben volt (43%-a a gye-

rekeknek olyan családból származott, ahol mindkét szülő börtönben volt, és 6%-a olyanból, ahol az anya volt börtönre ítéelve), kontrollcsoportként pedig egy olyan csoport, akik hasonló terápiában részesültek, de szüleik nem voltak bebörtönözve. Az eredmény azt mutatta, hogy az előbbiek sokkal több kockázatnak vannak kitéve életül során, mint az utóbbi csoport tagjai: ilyen pl. a szülő kábítószer-függősége, szegénység, elhanyagoltság, erőszak, bántalmazás. A bebörtönzött szülők gyerekeit a kontrollcsoport tagjaival összevetve elmondható, hogy előbbiek esetében a terápiában való részvétel okai között nagyobb számban figyelhető meg a figyelemzavar vagy/és hiperaktivitás, illetve a viselkedészavar, és kevesebb esetben a mélyebb depresszió. Több korlátot is figyelembe kell venni ezeknek az eredményeknek a kiértékelése során: például ebben a vizsgálatban egyáltalán nem vizsgálták a gyerekbántalmazás, illetve a gyerek elhagyása és a bebörtönzés ténye közötti összefüggéseket.

Létezik azonban néhány optimizmusra okot adó bizonyíték is (Hanlon, Blatchley, Bennett-Sears, O'Grady, Rose, Callaman, 2005), elvégeztek ugyanis egy kutatást, amely kábítószer-függő és bebörtönzött anyák 9-14 év között gyerekeit vizsgálta, és ez azt mutatta, hogy ezek a gyerekek nem váltak különösen deviáns magatartásúvá, sem kirekesztetté vagy drogfüggővé, annak ellenére, hogy az anya függősége és börtönbejutása erre engedett volna következtetni. Ezek az érdekes eredmények azt mutatják, hogy abban az esetben, ha a gondoskodás folyamatos marad, vagyis az anyát helyettesíti egy másik személy, pl. a nagymama vagy egy pótmama, aki nagy valószínűséggel a bebörtönzés előtt is az elsődleges gondviselője volt a gyerekeknek, az anya bebörtönzésének negatív hatásai elkerülhetők.

3.2.2. A bűnözés és a bebörtönzés transzgenerációs ciklikussága

Murray, Farrington, Sekol és Olsen (2009) narratív és meta-analitikus elemzések alapján arra a megállapításra jutott, hogy a bebörtönzött szülők gyerekei kétszerezsen kitétek kortársaikkal szemben annak, hogy antiszociális magatartásúvá válnak, vagy pedig bűnözővé lesznek. Jóllehet, a elemzett tények, amelyek a bebörtönzés okozati hatásait bizonyítják, egyoldalúak lehetnek, hiszen nem vesznek figyelembe olyan fontos zavarokat, amelyek nagy valószínűséggel összefüggnek a szülők bebörtönzésével, illetve nem vizsgálják a gyerekek szüleik bebörtönzése előtti viselkedését sem. Továbbá elmondható, hogy ezek a gyerekek veszélyeztetettebbek, mint társaik a tekintetben, hogy bűnözővé válnak vagy sem. E feltételezés ellenére, a szülő bebörtönzése és a gyerek bűnözővé válása közötti összefüggést mind ez idáig nem támasztották alá bizonyítékokkal. Másrésztől azonban léteznek tanulmányok (Lawrence-Wills, 2004, Hanlon és tsai., 2005, idézi Hairston, 2007) serdülőkorúakat illetően, akiknek szüleik börtönben voltak, és ezek a tanulmányok nem támasztják alá azt a feltevést, hogy ezek a gyerekek nagyobb arányban mutatnának bűnözői magatartást, mint kortársaik, akiknek nincsenek börtönben a szüleik. Saj-

nos azonban e tanulmányhoz nem használtak kontrollcsoportot. Érdekes azonban az, hogy két darab keresztmetszeti országos mintán végzett vizsgálat, amely azt kutatta, hogy az apa börtönviseltsége és a gyerek későbbi életszakaszban történő börtönbejutása között milyen kapcsolat van, egymásnak ellentétes következtetésre jutott a bebörtönzés transzgenerációs ciklikusságának vonatkozásában.

Az első vizsgálat, amelyet egy angliai kohorsz mintán végeztek, azt mutatja (Murray & Farrington, 2005), hogy az apa bebörtönzése előrevetítette a gyerek későbbi bebörtönzését (411 férfi, aki Londonban született 1953-ban). Az végeredményt az sem módosította, hogy az eredmények értékelésénél figyelembe vették az apa bűnözői magatartását, illetve a fiút ért, más gyermekkorai kockázatokat is. Az eredmény azt mutatja, hogy azon fiúk 48%-a, akiknek az apjuk az ő 10 éves koruk előtt került börtönbe, maguk is 32-ik életévük betöltéséig börtönbe jutnak. Ezzel szemben azoknak a fiúknak, akik nem voltak apjuktól elválasztva, vagy akik szintén el voltak választva apjuktól, de más okokból (halál, kórházi kezelés elhagyás) csupán 25%-uk jut felnőtt korában börtönbe.

A második kutatás (Murray, Janson and Farrington, 2007), amelyet azért végeztek el, hogy megnézzék, az eredmények Svédországban hasonló-e, részben igazolta az első kutatás eredményeit. Egy nagyobb mintán (15,117 gyerek), Svédországban, végzett kutatás azt mutatja, hogy azok a gyerekek, akiknek a szülőjük az ő 6 életévükig jut börtönbe, összevetve azokkal akiknek kisgyermekkoruk alatt nem kerül börtönbe a szülőjük, kétszer kitettebbek annak, hogy ők is 19 és 30 életévük között bűncselekmény miatt börtönbe jussanak. Ennek ellenére a szülői bebörtönzés negatív hatásai eltűnnek, ha figyelembe veszik azt is, hogy a szülő hány alkalommal került börtönbe. Murray, Janson és Farrington, (2007) szerint a jól működő svéd szociális rendszer lehet ennek a különbségnek a magyarázata.

Egy másik longitudinális vizsgálat, amelynek tárgya a bűnözés (Huizinga, Loeber & Thornberry, 1995, idézi Alvarado & Kumpfer, 2000) arra mutatott rá, hogy az erősen veszélyeztetett fiatalok körében a bűnözés elutasítását favorizáló legfontosabb tényezők közé tartozik a szülői felügyelet, a szülőkhöz való kötődés, fegyelmezettségre való rászoktatás. A kulcsszerep, amelyet a szülői kötődés játszik a serdülőkorúak kortárs bűnözőcsoportokhoz való viszonyulásának alakulásában, szintén fontos témája a szakirodalmi munkáknak és a kutatásoknak (Marcos és tsai., 1986; Warr, 1993, idézi Ingram, Patchin, Huebner, Cluskey és Bynum, 2007). A szakirodalom szerint az erős szülői kötődéssel rendelkező gyerekek kisebb valószínűséggel fognak belekeveredni kortárs bűnbandákba. Szóban forgó kutatásban azonban nem vettek részt bebörtönzött szülők gyerekei. Érdekes, hogy – bár bebörtönzött szülők gyermekei nem vettek részt a vizsgálatban – kimutatható, az hogy a szülői kötődés nem bír közvetlen hatással a serdülőkorú fiatalabb gyerekek bűnözői magatartásának kialakulásában, ezzel szemben a kortárs bűnözőcsoportokhoz való tartozás erős és közvetlen hatással van erre. Ezen szerzők szerint a korai bűnözői magatartás kialakulása vagy az antiszociális viselkedés megjelenése függ a szülőkkel, illetve

kortársakkal kialakított viszonytól. A kutatás rámutat arra, hogy az erősen veszélyeztetett fiatalok bűnözői magatartásának kialakulását megelőző intézkedéseknek ki kell térnie a szülői szerep megerősítésére, hogy a szülők képesek legyenek ösztönözni gyerekeik nem bűnözőcsoportokhoz tartozó fiatalokkal való kapcsolattartását. Minden esetben több kutatás is szükséges ahhoz, hogy felmérhessék és értékelhessék a bűnözői magatartás, és bebörtönzés transzgenerációs ciklikusságát.

3.3. BEBÖRTÖNZÖTT ANYÁK GYEREKEINEK TÁMOGATÁSÁRA KIDOLGOZOTT INTÉZKEDÉSEK – PROGRAMMODELLEK

A legtöbb meghozott intézkedés – amelyről a szakirodalom beszámol – a bebörtönzött szülőket célozza meg, és nem figyel arra, hogy a szülőkkel foglalkozó programoknak pozitív hatása lehet a gyerekekre is. Más szóval, az olyan szakirodalmi munkák, amelyek a gyerekeket megcélzó intézkedésekkel foglalkoznának, sokkal kisebb számban fordulnak elő, mint azok, amelyek a szülők számára kidolgozott intézkedéseket tárgyalják. A bebörtönzött szülők gyerekeit megcélzó intézkedések több félek lehetnek módszertanuk függvényében: egyéni és családi programok, illetve csoportterápia (pl. látogatási programok, lelki gondozás, börtönóvodák), családterápia, gyermekeket megcélzó terápia, kortárs csoportok számára fenntartott programok. Az alábbiak során csak néhány intézkedést mutatunk be a nemzetközi szakirodalom függvényében, illetve néhány kortárs csoportok számára kidolgozott segítőprogramot, amelyekről elmondható, hogy újító jelleggel bírtak a bebörtönzött szülők gyerekeiből álló populáció körében. El kell mondani, hogy a szóban forgó kategóriát megcélzó modellek és programok sokszínűsége annak is köszönhető, hogy ezek az intézkedések általában függenek az egyes országokban létező politikáktól. Például a közösségre alapozó, a bebörtönzött szülők gyerekeit megcélzó programok általában az AEÁ-ból erednek, ahol gyakran alkalmaznak közösségre alapuló programokat, mint a bebörtönzés alternatíváját. Ha valamennyi kulturális tényezőt figyelembe próbáljuk venni a programok hatékonyságának vizsgálata során, nehéz lesz általánosító következtetéseket levonnunk. Egy másik nagy kihívás, amely a bebörtönzött anyák vagy apák gyerekeivel foglalkozó szakirodalomban megfigyelhető, az hogy, bár ezek a gyerekek nagy arányban jelen vannak a mentális zavarokkal foglalkozó egészségügyi szolgáltatások páciensei között, a társadalomgondozási szervek, kiegészítő iskolák kliensei és a közegészségügyi ellátások ügyfelei között, nincsen arra bizonyíték, hogy milyen mértékben azonosítják őket úgy, mint bebörtönzött szülők gyerekeit. Kérdés marad így, hogy ezeket a gyerekeket hogyan lehet speciális igényű, kiemelten veszélyeztetett csoportként elkönyvelni és kezelni.

Mentorprogramok: amelyeknek az a célja, hogy olyan fiatalok és gyerekek számára nyújtsanak támogatást, akiknek a szülőjük börtönben van. A támogatás

abból áll, hogy pozitív felnőttmodell biztosítanak számukra, azáltal, hogy lehetővé teszik nekik a más felnőttekkel való kapcsolattartást, illetve az olyan társaikkal való eszmecsere, akiknek a szülőjük szintén börtönben van, de az ő kapcsolatuk vele pozitív (Hanlon, Carswell & Rose, 2007). Kiegészítésképpen a célcsoporton kívül (amely a bebörtönzött szülők gyerekeit jelenti) be lehet vonni a programokba a gyerekek aktuális gondviselőit, pl. a nagymamákat (Hanlon, Carswell & Rose, 2007). Empirikus bizonyítékok mutatják, hogy ezek a programok pozitív hatással voltak a gyerekek értelmi képességeinek, társas viselkedésének, kommunikációs készségeinek, kortársaikkal való kapcsolatainak és döntéshozó képességeinek fejlődésére, illetve csökkentették a kábítószer-fogyasztás és alkoholfogyasztás arányát is (Grossman & Garry, 1997, Sipe, 1996, Sherman és tsai., 1997, idézi Hanlon, Carswell & Rose, 2007). Néhány gyerek és fiatal számára a mentorral kialakított pozitív, bizalmi és tartós támogatási viszony az egyetlen és talán legfontosabb védelmi tényező a bűnözői magatartás kialakulása és a bűnelkövetés ellen. Emiatt a mentorprogramok hatékonyak lehetnek a bebörtönzött szülők gyerekeinek proszociális viselkedésének kialakítása során is (Hanlon, Carswell és Rose, 2007).

Az egyesült államokbeli Alabama államban létezik egy program, amelynek neve **„Gyerekek a gyerekekért”** (Cunningham & Baker, 2003). ez az egyetlen program, amely kortársak bevonásával próbál segíteni a bebörtönzött szülők gyerekein. Középiskolás és főiskolai diákok kaptak megfelelő kiképzést egy, a bebörtönzött szülők gyerekeivel foglalkozó szervezet részéről, hogy a szóban forgó kategóriához tartozó gyerekekkel foglalkozzanak, őket mentorálják. Ez a program arra a gondolatra alapszik, hogy a gyerekek kevésbé fogják magukat megbélyegzetteknek érezni, ha tudják, kortársaik támogatják őket.

A látogatási programokat, amelyek a bebörtönzött szülőket és a gyerekeiket egyaránt megcélözzák, általában nonprofit szervezetek szervezik és a következőkre térhetnek ki: i) speciálisan kialakított helyiségek létrehozása a börtönben ahol a szülők és a gyerekek akadályok és zavaró tényezők nélkül találkozhatnak, ii) szülői felkészítők szervezése, hogy a szülőket arra nevelje, jobb viszonyt alakítsanak ki gyerekeikkel, illetve hogy lehetőséget biztosítsanak számukra arra, hogy újonnan tanult szülői készségeiket gyakorolhassák is, iii) a gyerekek szállítása a büntetés-végrehajtó intézetbe.

A kanadai Montrealban implementáltak egy **„bentalvós látogatási programot”** (a Private Family Visiting program), amely lehetővé tette, hogy a gyerekek a bebörtönzött anyáikkal részlegesen együtt lakjanak (hetente kétszer) egy, a büntetés-végrehajtó intézet területén található lakókocsikban (Cunningham & Baker, 2003). Egy másik látogatási program **„az otthoni látogatás”**. Erre egy példa a “Project Seek” (Alvarado & Kumpfer, 2000), amelyet az AEÁ-ban futtattak, és amelynek célcsoportja olyan 11 éves gyerekekből áll, akiknek szüleik börtönben vannak. A projekt célja az, hogy megelőzze ezen gyerekek körében a bűnözés elterjedését, fejlessze

viselkedésüket, és elősegítse egy gondoskodó és pozitív környezet kialakítását, míg a szülő a börtönben van, illetve támogassa a bebörtönzött szülővel való kapcsolat fenntartását látogatások révén, továbbá hogy fejlessze a szülői készségeket és a gyerekek szociális készségeit. Empirikus bizonyítékok támasztják alá azt, hogy ezen csoportok esetében nőtt az önbecsülés, az önkontroll, és a szabadon bocsátott szülők körében csökkent a visszaeső bűnözés (Alvarado & Kumpfer, 2000). Egy másik program, amely egyaránt fókuszál a bebörtönzött szülőre és gyerekére, a gyerekerápia. Ennek keretében a szülőket arra tanítják, hogy gyerekeikkel játék révén foglalkozzanak. Ez a terápia arra törekszik, hogy megfelelő környezetet biztosítson ahhoz, hogy a gyerek biztonságban érezze magát, és hogy kifejezze gondolatait, érzéseit (Landreth & Lobaugh, 1998, idézi Parke & Clarke-Stewart, 2002, 11. o.). A csoportvezető a szülőket lelki támogatással segíti a terápia során. Ez a modell arra épít, hogy azoknak a szülőknél, akiknek a szakértők terápiás módszereket tanítottak meg, és akik képesek is e módszereket alkalmazni, lehetőségük nyílik segíteni gyerekeiket a trauma feldolgozásában és átsegíteni őket a fejlődési nehézségeken (Guernsey, 1964, idézi Smith, 2000). Ezt a modellt hatékonyan alkalmazták bebörtönzött apák és gyerekeik esetében, akik részt vettek egy 10 hetes képzésen. Ezek az apák sokkal nagyobb mértékben tudták elfogadni saját gyerekeiket, és sokkal empatikusabbak voltak velük szemben, mint egy kontrollcsoport tagjai. Ugyanakkor ezek az apák kevésbé voltak stresszesek, mint kontrollcsoportbeli társaik, szülői szerepkörük betöltése során, és sokkal megfelelőbben észlelték gyerekeik problematikus viselkedését (Parke & Clarke-Stewart, 2002).

„Börtönbaba-program”: lehetőséget biztosít az anyáknak, hogy gyerekeiket a börtönben szüljék meg és neveljék. A büntetés-végrehajtó intézetben található baba-mama részleg lehetővé teszi a börtönben élő anyák számára, hogy a büntetés teljes vagy részleges időtartama alatt nagyrészt együtt éljenek csecsemőikkel, és az ő elsődleges gondviselőjükké váljanak (Goshin & Byrne, 2009, 271. o.). Sok az ellentmondás e módszer pozitív és negatív jellemzőinek vonatkozásában. Azok, akik mellette érvelnek, azt állítják, hogy ez a módszer lehetővé teszi az anya és gyereke közötti fizikai kapcsolat kialakulását, amely nagyon fontos a biztos kötődések létrejöttének szempontjából (Goshin & Byrne, 2009, idézi Parke & Clarke-Stewart, 2002). Azt is érveként hozzák fel, hogy ezen anyák körében ritkább a visszaeső bűnözés (Parke & Clarke-Stewart, 2002). Azok pedig, akik a módszer ellen érvelnek, azt állítják, hogy a börtön ingerszegény környezete nemcsak korlátozza a gyermek fejlődését, hanem negatív hatással bírhat a gyermek kognitív fejlődését illetően is (Parke & Clarke-Stewart, 2002).

A „**saját korosztály tagjai általi nevelés**” elvét szintén hasznosították a „Gyerekevelés a börtönrácsok mögött” projekt keretében. Ez a módszer Arisztotelészig nyúlik vissza (Wagner 1982, idézi Bango-Sanchez, 2010). Bandura szerint

(1986, idézi Bango-Sanchez, 2010) a kortársak általi nevelés egy sajátos szociális viselkedésmód, amely az élet különféle helyszínein zajlik. Általában az emberek tanulnak egymástól, megfigyelik egymás szokásait és viselkedését, illetve értékelik kortársaik tudását és ismereteit (Bandura, 1977, idézi Bango-Sanchez, 2010). Ez a fajta oktatás-nevelés különféleképpen történhet: informális nevelés (beszélgetések a gyerekek között fiatalok számára létrehozott központokban, pájtási kötelékek kialakítása) formájában, illetve formális nevelés formájában (frontális oktatás: gyerek oktatója gyerektársát osztályteremben), valamint tanácsadó tevékenység formájában (Turner & Shepard, 1999). A szakirodalomban ellentmondás van a módszer hatékonyságát illetően (Springer, Lynch and Rubin, 2000). Ennek ellenére egyetértés van (Greenwood és tsai., 1984) a tekintetben, hogy a pájtásoktól való tanulás legalább annyira hatékony, ha nem hatékonyabb, mint egy nevelőtől való tanulás. A pájtások általi nevelést, mint programkezdeményezést, megvizsgálták hatékonysága szempontjából, és ez a vizsgálat azt mutatja, hogy pozitívabb hatása van más intézkedésekhez viszonyítva. Például egy országos vizsgálat keretében (Cottler és tsai., 1998), amelyet az AEÁ-ban végeztek, és amelynek célja a HIV-fertőzések számának csökkentése volt kokainfüggők körében, összehasonlították a kortársak általi nevelésben és a hagyományos szakértői tanácsadásban részesülőket. Az eredmények azt mutatták, hogy az előbbi csoport tagjai nagyobb számban mondtak le a kokain használatáról, mint a szakértői tanácsadásban részesülők (83% a 76%-al szemben). A kortársak általi oktatás a kábítószerhasználat-megelőzésének esetében is hatékonyabb, mint a tanárok általi oktatás (Linsey, 1997, idézi Bango-Sanchez, 2010).

Pontosabban, a kortársak általi oktatás módszerének a veszélyeztetettebb populációk körében történő alkalmazása jótékony hatással bír mivel, a módszer megteremt a megfelelő tanulási környezet, ahol nem léteznek dominanciaviszonyok és autoritás sem (Boud, Cohen & Sampson, 2001). Ez a módszer azért is lehet hatékonyabb, mert a résztvevők hasonló tapasztalatokkal rendelkeznek, és hasonló problémákkal küzdenek, és így ugyanazt a nyelvet beszélik (Boud, Cohen & Sampson, 2001; Kelly és tsai., 1991; Peers Ledwith & Johnston, 1993, idézi Bango-Sanchez, 2010). A módszer az oktató-nevelő fiatalnak is hasznára válhat azáltal, hogy így ő maga pozitív modellt válik kortársai számára (Bango-Sanchez, 2010). Sajnos kevés bizonyíték van a módszer bebörtönzött szülők gyerekei esetében való hatékonyságának vonatkozásában.

4. Ajánlások

A projekt során szerzett tapasztalatok alapján, melyek a börtönben élő anyák életkörülményeire, valamint a gyermekeikkel való kapcsolattartásra vonatkoznak, beleértve azokat a kihívásokat és akadályokat, melyeket a projekt megvalósítása során tapasztaltunk három ország (Bulgária, Görögország és Románia) öt női börtönében, a következőket javasoljuk azon döntéshozók számára, akik a jövőben intézkedéseket hoznának abból a célból, hogy kielégítsék a börtönben élő anyák szükségleteit és erősítsék kapcsolatukat a gyermekeikkel a bebörtönzés ideje alatt.

Az alábbi ajánlások mindegyike érvényes legalább egyikében a résztvevő országok (Bulgária, Görögország, Románia):

- Gyakorlattá kell válnia annak, hogy minden egyes börtönbe kerülő anyát informálni kell (egyénileg vagy csoportosan) a gyerekével való kapcsolattartás jogairól; azokról az eszközökről, melyekkel biztosíthatja a gyermekével való kapcsolattartást vagy akár lokalizálhatja gyermekét; azokról a szülői programokról, melyekre feliratkozhat; a különböző Egyesületekről és segítő vonalokról, beleértve a gyermekvédelmi szolgálatot és más, gyerekekre vonatkozó szolgáltatásokat és Intézményeket is, melyekhez olyan esetben fordulhatnak az anyák, ha támaszra vagy egyéb információra van szükségük.
- Olyan egyéni vagy csoportos tanácsadási programok bevezetésének szükségesége a börtön tudományos munkatársai-, vagy más külső intézmények szakemberei által, melyek választ adnak a börtönben lévő anyák aggodalmaira a szülői szerepük gyakorlását illetően, segítvén őket a gyerekeikkel való kapcsolattartás felvételére és megtartására, illetve rendszeres kapcsolattartást kezdeményeznek a gyereket nevelő személlyel (pl. röviddel a letartóztatásuk után látogatásra hívni a gyerekeket, stb.).
- A szülői programok és/vagy más támasznyújtó csoportok rendszeres működtetése
 - Rendszeres nyelvórák bevezetése (amennyiben a támasznyújtó csoportban való részvétel előfeltétele az adott ország hivatalos nyelvének az ismerete)
- Újraértékelni a börtönben lévő minőségi körülményeket a gyerekek látogatására való megfelelés tükrében
 - tiszta és egységes (az országban létező összes börtönre érvényes) szabályrendszer kialakítása a kiskorú gyerekek látogatását illetően (pl. hosszúság, szoba,

ellenőrzés) valamint az operatív személyzet felkészítése a látogatás lebonyolítására.

- gyereklátogatók esetében meghosszabbítani a látogatás idejét (legalább 1 órával), és ez ne üvegfalon keresztül valósuljon meg
 - gyerekbarát látogató szobák létrehozása, a szerkezetet és a dekorációt illetően (pl. színes falak, festmények a falakon, gyerekbarát szőnyeg a földön), valamint a bútorzat és a rendelkezésre álló anyagokat illetően (külön asztalok és szőnyegek az egyes anyáknak és gyerekeiknek, játékok, rajzeszközök, zenelejátszó). Ezek az igen egyszerű, és szinte költségmentes beavatkozások erősíteni fogják az anya-gyerek közötti pszichikai és fizikai kapcsolatot, megerősítve a családi összetartozást annak ellenére, hogy mindez olyan “fajdalmas” helyszínen történik, mint a börtön.
 - Meghonosítani a börtönön belül a “Speciális Napokat” az anyák és gyerekeik számára, melyek keretén belül a gyerekek meglátogathatják anyjukat, és kreatív módon tudják együtt eltölteni azt az időt. Továbbá, bevezetni a “Családi Napok”-at, amikor az anyák és gyerekeik mellett a gyereket nevelő személy, aki elhozza őt a börtönhöz, is részt vehessen a találkozáson.
- Rutin folyamattá tenni az anyák és gyerekeik demográfiai adatainak valamint a hol-létükre vonatkozó információk felvételét. Minden bebörtönözött anya esetében, a minimális adatbázisnak tartalmaznia kell a következőket: gyerekek száma, nem, életkor, lakhely, nevelésével megbízott személy neve és annak elérhetősége; valamint annak feltüntetni, hogy az anya bűncselekménye a gyereke ellen irányult-e, hiszen ez létfontosságú annak megállapítása érdekében, hogy az anyával való kapcsolatfelvétel a gyerek érdekeit szolgálja-e.
- Rendszeres együttműködés kialakítása, illetve a meglévő együttműködések megerősítése a Női Börtönök és a különböző szervezetek között (Kormányzati és Civil szervezetek), melyek védelmet, támaszt vagy más jellegű segítséget nyújtanak a börtönben lévő anyák gyerekei- és/vagy az azokat nevelő személyek számára.

Könyvészet

- Abbott, B., & Kerr, D. (1995). *Substance abuse program for federally sentenced women*. Ottawa, Ontario: Correctional Services of Canada.
- Ainsworth, M.D.S. (1969). Object relations, dependency and attachment: a theoretical review of the infant-mother relationship. *Child Development*, 40, 969-1025.
- Alvarado, R., & Kumpfer, K. (2000). Strengthening America's families. *Juvenile Justice Journal*, 7 (3). Retrieved August 25, 2010, from: http://www.ncjrs.gov/html/ojjdp/jjjournal_2000_12_2/jj2.html
- Alfaro, J.D. (1986). Report on the relationship between child abuse and neglect and later socially deviant behavior. Albany, NY: New York State Assembly.
- American Correctional Association (1995). *Public correctional policy on female offender services*. Lanham, MD: Author.
- American Psychiatric Association (2004). *Practice Guideline for the Treatment of Patients with Acute Stress Disorder and Posttraumatic Stress Disorder*. Arlington, VA: American Psychiatric Association Practice Guidelines.
- Baldwin K.M. & Jones J. (2000). *Health issues specific to incarcerated women: Information for state maternal and child health programs*. Women's and Children's Health Policy Center, Johns Hopkins University School of Public Health. Retrieved April 2010, from: <http://www.jhsph.edu/wchpc/publications/prison.pdf>.
- Bandura, A. (1973). *Aggression: a social learning analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1976). Social learning analysis of aggression. In Ribes-Inesta, E., & Bandura, A. (Eds.), *Analysis of delinquency and aggression*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. New York: General Learning Press.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Bango-Sanchez, V.M. (2010). *The effects of peer teaching of infant massage on general self-efficacy and mother infant attachment among mothers in a residential rehabilitation facility for drug addiction and substance abuse*. (Doctoral dissertation, Florida International University, 2010). Retrieved from: *FIU Electronic Theses and Dissertations*. <http://digitalcommons.fiu.edu/etd/168>
- Baranowsky, A.B., & Gentry, J.E. (2002). *Resiliency and recovery: Trauma survivor group* (2nd ed.). Toronto, Canada: Traumatology Institute.
- Baranowsky, A.B., Gentry, J.E., & Schultz, F. F. (2004). *Trauma practice: Tools for stabilization and recovery* (2nd ed.). Toronto, Canada: Traumatology Institute.
- Barlow J, Coren E, Stewart-Brown S. (2004). Parent-training programmes for improving maternal psychosocial health. *Cochrane Database of Systematic Reviews* 2003, 4. doi: 10.1002/14651858.CD002020.pub2.
- Barry, E. (1987). Imprisoned mothers face extra hardships. *National Prison Journal*, 14, 1-4.

- Bastick, M. (2005). *A commentary on the standard minimum rules for the treatment of prisoners*. Geneva: Quaker United Nations Office.
- Battle, C.L., Zlotnick, C., Najavits, L.M., Guttierrez, M., and Winsor, C. (2003). Posttraumatic stress disorder and substance use disorder among incarcerated women. In P.C. Ouimette & P.J. Brown (Eds.), *Trauma and substance abuse: Causes, consequences, and treatment of comorbid disorders*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Baunach, J. (1979). *The separation of inmate mothers from their children*. Washington, D.C.: National Institute of Justice.
- Baunach, P.J. (1985). *Mothers in prison*. New York: Transaction Books/Rutgers University Press.
- Bavolek, S.J. (1986). *Increasing skills of families in head start: validation of the nurturing program for parents and children birth to five years*. Eau Claire, WI: Family Development Resources.
- Bavolek, S.J. (Ed.) (1990). *Research and validation report of the nurturing programs*. Eau Claire, WI: Family Development Resources.
- Bavolek, S.J. (1999). *Nurturing parenting: Teaching empathy, self-worth and discipline to school-age children* (4th ed.). Park City UT: Family Development Resources, Inc.
- Bavolek, S.J., & Keene, R.G. (2001). *Adult-adolescent parenting inventory AAPI-2: Administration and development handbook*. Park City UT: Family Development Resources, Inc.
- Becker, H.S. (1963). *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*. New York: Free Press.
- Belknap, J., Dunn, M., and Holsinger, K. (1997). *Moving toward juvenile justice and youthserving systems that address the distinct experience of the adolescent female*. A Report to the Governor. Office of Criminal Justice Services, Columbus, OH, p. 23.
- Belknap, J., & Holsinger, K. (2006). The gendered nature of risk factors for delinquency. *Feminist Criminology*, 1(1), 48-71.
- Bershad, L. (1985). *Discriminatory treatment of the female offender in the criminal justice system*. Boston College Law School.
- Black, D., Payne, H., Lansdown, R., & Gregoire, A. (2004). Babies behind bars revisited. *Archives of Disease in Childhood*, 89, 896-898.
- Blanchette, K. (2004). Revisiting effective classification strategies for women offenders in Canada. *Feminism and Psychology*, 14(2), 231-236.
- Blanchette, K., & Brown, S.L. (2006). *The assessment and treatment of women offenders: An integrative perspective*. Chichester, England: John Wiley & Sons.
- Block, K. & Potthast, M. (1998). Girl Scouts Beyond Bars: facilitating parent-child contact in correctional settings. *Child Welfare*, 77 (5), 561-578.
- Bloom, B. (1995). Public policy and the children of incarcerated parents. In Gabel, K. & Johnston, D. (Eds.), *Children of incarcerated parents*. New York: Lexington Books, p. 271-284.
- Bloom, B., & Steinhart, D. (1993). *Why punish the children? A reappraisal of incarcerated mothers in America*. San Francisco: National Council on Crime and Delinquency.
- Boswell, G., & Wedge, P. (2002). *Imprisoned fathers and their children*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Boud, D., Cohen, R., & Sampson, J. (2001). *Peer learning in higher education: learning from & with each other*. Sterling, VA: Stylus Publishing.
- Braman, D. (2004). *Doing time on the outside: incarceration and family life in urban America*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Brennan, T. (1998). Institutional classification of female offenders. In Zaplan, R. (Ed.), *Female offenders: Critical perspectives and effective interventions*. Gaithersburg, Md: Aspen Publishers.

- Brennan, T., & Austin, J. (1997). *Women in jail: Classification issues*. Washington, DC: USDOJ, National Institute of Corrections.
- Browne, D.C.H. (1989). Incarcerated mothers and parenting. *Journal of family violence*, 4, 211-220.
- Browne, A., Miller, B. and Maguin, E. (1999). Prevalence and severity of lifetime physical and sexual victimization among incarcerated women. *International Journal of Law and Psychiatry*, 22, 301-322.
- Bruns, D. (2006). Promoting mother-child relationships for incarcerated women and their children. *Infants & Young Children*, 19(4), 308-322.
- BJS-Bureau of Justice Statistics (1999). *Special report: Women offenders*. Washington, DC: U.S. Department of Justice.
- BJS-Bureau of Justice Statistics (2000). *Incarcerated parents and their children*. Washington, DC: U.S. Department of Justice.
- Burkhart, K. (1973). *Women in prison*, New York, NY: Doubleday.
- Bylington, D. (1997). Applying relational theory to addiction treatment. In S.L.A. Straussner and E. Zelvin (Eds.), *Gender and addictions: Men and women in treatment*. Northvale, NJ.: Aronson, p. 33-45.
- Byrne, M.W., Goshin, L.S., & Joestl, S.S. (2010). Intergenerational attachment for infants raised in a prison nursery. *Attachment and Human Development*, 12, 375-393.
- Caddle, D., & Crisp, D. (1996). *Imprisoned women and mothers*. London: Research Findings No. 16. Home Office Research and Statistics Directorate.
- Carlen, P. & Worrall, A. (2005). *Women in prison. National report: England and Wales*. Keele University MIP Team. Retrieved April 2010, from: <http://www.surt.org/mip/docs/National%20Report%20England%20and%20Wales.pdf>
- Carroll, H. (1980). *Children of prisoners: effects of parental absence*. Yale University Child Study Center, Unpublished.
- Cecil, D., McHale, J.P., Stozier, A., Pietsch, J. (2008). Female inmates, family caregivers, and young children's adjustment: A research agenda and implications for corrections programming. *Journal of Criminal Justice*, 36, 513-521. Retrieved May 2010, from: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2641026/pdf/nihms80745.pdf>
- Cerezo, M.A., Salvador, G.M., Trenado, R.M., (2008). Mother-infant interaction and children's socio-emotional development with high- and low-risk mothers. *Infant Behavior & Development*, 31, 578-589.
- Chapman, J. (1980). *Summary report: Criminal justice programs for women offenders* (Grant No. 77-NI-99-0079), Washington, D.C.: Center for Women's Policy Studies.
- Chase-Lansdale, P.L., Pittman, L.D. (2002). *Welfare Reform and Parenting: reasonable expectations*. The David and Lucile Packard Foundation. Retrieved from: http://www.princeton.edu/futureofchildren/publications/docs/12_01_FullJournal.pdf#page=161
- Chesney-Lind, M. (1997). *The female offender: Girls, women and crime*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- CWL-Child Welfare League (2004). *Federal resource center for children of prisoners*. Retrieved July, 2010, from: <http://www.cwla.org/programs/incarcerated/default.htm>
- Christian, S. (2009). *Children of incarcerated parents*. National Conference of State Legislatures. Retrieved April 2010, from: <http://www.f2f.ca.gov/res/pdf/ChildrenOfIncarcerated-Parents2.pdf>

- Clement, M.J. (1993). Parenting in prison: A national survey of programs for incarcerated women. *Journal of Offender Rehabilitation, 19*, 89-100.
- Cliveti, (2008). *Women in prison*. Council of Europe. Retrieved May 2010, from: <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/Doc08/EDOC11665.pdf>
- Coll, C., & Duff, K. (1995). Reframing the needs of women in prison: A relational and diversity perspective. *Final report, women in prison pilot project*. Wellesley, MA: Stone Center.
- Cochran, J.K., Chamlin, M.B., Wood, P.B., & Sellers, C.S. (1999). Shame, embarrassment, and formal sanction threats: Extending the deterrence/rational choice model to academic dishonesty. *Sociological Inquiry, 69*, 91-105.
- Coll, C., Surrey, J., Buccio-Notaro, P., and Molla, B. (1998). Incarcerated mothers: Crimes and punishments. In Coll, C., Surrey, J. and Weingarten, K. (Eds.), *Mothering against the odds*. NY: Guilford.
- Corston, J. (2007). *The Corston report: a report by Baroness Jean Corston of a review of women with particular vulnerabilities in the criminal justice system*. London, Home Office.
- Cottler, L.B., Compton, W.M., Ben Abdallah, A., Cunningham-Williams, R., Abram, F., et al. (1998). Peer-delivered interventions reduce HIV risk behaviors among out-of-treatment drug abusers. *Public Health Reports, 113*, 31-41. Retrieved May 2010, from <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1307725/pdf/pubhealthrep00030-0035.pdf>
- Council of Europe (1995). *The conditions of detention in Council of Europe member states*. Parliamentary Assembly Recommendation 1257, on 1 February 1995. Retrieved from: http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/Adopted_Text/ta95/erec1257.htm#1
- Council of Europe (2000). *Mothers and babies in prison*. Parliamentary Assembly Recommendation 1469, adopted on 30 June 2000. Retrieved from: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta00/EREC1469.htm>
- Covington, S.S. (1998). Women in prison: approaches in the treatment of our most invisible population. *Women and Therapy Journal, 21*(1), 141-155.
- Covington, S. (2000). Creating gender-specific treatment for substance-abusing women and girls in community correctional settings. In McMahon, M. (Ed.), *Assessment to assistance: Programs for women in community corrections*. Latham, MD: American Correctional Association, p. 171-233.
- Covington, S.S. (2002). *A woman's journey home: challenges for female offenders and their children*. Working papers prepared for the "From Prison to home" Conference (January 30-31, 2002).
- Covington, S.S. (2004). *Voices: A program of self-discovery and empowerment for girls*. Carson City, NV: The Change Companies.
- Covington, S.S. (2007). The relational theory of women's psychological development: implications for the criminal justice system. In Zaplin, R. (Ed.), *Female offenders: critical perspectives and effective interventions* (2nd ed.). Retrieved from: <http://www.centerforgenderandjustice.org/pdf/FinalTheRelationalTheorychapter2007.pdf>
- Crawford, J. (1990). *The female offender: What does the future hold?* Washington, DC: American Correctional Association.
- Cruells, M., & Igareda, N. (2005). *Women, Integration and Prison*. Barcelona: SURT.
- Cunningham, A., & Baker, L. (2003). *Waiting for Mommy: Giving a Voice to the Hidden Victims of Imprisonment*. London ON: Centre for Children and Families in the Justice System. Retrieved May 2010, from <http://www.lfcc.on.ca/WaitingForMommy.pdf>

- Daane, D.M. (2003). Pregnant prisoners: health, security, and special needs issues. In Sharp, S.F. (Ed.), *The incarcerated woman: rehabilitative programming in women's prisons*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, p. 61-72.
- Dallaire, D.H. (2006). Children with incarcerated mothers: Developmental outcomes, special challenges and recommendations. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 28, 15-24.
- Dallaire, D.H. (2007). Incarcerated mothers and fathers: A comparison of risks for children and families. *Family Relations*, 56(5), 440-453.
- Dallaire, D., & Wilson L.C. (2009). The relation of exposure to parental criminal activity, arrest, and sentencing to children's maladjustment. *Journal of Child and Family Studies*, 19(4), 404-418.
- Dalley, L. (2002). Policy implications relating to inmate mothers and their children: will the past be prologue? *The Prison Journal*, 82(3), 234-268.
- DeHart, D., & Altshuler, S. (2009). Violence exposure among children of incarcerated mothers. *Child & Adolescent Social Work Journal*, 26(5), p. 467-479.
- Dodge, M., & Pogrebin, M. (2001). Collateral costs of imprisonment for women: complications of reintegration. *The Prison Journal*, 81. Retrieved May 2010, from: <http://atgstg01.sagepub.com/frccjstudy/overviews/pdfs/Dodge.pdf>
- Dubose, D. (1977). *Women in prison - a neglected issue*. Rockville, MD: National Institute of Justice. Retrieved from: <https://www.ncjrs.gov/App/Publications/abstract.aspx?ID=56703>
- Düinkel, F., Kestermann, C., & Zolondek, J. (2005). Internationale Studie zum Frauenstrafvollzug, Bestandsaufnahme, Bedarfsanalyse und 'best practice'. Department of Criminology, University of Greifswald.
- Dunn, E., Arbuckle, J.G. (2002, August). Children of incarcerated parents and enhanced visitation programs: impacts of the Living Interactive Family Education (LIFE) program. Retrieved from: http://extension.missouri.edu/4hlife/guide/4HLIFE_guide_appendix_09.pdf
- Eddy, B.A., Powell, M.J., Szubka, M.H., McCool, M.L., Kuntz, S. (2001). Challenges in research with incarcerated parents and importance in violence prevention. *American Journal of Preventive Medicine*, 20(1S), 56-62.
- Egeland, B., & Erickson, M.F. (1990). Rising above the past: Strategies for helping new mothers break the cycle of abuse and neglect. *Zero to Three*, 11(2), 29-35.
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2004). *Annual report 2004: the state of the drugs problem in the European Union and Norway*. Lisbon: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction.
- European Parliament (2008, February). *Report on the situation of women in prison and the impact of the imprisonment of parents on social and family life*. (Publication No. A6-0033/2008). Retrieved May 2010, from: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?language=EN&reference=A6-0033/2008>
- European Parliament (2008, March). *European Parliament's Resolution of 13 March 2008 on the particular situation of women in prison and the impact of the imprisonment of parents on social and family life*. (Publication No. 2007/2116 (INI)). Retrieved January 2009, from: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P6-TA-2008-0102>
- Fagan, J., & Hawkins, A.J. (Eds.) (2001). *Clinical and educational interventions with fathers*. Binghamton, NY: Haworth.
- Falicov, C. (1998). *Latino families in therapy: A guide to multicultural practice*. New York, NY: Guilford Press.

- Farr, K.A., (2000). Classification for female inmates: Moving forward. *Crime & Delinquency*, 46, 3-17.
- Farrington, D.P (1986). Age and crime. In Tonry, M., and Morris, N. (Eds.), *Crime and justice: An annual review of research* (Vol 7), p. 189-250.
- Fearn, N.E., & Parker, K. (2004). Washington State's residential parenting program: An integrated public health, education, and social service resource for pregnant inmates and prison mothers. *Californian Journal of Health Promotion*, 2(4), 34-48.
- Finkelstein, N. (1993). The relational model. In Kronstadt, D., Green, P.F. and Marcus, C. (Eds.), *Pregnancy and exposure to alcohol and other drug use*. Washington, D.C.: U.S. Department of Health and Human Services, Substance Abuse and Mental Health Services Administration, Center for Substance Abuse Prevention, p. 126-163.
- Finkelstein, N., & Derman, L. (1991). Single-parent women: What a mother can do. In Roth, P. (Ed.), *Alcohol and drugs are women's issues*. New York: Scarecrow Press, p. 78-84.
- Fishman, S.H. (1983). The impact of incarceration on the children of offenders. In Frank, M. (Ed.), *Children of Exceptional Parents*. *Journal of Children in Contemporary Society*, p.16.
- Fletcher, B., Shaver, L., & Moon, D. (1993). *Women prisoners: A forgotten population*. Westport, CT: Praeger.
- Foa, E.B., Davidson, J.R.T., & Frances, A. (1999). The expert consensus guideline series: Treatment of posttraumatic stress disorder. *Journal of Clinical Psychiatry*, 60, 4-76.
- Fogel, C.I., & Martin, S.L. (1992). The mental health of incarcerated women. *Western Journal of Nursing Research*, 14, 30-46.
- Forehand, R.L., & McMahon, R.J. (1981). *Helping the noncompliant child: A clinician's guide to parent training*. New York: Guilford Press.
- Fowler, L. (2002). *Drugs, crime and the drug treatment and testing order* (ICCJ Monograph, No. 2). London: NAPO- Trade Union and Professional Association for Family Court and Probation Staff.
- Fritsch, T.A., & Burkhead, J.D. (1981). Behavioral reactions of children to parental absence due to imprisonment. *Family Relations*, 30(1), 83-88.
- Gabel, S. (1992). Children of incarcerated and criminal parents: Adjustment, behaviour and prognosis. *Bulletin of the American Academy of Psychiatry Law*, 20, 33-45.
- Gabel, K., & Girard, K. (1995). Long-term care nurseries in prisons: a descriptive study. In Gabel, K., & Johnston, D. (Eds.), *Children of Incarcerated Parents*. New York: Lexington Books, p. 237-254.
- Gabel, K., & Johnston, D. (Eds.). (1995). *Children of Incarcerated Parents*. New York: Lexington Books.
- Garbarino, J., & Gronginger, W. (1983). Child abuse, delinquency and crime: Working paper. National Committee for the Prevention of Child Abuse.
- George, S., & LaLonde, R. (2002). *Incarcerated mothers in Illinois state prisons: An analysis of administrative data*. Chicago: University of Chicago.
- Gilfus, M.E. (1992). The domestic violence movement and our sisters in prison. *Wisconsin Coalition Against Domestic Violence Newsletter*, 11(2), 3-7.
- Gilligan, C., Lyons, N.P., and Hanmer, T.J. (Eds.) (1990). *Making connections*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Glaze, L. & Maruschak, L.M. (2008). *Parents in Prison and Their Minor Children*. Bureau of Justice Statistics Special Report.
- Glueck, S., & Glueck, E. (1950). *Unravelling juvenile delinquency*. New York: Commonwealth Fund.

- Goldstein, J., Freud, A., and Solnit, J. (1973). *Beyond the best interest of the child*. New York: Free Press.
- Goshin, L.S., & Byrne, M.W. (2009). Converging streams of opportunity for prison nursery programs in the United States. *Journal of Offender Rehabilitation*, 48(4), 271-295.
- Grasmick, H.G., & Bursik, R.J. (1990). Conscience, significant others, and rational choice: Extending the deterrence model. *Law and Society Review*, 24, 837-861.
- Green, B., Miranda, J., Daroowalla, A., Siddique, J. (2005). Mental health and programming needs of incarcerated women with trauma. *Crime & Delinquency*, 51, 133-151.
- Green, M., & Scholes, M. (2004). *Attachment and Human Survival*. New York: Karnac.
- Greene, S., Haney, C., & Hurtado, A. (2000). Cycles of Pain: Risk Factors in the Lives of Incarcerated Mothers and Their Children. *The Prison Journal*, 80, 3-23.
- Greenfeld, L.A., & Snell, T.L. (1999). *Women offenders*. (Bulletin No. NCJ-175688). Washington, DC: Bureau of Justice Statistics.
- Greenwood, C.R., Dinwiddie, G., Terry, B., Wade, L., Stanley, S.O., Thibadeau, S., & Delquadri, J.C. (1984). Teacher- versus peer-mediated instruction: an ecobehavioral analysis of achievement outcomes. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 17, 521-38.
- Grossman, J.B., and Garry, E.M. (1997). *Juvenile Mentoring: A proven delinquency prevention strategy*. Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Grych, J.H., & Fincham, F.D. (2001). *Inter-parental conflict and child development: theory, research, and applications*. New York: Cambridge University Press.
- Guerney, B. (1964). Filial therapy: Description and rationale. *Journal of Consulting Psychology*, 28(4), 304-310.
- Hagan, J., & Palonni, A. (1990). The social reproduction of a criminal class of working class. London circa 1950-80. *American Journal of Sociology*, 96, 265-297.
- Hagen, K.A., & Myers, B. (2003). The effect of secret keeping and social support on behavioral problems in children of incarcerated women. *Journal of Child and Family Studies*, 12, 229-242.
- Hagen, K.A., Myers, B.J., & Mackintosh, V.H. (2005). Hope, social support and behavioral problems in at risk children. *American Journal of Orthopsychiatry*, 75, 211-219.
- Hairston, C.F. (1988). Family ties during imprisonment: do they influence future criminal activity? *Federal Probation*, 52, 48-52.
- Hairston, C.F. (2007). Focus on children with incarcerated parents. An overview of the research literature. Retrieved May 2010, from: <http://www.fcnetwork.org/AECFOverview%20of%20the%20Research%20Literature.pdf>
- Hairston, C.F., & Lockett, D. (1985). Parents in Prison. *Child Abuse and Neglect*, 9, 471-477.
- Hanlon, T.E., Blatchley, R.J., Bennett-Sears, T., Rose, M., & Callaman, J.M. (2005). Vulnerability of children of incarcerated addict mothers: Implications for preventive intervention. *Children and Youth Services Review*, 27, 67-84.
- Hanlon, T.E., Carswell, S.B., & Rose, M. (2007). Research on the caretaking of children of incarcerated parents: findings and their service delivery implications. *Children and Youth Services Review*, 29(3), 384-362.
- Hanlon, T.E., O'Grady, K. E., Bennett-Sears, T., & Callaman, J. M. (2004). Incarcerated drug-abusing mothers: Their characteristics and vulnerability. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 30, 915-934.
- Harm, N.J., & Phillips, S.D. (2000). You can't go home again: Women and criminal recidivism. *Journal of Offender Rehabilitation*, 32, 3-21.

- Harrison, P.M., & Beck, A.J. (2005). *Prison and jail inmates at midyear, 2004*. Washington, DC: Bureau of Justice Statistics.
- Henriques, Z. (1982). *Imprisoned mothers and their children*. New York: University Press of America.
- Herman, J.L. (1992). *Trauma and recovery*. New York: Basic Books.
- Herschell, A., Calzada, E., Eyberg, S., & McNeil, C.B. (2002). Parent-child interaction therapy: New directions in research. *Cognitive and Behavioral Practice*, 9, 9-15.
- Hotelling, B. (2008). Perinatal needs of pregnant, incarcerated women. *The Journal of Perinatal Education*, 17(2), 37-44.
- Houck, K.D.F., and Loper, A.B. (2002). The relationship of parenting stress to adjustment among mothers in prison. *American Journal of Orthopsychiatry*, 72, 548-558.
- Hudson, W. (1982). *The clinical measurement package: A field manual*. Chicago, IL: Dorsey.
- Huizinga, D., Loeber, R., and Thornberry, T.P. (1995). *Urban delinquency and substance abuse: recent findings from the program of research on the causes and correlates of delinquency*. Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Ingram, J., Patchin, J., Huebner, B., McCluskey, J., & Bynum, T. (2007). Parents, friends, and serious delinquency: an examination of direct and indirect effects among at-risk early adolescents. *Criminal Justice Review*, 32(4), 380-400.
- Johnsen, C. (2006). Course 30db: Women in prison [Electronic version]. *Nurse.com*. Retrieved from <http://www.nurse.com/ce/course.html?CCID=2833>.
- Johnson, E.I., & Waldfogel, J., (2002). Children of incarcerated parents: cumulative risk and children's living arrangements. Retrieved May 2010, from: http://www.northwestern.edu/ipr/jcpr/workingpapers/wpfiles/johnson_waldfogel.pdf
- Johnson, R.C. (2007). Ever-increasing levels of parental incarceration and the consequences for children. In Raphael, S. and Stoll, M. (Eds.), *The Increasing Prison Population in the United States: What has it done for us and what has it done to us?* . Retrieved from: http://gsppi.berkeley.edu/faculty/rjohnson/rsfbkchapter_parentalincarc_child_10-07.pdf
- Johnston, D. (1991). *Jailed Mothers*. Pasadena, CA: Center for Children of Incarcerated Parents.
- Johnston, D. (1992). *Children of offenders*. Pasadena, CA: Pacific Oaks Center for Children of Incarcerated Parents.
- Johnston, D. (1995). Effects of parental incarceration. In Gabel, K., & Johnston, D. (Eds.), *Children of Incarcerated Parents*. New York: Lexington Books, p. 59-88.
- Jordan, B.K., Schlenger, W., Fairbank, J., & Cadell, J. (1996). Prevalence of psychiatric disorders among incarcerated women, II: Convicted felons entering prison. *Archives of General Psychiatry*, 53, 513-519.
- Jordan, J.V., Kaplan, A.G., Miller, J.B., et al. (1991). *Women's growth in connection: Writings from the Stone Center*. New York: Guilford Press.
- Jose-Kampfner, C. (1991). Michigan program makes children's visits meaningful. *Corrections Today*, 53(6), 132-134.
- Jose-Kampfner, C. (1995). Post-traumatic stress reactions in children of imprisoned mothers. In Gabel, K., & Johnston, D. (Eds.), *Children of incarcerated parents*. New York: Lexington Books, p. 237-254.
- Kaminski, J.W., Valle, L.A., Filene, J.H., Boyle, C.L. (2008). A meta-analytic review of components associated with training program effectiveness. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36, 567-589.

- Kazura, K. (2001). Family programming for incarcerated parents: A needs assessment among inmates. *Journal of Offender Rehabilitation*, 32, 67-83.
- Kelly, J.A., Lawrence, J.S., Diaz-Yolanda, E., Stevenson, L.Y., Hauth, A.C., Brasfield, T.L., et al. (1991). HIV risk behaviour reduction following intervention with key opinion leaders of population: an experimental analysis. *American Journal of Public Health*, 81, 186-171.
- Kennon, S.S., Mackintosh, V.H., Myers, B.J. (2009). Parenting education for incarcerated mothers. *Journal of Correctional Education*, 60(1), 10-30.
- Kinner, S.A., Alati, R., Najman, J. M. and Williams, G.M. (2007). Do paternal arrest and imprisonment lead to child behaviour problems and substance use? A longitudinal analysis. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 48, 1148-1156. doi: 10.1111/j.1469-7610.2007.01785.x
- Knapp, P., & Deluty, R. (1989). Relative effectiveness of two behavioral training programs. *Journal of Clinical Child Psychology*, 18, 314-322.
- Knight, B. (1992). Women in prison as litigants: Prospects for post prison futures. *Women & Criminal Justice*, 4, 91-116.
- Kobak, R. (1999). The emotional dynamics of disruptions in attachment relationships. In Cassidy, J., & Shaver, P.R. (Eds.) *Handbook of attachment*. New York: Guilford, p. 21-43.
- Kumpfer, K.L., & Alvarado, R. (1998). *Effective family strengthening interventions* (Juvenile Justice Bulletin, Family Strengthening Series). Rockville, MD: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Kumpfer, K.L., & Alvarado, R. (2003). Family-strengthening approaches for the prevention of youth problem behaviors. *American Psychologist*, 58(6/7), 457-465.
- Kwong, M., Bartholomew, K., Henderson, A.J.Z., & Trinke, S. (2003). The intergenerational transmission of relationship violence. *Journal of Family Psychology*, 17, 288-301.
- LaLonde R.J., & George S. M. (2002). *Incarcerated mothers: The Chicago project on female prisoners and their children*. Chicago: The University of Chicago Irving B. Harris Graduate School of Public Policy Studies.
- Landreth, G.L., & Lobaugh, A.F. (1998). Filial therapy with incarcerated fathers: Effects on parental acceptance of child, parental stress, and child adjustment. *Journal of Counseling and Development*, 76, 157-165.
- LaVigne, N.G., Davies, E., & Brazzell, D. (2008, February). Broken Bonds: understanding and addressing the Needs of Children with Incarcerated Parents. The Urban Institute Justice Policy Center.
- Lawrence-Wills, S. (2004). Incarcerated mothers reports of their daughters' antisocial behavior, maternal supervision and mother-daughter relationship. *Journal of Family Social Work*, 8(3), 55-73.
- Len, M.W. (1978). *A Phenomenological Study of Criminality and other Psychosocial Effects of Parental Punishment and Abuse* (Doctoral dissertation). Ohio: Union Graduate School, Yellow Springs.
- Linsey, B.J. (1997). Peer education: A view point and critique. *Journal of the American College of Health*, 45(4), 187-189.
- Loeber, R., & Stouthamer-Loeber, M. (1986). Family factors as correlates and predictors of juvenile conduct problems and delinquency. In Tonry, M.H., & Morris, N. (Eds.), *Crime and justice: An annual review of research*, Vol. 7. Chicago: University of Chicago Press, p. 29-149.
- Loper, A., & Tuerk, E. (2006). Parenting programs for incarcerated parents: current research and future directions. *Criminal Justice Policy Review*, 17(4), 407-427. Retrieved May 2010, from: <http://cjp.sagepub.com/cgi/content/abstract/17/4/407>

- Lowenstein, A. (1986). Temporary single parenthood—The case of prisoners' families. *Family Relations*, 35, 79–85.
- Marcos, A.C., Bahr, S.J., & Johnson, R.E. (1986). Test of a bonding/association theory of adolescent drug use. *Social Forces*, 65(1), 135-161.
- Matthews, J. (1983). *Forgotten victims: How prison affects the family*. London: National Association for the Care and Resettlement of Offenders.
- Meyer, D., & Moriarty, C. (1995). *Rebonding and rebuilding (A parenting curriculum)* (4th ed.). Los Angeles: Hacienda LaPuente.
- Miller, J.B. (1986). *What do we mean by relationships?* Work in Progress No. 22. Wellesley, MA: Stone Center, Working Paper Series.
- Miller, J.B. (1990). *Connections, disconnections, and violations*. Work in Progress No. 33. Wellesley, MA: Stone Center, Working Paper Series.
- Miller, K. (2006). The impact of parental incarceration on children: An emerging need for effective interventions. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 23(4).
- Milner, J.S. (1986). *The child abuse potential inventory: Manual* (2nd ed.). Webster, NC: Psytec.
- Moore, A.R. (1995). *An evaluation of a program for incarcerated mothers: parenting training and the enhancement of self-esteem*. Richmond, Virginia: Virginia Commonwealth University. Retrieved April 2010, from: http://digarchive.library.vcu.edu/bitstream/10156/2153/1/moorear_phd.pdf
- Mumola, C.J. (2000). *Incarcerated parents and their children*. Washington, D.C.: U.S. Department of Justice.
- Munro, V. (2007). From mothering behind bars to parenting beyond barriers?—The right to family life and the politics of imprisonment. *Amicus Curiae*, 69, 6-9.
- Murray, J. (2005). The effects of imprisonment on families and children of prisoners. In A. Liebling, & S. Maruna (Eds.) *The effects of imprisonment*. Devon: Willan Publishing.
- Murray, J., & Farrington, D.P. (2005). Parental imprisonment: effects on boys' antisocial behaviour and delinquency through the life-course. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46, 1269-78.
- Murray, J., & Farrington, D.P. (2008). Parental imprisonment: long-lasting effects on boys' internalizing problems through the life course. *Development and Psychopathology*, 20, 273-290.
- Murray, J., Farrington, D.P., Sekol, I. & Olsen, R.F. (2009). *Effects of Parental Imprisonment on Child Antisocial Behaviour and Mental Health*. Campbell Systematic Reviews.
- Murray, J., Janson, C-G. & Farrington, D.P. (2007). Crime in adult offspring of prisoners: A cross-national comparison of two longitudinal samples. *Criminal Justice and Behaviour*, 34, 133-149.
- Murray, J., & Murray, L. (2010). Parental incarceration, attachment and child psychopathology. *Attachment and Human Development*, 12(4), 289-309.
- Muth, W.R. (2004, October). *Bridging two worlds: Findings from a mixed design study of literacy learners in federal prisons* (Dissertation of the year presentation). Delray Beach, FL: College Reading Association International Conference.
- Muth, W.R. (2006, May). Intergenerational literacy programs for incarcerated parents and their families: a review of the literature. *Exploring Adult Literacy*. Retrieved from: <http://literacy.kent.edu/cra/2006/wmuth/index.html>
- Myers, B. J., Smarsh, T. M., Amlund-Hagan, K., & Kennon, S. (1999). Children of incarcerated mothers. *Journal of Child and Family Studies*, 8(1), 11-25. Retrieved from: <http://www.springerlink.com/content/v2u8401x07213645/>

- Nixon, R., Sweeney, L., Erickson, D.B., & Touyz, S.W. (2003). Parent–child interaction therapy: A comparison of standard and abbreviated treatments for oppositional defiant preschoolers. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 71*, 251–260.
- O’Brien, P. (2001). *Making it in the “free world”: Women in transition from prison*. New York: SUNY Press.
- O’Brien, P., & Young, D.S. (2006) Challenges for formerly incarcerated women: A holistic approach to assessment. *Families in Society, 87*, 359–366.
- OJ C 66, 20.03.2009. European Parliament’s Resolution of 13 March 2008 on the particular situation of women in prison and the impact of the imprisonment of parents on social and family life (2007/2116(INI)).
- Owen, B. & Bloom, B. (1995). Profiling women prisoners: Findings from national survey and California sample. *The Prison Journal, 75*, 165–185.
- Palusci, V.J., Crum, P., Bliss, R., Bavolek, S.J. (2008). Changes in parenting attitudes and knowledge among inmates and other at-risk populations after a family nurturing program. *Children and Youth Services Review, 30*, 79–89.
- Parke, R.D., & Clarke-Stewart, K.A., (2002). *Effects of parental incarceration on young children*. Paper presented at the Conference on From Prison to Home: The Effect of Incarceration and Reentry on Children, Families and Communities. U.S. Department of Health and Human Services: The Urban Institute.
- Paton, J., Jenkins, R. (2002). *Mental health primary care in prison. A guide to mental ill health in adults and adolescents in prison and young offender institutions*. WHO: Collaborating Centre for Research & Training for Mental Health.
- Patterson, G.R., Dishion, T.J., & Chamberlain, P. (1993). Outcomes and methodological issues relating to treatment of antisocial children. In Giles, T.R. (Ed.), *Handbook of effective psychotherapy*. New York: Plenum, p. 43–88.
- Patterson, G.R., & Narrett, C.M. (1990). The development of a reliable and valid treatment program for aggressive young children. *International Journal of Mental Health, 19*(3), 19–26.
- Patterson, G.R., Reid, J.B., & Dishion, T.J. (1992). *A social learning approach. IV. Antisocial boys*. Eugene, OR: Castalia.
- Peers, I.S., Ledwith, F., & Johnston, M. (1993). *Community Youth Project HIV/AIDS*. Manchester, England: University of Manchester School of Education Report to the Health Education.
- Penal Reform International (2007). *Women in prison: incarcerated in a man’s world*. London: Penal Reform International (Penal Reform Briefing No. 3).
- Petersilia, J. (2005). From cell to society: Who is returning home? In Travis, J., & Visher, C. (Eds.), *Prisoner reentry and crime in America*. Cambridge, England: Cambridge University Press, p. 15–49.
- Phillips, S., Burns, B., Wagner, H., Kramer, T., & Robbins, J. (2002). Parental incarceration among adolescents receiving mental health services. *Journal of Child and Family Studies, 11*(4), 385–399.
- Poehlmann, J. (2005). Representations of attachment relationships in children of incarcerated mothers. *Child Development, 76*, 679–696.
- Poehlmann, J., Park, J., Bouffiou, L., Abrahams, J., Schlafer, R., & Hahn, E. (2008). Representations of family relationships in children living with custodial grandparents. *Attachment and Human Development, 10*, 165–188.
- Pollack, J. (1998). *Counseling women in prison*. Thousand Oaks, CA: Sage Publication.

- Pollock, J. (2002). Parenting programs in women's prisons: A national survey. *Women & Criminal Justice, 14*, 131-151.
- Pollock-Byrne, J. M. (1990). *Women, prison, and crime*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Pomeroy, E.C., Kiam, R., & Abel, E. (1998). Meeting the mental health needs of incarcerated women. *Health & Social Work, 23*, 71-76.
- Ports, J. (2003). Making connections: Using narrative and journal writing in a holistic literacy enhancement program for incarcerated mothers. In Lukes, M., and Ullman, C.M. (Eds.), *Perspectives on family literacy*. New York: Family Literacy Forum & Literacy Harvest, p. 12-18. Retrieved from: <http://www.lacnyc.org/resources/publications/harvest/harvestFall03.pdf>
- Posada, G., (2008). Attachment in infancy and early childhood. In Haith, M., & Benson, J. (Eds.), *Encyclopedia of infant and early childhood development* (Vol. 1). London: Elsevier, p. 96-106.
- Prison Reform Trust (2000). *Justice for Women: the need for reform, the Report of the Committee on Women's Imprisonment*. London: Prison Reform Trust.
- Quaker Council for European Affairs (2007). *Women in prison: a review of the conditions in Member States of the Council of Europe*. Brussels: Quaker Council for European Affairs.
- Rafter, N. (1985). *Partial justice: Women in state prisons, 1800-1935*. Boston: Northeastern University Press.
- Raikes, B. (2009). *Imprisoned mothers: 'out of sight, out of mind'. A missed opportunity for rebuilding mother-child relationships*. Centre for Applied Childhood Studies, University of Huddersfield. Retrieved from: <http://www.cavehill.uwi.edu/salises/conferences/2009/documents/RaikesBen-ImprisonedMothers-OutofSightOutofMind.pdf>
- Reisig, M.D., Holtfreter, K., & Morash, M. (2006). Assessing recidivism risk across female pathways to crime. *Justice Quarterly, 23*, 384-405.
- Rheingold, A.A., Acierno, R., Resnick, H.S. (2004). Trauma, posttraumatic stress disorder, and health risk behaviors. In Schnurr, P.P., & Green, B.L. (Eds.), *Trauma and health: Physical health consequences of exposure to extreme stress*. Washington, D.C: American Psychological Association, p. 217-243.
- Robertson, O. (2007). *The impact of parental imprisonment on children*. Geneva: Quaker United Nations Office. Retrieved from: <http://www.quono.org/geneva/pdf/humanrights/women-inprison/ImpactParentalImprisonment-200704-English.pdf>
- Rohner, R.P. (1999). Handbook for the study of parental acceptance and rejection. Unpublished manuscript, University of Connecticut: Center for the Study of Parental Acceptance and Rejection.
- Rosenberg, M. (1967). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Rosenkrantz, L., & Joshua, V. (1982). Children of incarcerated parents: a hidden population. *Children Today, 11*(1), 2-6.
- Sack, W.H. (1977). Children of imprisoned fathers. *Psychiatry, 40*, 163-174.
- Sack, W.H., & Seidler, J. (1978). Should children visit their parents in prison? *Law and Human Behavior, 2*(3), 261-266.
- Sack, W.H., Seidler, T., & Thomas, S. (1976). The children of imprisoned parents: A psychosocial exploration. *American Journal of Orthopsychiatry, 46*(4), 618-628.
- Sampson, R.J., and Laub, J.H. (1993). *Crime in the making: pathways and turning points through life*. Cambridge: Harvard University Press.

- Sandifer, J.L. (2008). Evaluating the efficacy of a parenting program for incarcerated mothers. *The Prison Journal*, 88(3), 423-445. Retrieved from: <http://tpj.sagepub.com/content/88/3/423.full.pdf+html>
- Schaefer, E., Edgerton, M., and Hunter S. (1984). Background of the Self-Evaluation Inventory. Unpublished manuscript.
- Schwartz, M.C., and Weintraub, J.F. (1974). The prisoner's wife: A study in crisis. *Federal Probation*, 38, 20-27.
- Seymour, C. (1998). Children with parents in prison: Child welfare policy, program and practice issues. *Child Welfare*, 77(5), 469-493.
- Shaw, R. (1987). *Children of Imprisoned Fathers*. Bungay, Suffolk: Richard Clay Publishing.
- Shaw, R. (1992). Imprisoned fathers and the orphans of justice. In Shaw, R. (Ed.), *Prisoners' children: What are the issues?* London: Routledge.
- Siefert, K., & Pimlott, S. (2001). Improving pregnancy outcomes during imprisonment: a model residential care program. *Social Work*, 46(2), 125-134.
- Simmons, C. (2000). Children of incarcerated parents. *California Research Bureau*, 7(2), 1-11.
- Sipe, C.L. (1996). *Mentoring: A synthesis of private/public ventures' research: 1988-1995*. Philadelphia: Public/Private Ventures.
- Sherman, L.W., Strang, H., and Barnes, G.C. (1997). *The RISE working papers: the Canberra reintegrative shaming experiments*. Canberra, Australia: Law Program, Research School for Social Sciences, Australian National University.
- Shlafer, R.J., & Poehlmann, J. (2010). Attachment and caregiving relationships in families affected by parental incarceration. In press, *Attachment and Human Development*.
- Smith, A., Krisman, K., Strozier, A., Marley, M. (2004). Breaking through the bars: Exploring the experience of addicted incarcerated parents whose children are cared for by relatives. *Families in Society*, 85, 187-195.
- Smith, N.R. (2000). *A comparative analysis of intensive filial therapy with intensive individual play therapy and intensive sibling group play therapy with child witnesses of domestic violence*. (Doctoral Dissertation, University of North Texas, 2000). Retrieved from: http://www.library.unt.edu/theses/open/20003/smith_nancy_renfer/Dissertation.pdf
- Snyder-Joy, Z.K., & Carlo, T.A. (1998). Parenting through prison walls: Incarcerated mothers and children's visitation programs. In Miller, S.L. (Eds.), *Crime Control and Women: Feminist Implication of Criminal Justice Policy*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, p. 130-150.
- Springer, D.W., Lynch, C., & Rubin, A. (2000). Effects of a solution-focused mutual aid group for Hispanic children of incarcerated parents. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 17(6), 431-442.
- Stanton, A. (1980). *When mothers go to jail*. Lexington, MA: D.C. Heath.
- Stănișor, E. (Coord.)(2002). *Penologie*, București, Ed. Oscar Print, 155
- Sternberg K.J., Lamb, M.E., Guterman, E., Abbott, C.B., Dawud-Noursi, S., (2005). Adolescents' perceptions of attachments to their mothers and fathers in families with histories of domestic violence: a longitudinal perspective. *Child Abuse & Neglect*, 29, 853-869.
- Suchman N.E., Mayes, L., Conti, J., Slade, A., Rounsaville, B. (2004). Rethinking parenting interventions for drug-dependent mothers: from behavior management to fostering emotional bonds. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 27, 179-185.
- Taylor, R. (2004). *Women in prison and children of imprisoned mothers: preliminary research paper*. Geneva: Quaker United Nations Office.

- Tennessee Department of Corrections (1995). *The children and families of incarcerated felons: a status report and demographic inquiry*. Tennessee Department of Corrections, Planning and Research Section. Retrieved from: <http://www.tn.gov/correction/pdf/famchild.pdf>
- Teplin, L.A. (1990). Detecting Disorder: The treatment of mental illness among jail detainees. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 58, 233-236.
- Teplin, L.A., Abram, K.M., and McClelland, G.M. (1996). The prevalence of psychiatric disorder among incarcerated women I: Pretrial detainees. *Archives of General Psychiatry*, 53, 505-512.
- Trice, A.D. (1997). Risk and protective factors for school and community problems for children of incarcerated women. Paper presented at the biennial meetings of the Society for Research in Child Development on April 19. Indianapolis, Indiana.
- Turner, G., & Shephard, J. (1999). A method in search of theory: peer education and health promotion. *Health Education Research*, 14(2), 235-247.
- Understanding prison health care: Women's health* (2002). Funded by Stanford University School of Medicine, Arts and Humanities Medical Scholars Program.
- UNODC-United Nations Office on Drugs and Crime (2008). *Handbook for prison managers and policy makers on women and imprisonment*. New York: United Nations. Retrieved April, 2010 from: <http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/women-and-imprisonment.pdf>
- U.S. Department of Health and Human Services (1999). *Mental health: A report of the Surgeon General*. Rockville, MD: U.S. Department of Health and Human Services, Substance Abuse and Mental Health Services Administration, Center for Mental Health Services, National Institutes of Health, National Institute of Mental Health.
- USJ-U.S. Department of Justice (1994). *Women in prison*. Washington, DC: Government Printing Office.
- USJ-U.S. Department of Justice (1998). *Women in the criminal justice system - a twenty year update*. Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs.
- USJ-U.S. Department of Justice (1999). *Women offenders*. Washington, DC: Government Printing Office.
- USJ-U.S. Department of Justice (2000). *Incarcerated parents and their children* (NCJ 182335). Washington DC: Bureau of Justice Statistics.
- Van Voorhis, P., Salisbury, E., Wright, E., & Bauman, A. (2008, January). *Achieving accurate pictures of risk and identifying gender-responsive needs: Two new assessments for women offenders*. Washington DC: U.S. Department of Justice, National Institute of Corrections.
- Velimesis, M.L. (1975). The female offender. *Crime and Delinquency Literature*, 7(1), 94-112.
- Warner, A. (1998, March). *Implementing choices at regional facilities: program proposals for women offenders with special needs*. Women Offender Sector Correctional Service of Canada Ottawa, Ontario.
- Wagner, L. (1982). *Peer Teaching: Historical Perspectives*. Westport, CT: Greenwood.
- Warr, M. (1993). Parents, peers and delinquency. *Social Forces*, 72(1), p. 247-264.
- Webber, J.M., Mascari, J.B., Dubi, M., & Gentry, J.E. (2006). Moving forward: Issues in trauma response and treatment. In Walz, G.R., Bleuer, J. & Yep, R.K. (Eds.), *VISTAS: Compelling perspectives on counselling*. Alexandria, VA: American Counseling Association, p. 17-21.
- Weissman, M., & LaRue, C.M. (1998). Earning trust from youths with none to spare. *Child Welfare*, 77(5), 579-594.

- Wilsnack, S., Wilsnack, R., and Klassen, A. (1986). Epidemiological research on women's drinking, 1978-1984. In National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism, *Women and alcohol: Health-related issues*. NIAAA Research Monograph No. 16; DHHS Publication No. ADM 86-1139. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, p. 1-68.
- Wintfeld, J.R. (2008, April). Children of incarcerated mothers: the effect of maternal incarceration on child cognitive, behavioral and educational outcomes. Washington, DC: Georgetown University. Retrieved April 2010, from: http://aladinrc.wrlc.org/bitstream/1961/7000/1/60_etd_jrw53.pdf
- WHO Regional Office for Europe (2007). *Health in prisons: a WHO guide to the essentials in prison health*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
- WHO Regional Office for Europe (2009). *Women's Health in prison. Correcting gender inequity in prison health*. Denmark: Publications WHO Regional Office for Europe. Retrieved May 2010, from http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0004/76513/E92347.pdf
- Wrenn, C. (1962). The culturally encapsulated counsellor. *Harvard Educational Review*, 32, 444-449.
- Young, D.S., & Smith, C.J. (2000). When moms are incarcerated: the needs of children, mothers, and caregivers. *Families in Society*, 81, 130-141.
- Zlotnick, C., Najavits, L., Rohsenow, D., & Johnson, D. (2003). A cognitive-behavioral treatment for incarcerated women with substance abuse disorder and posttraumatic stress disorder: findings from a pilot study. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 25, 99-105.

I MELLÉKLET

Börtönpopulációk keretében implementált projektek, melyeknek részét képezték szülőnevelő programok is

1. A PROJEKTRRE VONATKOZÓ ADATOK				
A projekt neve	"Segíts, hogy gyerekednek sikerülhessen" (Helping your child succeed - HYCS)			
Hozzáférés (link &/or bibliográfiai adatok)	Palusci, V.J., Crum, P., Bliss R., és Bavolek S.J. (2008). Changes in parenting attitudes and knowledge among inmates and other at-risk populations after a family nurturing program. Children and Youth Services Review, 30, 79-89. (Cím: A szülői attitűd és az ismeretek változásai börtönlakók és más veszélyeztetett csoportok körében családsegítő programok eredményeként) Link: http://www.nurturingparenting.com/research_validation/prison_population.pdf			
Programfelelős (szervezet &/ vagy személy)	Nincsen megemlítve			
IMPLEMENTÁLÁS				
Hol? Mikor? Időtartam	AEÁ-beli megyei börtön (nincsen megemlítve a neve) 2000-2005 20 óra = (10 alkalom * egyenként 2h)			
Célcsoport (ha felnőttek)	Neme	Résztevő minősége	Börtönnel való kapcsolat	Résztevők száma
	☒ Nő ☒ Férfi	☐ Várandós asszony ☒ Anyák ☒ Apák ☐ Női gondviselő ☐ Férfi gondviselő Más: Az egyedüli beválasztható gyermektelen kategória azon személyek csoportja, aki a kábítószer vagy más szerfüggőségek miatt rehabilitációs programban vett részt a börtönben	☒ Fogva tartott* ☐ Szabadult fogoly	N=836** amelyből 533 fogoly Nő=169 Férfi=364
<p>* A résztvevők beválasztásának kritériumai különböztek a program helyszínének függvényében (függőségekkel foglalkozó rehabilitációs program megyei börtönben, börtönben levő bántalmazók számára kidolgozott program, kábítószer-függőség otthoni kezelésére létrehozott terápiás központok, tanácsadó programok, szülőnevelő táborok)</p> <p>** Minden csoportban 5 – 30 résztvevő volt, vegyesen vagy nemenként elkülönítve a helyszín függvényében</p>				

Tevékenységek	Előadások, beszélgetések, tapasztalatsere. Az alkalmakat képzett szülőnevelő szakértők és szociális munkások vezették, akik egy megfelelően kidolgozott tanmenetet követtek, megszabott témák és személyre szabott segédletek (hand-out) segítségével. Egyéni és csoportos tanácsadás a program részét képezte.
----------------------	---

ÉRTÉKELÉS

Értékelve volt?	<p>A szülői ismeretekben és készségekben bekövetkezett változásokat Adult-Adolescent Parenting Inventory (AAPI-2) segítségével (Bavolek & Keene, 2001) értékelték a beavatkozó program előtt és után.</p> <p>A résztvevők különböző fokú kockázati csoportokba tartoznak a gyermekbántalmazás tekintetében. Ennek kiküszöbölése érdekében, hogy ez befolyásolja az eredményeket, kidolgoztak egy kimutatást, amelynek neve Child Abuse Potential Inventory (CAPI) (Milner, 1986), és célja az, hogy felmérje és csoportosítsa a résztvevőket aszerint, hogy milyen mértékben képesek gyerekbántalmazásra.</p> <p>Statisztikailag kiszűrték azt, hogy az életkor, a nem, a faj és az iskolázottság befolyásolja a kapott eredményeket. A résztvevőket felkérték arra, hogy kitöltsenek egy nyílt kérdéskből álló értékelést a programról, a kezdeményezőkről és a helyszínről. A véleményeket összegyűjtötték, és csoportosították az összegző jelentés elkészítése érdekében.</p>
------------------------	---

Értékelés eredményei	<ul style="list-style-type: none"> • A börtönben levő résztvevők magasabb kockázati csoportba kerültek a gyerekbántalmazásra való hajlam tekintetében, mint más helyszínről származó társaik (beleértve a kábítószer-függőség kezelésére létrehozott intézeteket) • Minden résztvevőnél megfigyelhető volt ismereteik gyarapodása, az empátia kialakulása és annak megtanulása, hogy, hogyan használják a testi büntetést nevelés céljából, illetve a gyerek családban betöltött szerepének felismerése is megtörtént. • Az AAPI-2-felmérések keretében a férfiak nagyobb fejlődést mutattak, azonban a tesztet megelőző és a tesztet követő eredményeik gyengébbek voltak, mint a nőkéi. • Az AAPI-2-felmérések eredményeiben bekövetkezett változások statisztikailag hasonló mértékűek voltak a börtönbeli csoportok és a bántalmazók, illetve a közösségi csoportok esetében. • Minden csoport 6 – 16 pontos fejlődést mutatott az AAPI-2-felmérések eredményeinek összesítése során, és azok, akiknél a gyermekbántalmazás kockázata magasabb volt, nagyobb fejlődést mutattak • Az életkor, a faj és a helyszín függvényében nem volt megfigyelhető szignifikáns különbség a szülői attitűdökben bekövetkezett változások tekintetében.
-----------------------------	---

HASZNOS SEGÉDANYAGOK

A képzésben körüljárt témák:

1. Pozitív figyelem, dicséret
2. Reális és fejlődési szakaszok megfelelő elvárások
3. Szabályok a családban/ korlátok megszbása
4. Saját hatalom/negatív kontroll
5. Düh kezelése
6. Testi büntetés és alternatívái
7. Választások: Természetes és logikai következmények
8. Hallgatás, kommunikáció és konfrontáció
9. Kommunikáció és konfrontáció
10. Értékelés, ismeretek ismétlése

Bavolek, S.J. (1999). *Nurturing Parenting: Teaching Empathy, Self-Worth and Discipline to School-age Children* (4th ed.). Park City UT: Family Development Resources, Inc.

2. A PROJEKTRRE VONATKOZÓ ADATOK

A projekt neve	Nincsen megemlítve
Hozzáférés (link &/or bibliográfiai adatok)	Kennon, S.S., Mackintosh, V.H., and Myers, B.J. (2009). Parenting education for incarcerated mothers. <i>Journal of Correctional Education</i> , 60(1), 10-30 (<i>Cím: Szülőnevelés bebörtönzött anyák számára</i>) Link: http://www.thefreelibrary.com/Parenting education for incarcerated mothers.-a0198414721
Programfelelős (szervezet &/ vagy személy)	Virginia Állam Javítóintézeteinek Főigazgatósága és a Közjóléti Hivatal

IMPLEMENTÁLÁS

Hol?	Két női börtön az AEÁ-ban (egy maximálisan szigorított börtön és egy kevésbé szigorított fegyház)
Mikor?	Nincsen megemlítve.
Időtartam	48 óra = (12 alkalom* egyenként 2h)

	Neme	Résztevő minősége	Börtönnel való kapcsolat	Résztevők száma
Célcsoport (ha felnőttek)	☒ Nő ☐ Férfi	☐ Várandós asszony ☒ Anyák ☐ Apák ☐ Más női gondviselő ☐ Más férfi gondviselő	☒ Fogva tartott ☐ Volt fogoly Más:	N= 66 (minden csoportban 12-26 résztvevő volt)

Tevékenységek	Az alkalmakat csoportbeszélgetések, kortársak által végzett tanácsadás és bátorítás formájában szervezték meg. Videókat néztek, gyakorlatokat végeztek (pl. audioüzenet a gyerekeknek, levél és levelezőlap írása a gyerekeknek). Továbbá vendégeket hívtak meg (szakértőket, ügyvédeket), és volt egy munkafüzet is, amelyet az órákon kívül kellett elolvasni. Egyéni tanácsadás is létezett gyakorlati problémák megoldására (pl. a gyerek iskolájával való kapcsolattartás).
----------------------	--

ÉRTÉKELÉS

Értékelve volt?	<p>A vizsgálat kvázi-kísérleti jelleggel bírt, 3 megismételt mérésel.</p> <p>Az első mérés az implementálást megelőző időszakban zajlott (a 12 alkalom megszervezése előtt).</p> <p>A második mérés az utolsó alkalomkor történt, a harmadik pedig 8 héttel a 12 alkalom befejeződése után.</p> <p>A szülői attitűdökben és ismeretekben bekövetkezett változásokat kérdőívek kitöltésével mérték (háromszor végezték el a kérdést, a felsorolt 3 alkalommal):</p> <ul style="list-style-type: none"> • A szülői elfogadásról szóló kérdőív anyák számára (Mother PARQ) (Rohner, 1999) • (Rosenberg, 1967) A Rosenberg-féle Önbecsülési Skála (SES) (Rosenberg, 1967) • Jogi ismeretekre vonatkozó kérdőív – amelynek célja, hogy felmérje, a szülők mennyire ismerik saját jogaikat és kötelezettségeiket bebörtönzésük időtartamára vonatkozóan (gyámság, gyerekfelügyelet, látogatás, gyermektartás fizetésének kötelezettsége, szülői jogok megvonása, stb.) • A kommunikációs kérdőív – melynek az a célja, hogy felmérje, a fogva tartottak milyen gyakran kommunikálnak a gyerekeikkel és azok aktuális gondviselőivel. <p>Az utolsó teszt elvégzése során négy nyílt-válaszos kvalitatív kérdést is feltektek a résztvevőknek, amely arra vonatkozott, hogy miként tanultak az előadások és foglalkozások során.</p>
------------------------	--

Értékelés eredményei

A három tesztelési alkalom eredményei azt mutatják, hogy a Mother PARQ (szülői melegség és a gyerek elfogadása) kérdőív, az önbecsülésre vonatkozó kérdőív és a jogi kérdőív második lekérdezésekor kapott eredmények jobbak, mint a képzést megelőző tesztelés során kapott eredmények, ez azonban nem igaz a kommunikációs kérdőív második lekérdezésekor kapott eredményre (látogatások, telefonhívások, levelek). A nyomon követő tesztelés során kapott eredmények jobbak voltak az önbecsülésre vonatkozó kérdőív esetében, mint a második lekérdezésekor nyert eredmények. A Mother PARQ (szülői attitűdre vonatkozó kérdőív) eredményei marginális javulást mutatnak a nyomon követő tesztelés során a második lekérdezési alkalom eredményeihez viszonyítva.

A jogi ismeretekre vonatkozó kérdőív eredményei javultak a képzést megelőző teszteléshez viszonyítva a második lekérdezésig, azonban romlottak a nyomon követő tesztelés pillanatáig. Az eredmények azonban még mindig jobbak maradtak a legelső lekérdezés eredményeihez viszonyítva.

A kvalitatív vizsgálat pedig a következőkre mutatott rá arra vonatkozóan, hogy a gyerekek mit várnak el tőlük: (1) szeretet, megértés, támogatás (2) annak biztosítása, hogy a szülő törődik velük (3) kommunikáció – levelek és telefonhívások (4) hogy tudják, nem az ő hibájuk

A projekt jelentős eredményeket ért az anyák önbecsülésének fejlesztésében, az anyai melegség fejlesztésében, továbbá az anyák nyilatkozatai alapján elmondható, hogy megértették, szükséges jó viszonyt fenntartani a gyerekek gondviselőivel, tisztelniük kell azokat, és hálával meg támogatással kell hozzájuk viszonyulniuk.

HASZNOS SEGÉDANYAGOK

Nincsen megemlítve.

3. A PROJEKTRRE VONATKOZÓ ADATOK

A projekt neve	“Szülőnevelő program”
Hozzáférés (link &/or bibliográfiai adatok)	Browne, D.C.H. (1989). Incarcerated mothers and parenting. <i>Journal of Family Violence</i> , 4, 211-220. (Cím: A bebörtönzés és a szülői szerep)
Programfelelős (szervezet &/ vagy személy)	Női bűnözőkért tevékenykedő civilszervezet - Pennsylvania

IMPLEMENTÁLÁS

Hol? Mikor? Időtartam	AEÁ-beli megyei börtön. 1984 96 óra = (48 alkalom * 2h), heti két alkalom (24 hét)			
Célcsoport (ha felnőttek)	Neme	Résztevő minősége	Börtönnel való kapcsolat	Résztevők száma
	☒ Nő ☐ Férfi	☐ Várandós anyák ☒ Anyák ☐ Apák ☐ Más női gondviselő ☐ Más férfi gondviselő Más:	☒ Fogva tartott ☐ Volt fogoly Más:	N= 20
Tevékenységek	<p>A program számára a kurrikulumot a St. Francis Kórház Mentálhigiénés és Elmeorvosati Osztálya dolgozta ki, és a tesztelést is ez az intézmény végezte. A címe „Szülőnevelő Program számára kidolgozott Kurrikulum”. Az alábbi fejezeteket tartalmazza:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Szükségletek: ez a rész bemutatja a gyerekek szükségleteit (mint viselkedésüket motiváló tényezőket), és megmagyarázza, hogy a szükségletek hogyan befolyásolják a szülő-gyerek kapcsolatot nap mint nap. • Érzelmi implikáció: bemutatja az Erickson (1950) által bevezetett érzelmi fejlődési szakaszokat, és hangsúlyozza a gyermek érzelmi szükségleteit az egyes fejlődési szakaszokban, bemutatva az anyai viselkedés különböző fajtáit, amelyek elősegítik a gyermek egészséges érzelmi fejlődését. • Az egyéniség kialakulása családi környezetben: ebben a részben azt részletezik, hogy a családi kapcsolatok hogyan befolyásolják az énről alkotott képet • Önbecsülés: a résztvevők önbecsülésének fejlesztése a cél azáltal, hogy pozitív kommunikációs modelleket tanítanak nekik. A fejezet kitér arra, hogy a szülők önbecsülése hogyan tér ki arra, hogy a gyerek is érzelmi szempontból egészségesen fejlődjön. <p>A képzést egy szakképzett pszichológus vezette, az órákon az említett kurrikulumot használták fel.</p>			

ÉRTÉKELÉS

Értékelve volt?	<ul style="list-style-type: none"> • Az önértékelésre vonatkozó felmérés (SEI) (Schaefer et al., 1984) arra keresi a választ, hogy a résztvevők hogyan értékelik magukat, egyéni tulajdonságaikat. Ez öt dologra fókuszál: önkontroll, hatékonyság, önbecsülés, önkritika, a kontroll lokalizálása. • A szülői készségek felmérése (AAPI), amely a szülők attitűdjét és ismereteit kívánja feltérképezni. Az erre vonatkozó kérdőíveket a program előtt és közvetlenül a program befejezése után kérdezték le. A nyomon követés során elvégzett tesztelésekor a kérdőívet kissé átfogalmazták.
------------------------	--

Értékelés eredményei

Párosított t-teszt-értékelések azt mutatják, hogy szignifikáns különbség van a résztvevők önbecsülésének alakulásában (pozitív irányban), valamint a testi fenyítéshez és a nem megfelelő elvárásokhoz való viszonyulás tekintetében (negatív irányba).

Jelentős fejlődés volt megfigyelhető az önbecsülés vonatkozásában, míg a hatékonyság, az önuralom elvesztése és az önkritika tekintetében nem volt jelentős a változás (lényegében változatlan maradt).

Érdekes, hogy az anyák látszólag visszafejlődtek a program lejárta után, ami a testi fenyítéshez és a gyerekekkel szembeni alacsony elvárásokhoz való viszonyulásukat illeti. Browne (1989) meg kívánja fejteni ennek az eredménynek az okát. Ő úgy véli, hogy a képzés során csupán a 48 alkalomból 3-at szenteltek fenyítési eszközöknek, azzal érvel, hogy elvárhatatlan, hogy ilyen rövid intézkedés után (6 óra) jelentős változás következzen be.

HASZNOS SEGÉDANYAGOK

Nincsen megemlítve.

4. A PROJEKTRRE VONATKOZÓ ADATOK

A projekt neve	Nincsen megemlítve.
Hozzáférés (link &/or bibliográfiai adatok)	Sandifer, J.L. (2008). Evaluating the efficacy of a parenting program for Incarcerated mothers. <i>The Prison Journal</i> , 88(3), 423-445. (Cím: A szülőnevelő programok hatékonyságának felmérése börtönben levő szülők esetében)
Programfelelős (szervezet &/ vagy személy)	Nincsen megemlítve.

IMPLEMENTÁLÁS

Hol? Mikor? Időtartam	Javítóintézet női fogva tartottak számára – az AEÁ déli államainak egyikében. 2001 szeptember – 2002 december. 72 óra = (24 alkalom* egyenként 3h mindegyik), heti két alkalom			
Célcsoport (ha felnőttek)	Neme	Résztevő minősége	Börtönnel való kapcsolat	Résztevők száma
	☒ Nő ☐ Férfi	☐ Várandós anyák ☒ Anyák ☐ Apák ☐ Más női gondviselő ☐ Más férfi gondviselő Más:	☒ Fogva tartott ☐ Volt fogoly Más:	N= 161* Terápiás csoport (n=119) *minden csoportban 15-25 résztvevő volt
Tevékenységek	<p>Egy frontális képzéscsomag és egy interaktív képzéscsomag, amelynek címe: „Kötélékek újra kialakítása és kapcsolatok újraépítése” (Szülői kurrikulum) (Meyer and Moriarty, 1995). Ez hat részre tagolódott: „Család és a gyerek fejlődése”, „Fegyelem”, „Súlyos problémák”, „Személyiségfejlődés”, „Gyermekbántalmazás”, „Bebörtönzött szülők számára fontos kérdések”.</p> <p>A képzés több gyakorlatban alkalmazható módszert mutat be: az újonnan tanult praktikák alkalmazása levélírás során, írásbeli feladatok elvégzése az önértékelés fejlesztése érdekében.</p> <p>Továbbá más képzési módszereket is bemutat: gyerekirodalom olvasása, munkafüzetek használata, írott feladatok elvégzése önértékelés-fejlesztés szempontjából, újonnan tanult készségek alkalmazása levélírás során és a látogatások során, új fogalmak alkalmazása valódi élethelyzetekben.</p> <p>Az interaktív képzéscsomag abból állt, hogy meghosszabbították a látogatások időtartamát, és kidolgoztak ezekre az alkalmakra egy jól szervezett programot (pl. kézimunka, szórakozás), lehetővé téve ugyanakkor a szabad foglalkozást is, amely során az anya gyakorolhatja anyai készségeit. A látogatások fajtái: „kötődésképző látogatás” - anyák és csecsemők számára, „játásznapok” - az anyák és 3 – 12 éves gyerekeik számára és alkalmi programok anyák és tizenéves gyerekeik számára.</p>			

ÉRTÉKELÉS

Értékelve volt?

Kétszeri teszteléshez (a programot megelőző és a programot követő) egy majdnem kísérleti módszert alkalmaztak

- A szülő-gyerek kapcsolatra vonatkozó kérdőív (PCRI): amelynek célja mérni azt a hét készséget és magatartásformát, amely hozzásegít az erőteljes szülő-gyerek kötődés kialakulásához.
- Szülői készségeket mérő kérdőív (AAPI-2), amely arra volt hivatott, hogy rámutasson az 1 tesztelés és a 2 tesztelés közötti különbségekre, összehasonlítva a résztvevőket egy kontrollcsoport tagjaival is. Egy 12-es skála, amely a két kérdőívre adható válaszokat tartalmazta, volt arra hivatott, hogy segítsen a program értékelésében.

A második lekérdezés a képzés utolsó előtti napján történt a terápiás csoport keretében, és 12 héttel később a kontrollcsoport esetében.

Értékelés eredményei

Párosított t-tesztek értékelése a szülőnevelő programban való résztvevők esetében (1 és 2 lekérdezési alkalom) azt mutatja, hogy a bebörtönzött anyák fejlődtek szülői ismereteik és készségeik tekintetében. Pontosabban a tesztek eredményei azt mutatják, hogy gyarapodtak a gyermek fejlődésére vonatkozó ismereteik, és megváltozott a testi fenytéshez való viszonyulásuk, átértékelték a szülő-gyerek szerepek felcserélődését és nőtt az empátia gyerekeikkel szemben, jobban felismerték gyerekeik szükségleteit. Nem volt szignifikáns változás az érzelmi és szociális támogatás vonatkozásában és abban sem, hogy milyen élvezetet jelent szülőnek lenni, illetve nem mutattak szignifikáns fejlődést abban sem, hogy a szülő-gyerek kommunikációnak milyennek kellene lennie.

Nem volt szignifikáns különbség megfigyelhető a kontrollcsoporthoz viszonyítva sem.

HASZNOS SEGÉDANYAGOK

Nincsen megemlítve.

5. A PROJEKTRRE VONATKOZÓ ADATOK

A projekt neve	M.J.L.K. (Rács mögül szeretni a gyereket)
Hozzáférés (link &/or bibliográfiai adatok)	Moore, A.R. (1995). An evaluation of a program for incarcerated mothers: parenting training and the enhancement of self-esteem. (<i>Cím: bebörtönzött anyák számára kidolgozott program értékelése: szülőnevelés és az önbecsülés javítása</i>) Link: http://digarchive.library.vcu.edu/dspace/bitstream/10156/2153/1/moorear_phd.pdf
Programfelelős (szervezet &/ vagy személy)	Virginia-i Javítóintézet-központ

IMPLEMENTÁLÁS

Hol? Mikor? Időtartam	Virginia-i női javítóintézet Nincsen megemlítve. A szülőnevelő programok időtartama: 18 óra = (9 alkalom* egyenként 2h mindegyik).			
Célcsoport (ha felnőttek)	Neme	Résztevő minősége	Börtönnel való kapcsolat	Résztevők száma
	☒ Nő ☐ Férfi	☐ Várandós anyák ☒ Anyák ☐ Apák ☐ Más női gondviselő ☐ Más férfi gondviselő Más:	☒ Fogva tartott ☐ Volt fogoly Más:	N= 40 20 a kontroll-csoportban & 20 a kísérleti csoportban
Tevékenységek	<p>I. szakasz</p> <p>I. Szülőnevelés (10h)</p> <p>a) Fegyelmzés: A szülőket olyan módszerekre tanítják, amelyek hasznosak lehetnek a gyerekekhez kapcsolódó problémák megoldásában, továbbá olyanokra, amelyek bátorítják őket, hogy a természetes és logikus ok-okozati eszközöket alkalmazzák (a tetteknek következményei vannak elvet) a nevelésben.</p> <p>b) Kommunikáció: A kommunikációnak több formáját ismerjük: szóbeli, non-verbális és szimbolikus kommunikáció. A cél, hogy kialakuljanak a gyerekkel való kapcsolat szempontjából megfelelő kommunikációs készségek.</p> <p>II. A gyermek fejlődési szakaszainak bemutatása (8h):</p> <ul style="list-style-type: none"> • kora gyermekkor (0-5 életévek) • a gyerek fejlődés 6 és 12 életévek között (iskoláskorú gyerekek fejlődése) • serdülőkor (13-16 életévek) <p>2. szakasz</p> <ul style="list-style-type: none"> • Különleges látogatási nap megszervezése (anya-gyerek látogatás) • Terápiás csoportok anyák számára (maximum 15 résztvevővel) – kéthavi rendszerességgel. Szakképzett csoportvezető irányítja a csoport munkáját. Az elsődleges cél a bátorítás. • Életvezetési és életmódtanácsadás (8 alkalom, egyenként 2h). A cél az, hogy specifikus ismeretekre és készségekre tanítsák a szülőket, amelyeket a szabadulás után is képesek lesznek hasznosítani a családban és a társadalomban. <p><i>Amikor a jelen programban résztvevők kiszabadulnak a Gyerekbántalmazást Megelőző Virginia-i Egyesület (civilszervezet) megpróbálja az anyát kapcsolatba hozni az Anonim Szülők Társaságával, amely segíteni fog nekik a társadalomba való visszaailleszkedésük során.</i></p>			

ÉRTÉKELÉS

Értékelve volt?

Egy kvázi-kísérleti és non-ekvivalens kontrollcsoportos módszert választottak ehhez a vizsgálathoz.

A terv magában foglalt egy kontrollcsoportot és egy vizsgálati csoportot, mindkét csoport esetében elvégezték a programot megelőző tesztelést és a programot követő tesztelést. A vizsgálati eszközök az alábbi kérdőívek voltak:

1. Önbecsülési index (ISE) (Hudson, 1982) – amely arra volt hivatott, hogy mérje a problémák súlyosságát és mélységét a megkérdezettek önbecsülésével kapcsolatosan.
2. Nevelési ismeretekre vonatkozó kérdőív (Bavolek, 1986), amelynek az a célja, hogy felmérje, a szülők milyen ismeretekkel rendelkeznek viselkedés-menedzsmenttel kapcsolatos technikák terén.
3. A szülői készségek felmérésére vonatkozó kérdőív (AAPI) (Bavolek, 1990) A szülői készségeket vizsgáló kérdőív arra hivatott, hogy felmérje a felnőttek és serdülők gyerekneveléshez kapcsolódó készségeit.
4. A résztvevőkre vonatkozó demográfiai adatok és a kapcsolódó háttérinformációk felmérésére alkalmas kérdőív (a szerző dolgozta ki ezt), amely arra hivatott, hogy megvizsgálja bűnözői előéletet és a demográfiai adatokat.
5. A jelen vizsgálatra vonatkozó űrlap (M.I.L.K.) – amely azt hivatott megmutatni, hogy mennyire elégedettek a résztvevők a program implementációját illetően.

Ez utóbbit csak a vizsgálati csoporttal töltették ki és csak a programot követő tesztelés során. A többi kérdőívet mindkét csoporttal és mindkét alkalommal kitöltették.

Értékelés eredményei

Kétváltozós elemzések azt mutatták, hogy nincsen szignifikáns különbség a terápiás csoport és a kontrollcsoport között. Mégis, pozitív irányú elmozdulás volt megfigyelhető a kívánt eredmények irányába a Nevelési ismeretekre vonatkozó kérdőív (Bavolek, 1986) esetében, illetve az AAPI-teszt néhány szakaszának esetében: 1) a gyerek iránti empátia, (2) a testi fenytésbe vetett hit, (3) a családi szerepek felcserélése.

Következtetésként elmondható, hogy a program pozitív hatással volt a szülői készségek és ismeretek elsajátításának terén, de nem volt hatással a szülői attitűd megváltozására és az önbecsülés fejlődésére sem.

HASZNOS SEGÉDANYAGOK

Nincsen megemlítné.

MÁS MEGJEGYZÉSEK

A jelen projekt célja – amint azt a szerző meghatározza – az, hogy megerősítse a családi kötelekeket, és csökkentse a bebörtönzött szülők és gyerekeik, illetve ezek gondviselői közötti szakadékot. A projekt további célja volt csökkenteni és megelőzni a gyermekbántalmazást és a gyerekek elhanyagolását, továbbá az is, hogy csökkentse a visszaesést azok körében akik részt vettek ebben a programban. Elmondható, hogy ezek a célok állnak a legközelebb az általunk implementált DAPHNE-projekt céljaihoz.

6. A PROJEKTRÉ VONATKOZÓ ADATOK

A projekt neve	Az interaktív családnevelés (LIFE-program)
Hozzáférés (link &/or bibliográfiai adatok)	Dunn, E., and Arbuckle, J.G. (2002). Children of incarcerated parents and enhanced visitation programs: impacts of the living interactive family education (life) program. Retrieved June 7, 2010 from: (Cím: <i>A bebörtönzött szülők gyerekei és a kiszélesített látogatási program – az interaktív családnevelési program hatása a gyerekek életére</i>) Link: http://extension.missouri.edu/4hlife/guide/4HLIFE_guide_appendix_09.pdf
Programfelelős (szervezet &/ vagy személy)	A Missouri Egyetem kihelyezett tagozata.

IMPLEMENTÁLÁS

Hol? Mikor? Időtartam	A Missouri állambeli (AEÁ) maximálisan szigorított börtön. 2001-2003 Nincsen megemlítve.			
Célcsoport (ha felnőttek)	Neme	Résztevő minősége	Börtönnel való kapcsolat	Résztevők száma
	☐ Nő ☒ Férfi	☐ Várandós anyák ☐ Anyák ☒ Apák ☐ Más női gondviselő ☒ Más férfi gondviselő Más: nagyapák, mostohaapák, akik 4 – 19 év közötti gyerekeket gondoznak és nevelnek.	☒ Fogva tartott ☐ Volt fogoly Más:	N= 7
Célcsoport (ha gyerekei)	Neme	Résztevő minősége	Életkor	Résztevők száma
	☐ Nő ☒ Férfi	☐ Bebörtönzött anyák gyerekei ☒ Bebörtönzött apák gyerekei Más: unokák, más családtagok (unokaöcs, unokahúg)	6 - 14 évesek	N= 7
Tevékenységek	<p>A LIFE programnak két fő összetevője volt:</p> <ul style="list-style-type: none"> Négy alapelven alapuló tevékenységek (ESzKE tevékenységek, 4H /Head, Heart, Hand, Health/): Az én vallomásai: Az Eszem tisztán fog gondolkozni, a Szívem hűségesebb lesz, a Kezem több szolgálatot fog tenni, az Egészségem pedig a jobb életért fog küzdeni – és mindezt a csapatomért, a közösségért, az országért és az egész világért. A havi rendszerességgel megrendezett találkozók a gyerekek és apák / rokonaik együtt dolgoztak hagyományos tevékenységek formájában: művészetek, mesterségek, és curriculum-alapú feladatok, amelyek arra voltak hivatottak, hogy a résztvevők konfliktusaira és ezek megoldására fókuszáljanak – pl. ellenállni a kábítószereknek – és mindezt csapatmunka és fejlesztő tevékenységek formájában.* Szülőképzés: amelynek célcsoportja a bebörtönzött apák / rokonok voltak. A cél az volt, hogy a kommunikációra és az indulatok leküzdésére fókuszáljanak csapatmunka és pozitív fegyelem révén. A bebörtönzöttek fontos szerepet játszottak a program kialakításában, részt vettek egy kiegészítő találkozón minden hónapban, amikor eltervezték a következő alkalom programját és segítettek megszabni a tagságra vonatkozó szabályokat és elvárásokat. 			

ÉRTÉKELÉS

Értékelve volt?	I) Fókuszcsoportos interjúkat készítettek a bebörtönzött apák / rokonok segítségével a program befejezése után. A fókuszcsoport beszélgetéseket folytatott arra vonatkozóan, hogy milyen hatással volt az apákra a programban való részvétel, a gyerek-szülő viszonyra vonatkozóan, a gyermekjólétre vonatkozóan (a gyerek otthoni, közösségbeli és iskolai jóléte). II) Egy olyan kérdőív, amelyet három különböző kérdőívből gyúrtak egybe (a Rosenberg-féle Önbecsülési Skála, a EszKE-modell - 4H-modell /Head, Heart, Hand, Health/, és az Életvezetési Készségek kérdőíve). A kérdések az elméleti ismeretekre, tanulásra, problémamegoldásra, szociális kompetenciákra, döntéshozatalra, célok kitűzésére és célok megvalósítására vonatkoztak. Ezt lekérdezték két felmérési szakaszban azoktól a gyerekektől, akik részt vettek a programban legalább 3 hónapig (a két felmérés közötti időszak legalább 6 hónap volt).
Értékelés eredményei	I) Az apák / rokonok azt vallották, hogy ezek a kurzusok segítettek nekik abban, hogy hatékonyabb kommunikációs készségekre tegyenek szert, jobb fegyvelmezési technikákat és nevelési készségeket sajátítsanak el, és ezek egytől egyig pozitívan befolyásolták a gyerekeikkel való kapcsolatukat. A gyerekekkel végzett tevékenységeket pedig azért ítélték hasznosnak, mert úgy vélték, ez segített nekik új készségek kialakításában és gyerekeik jobb megértésében. II) A korrelációs eredmények pedig azt mutatják, hogy a gyerekek szociális kompetenciái és kommunikációs készségei is fejlődtek, továbbá fejlődött döntéshozó készségük is.

HASZNOS SEGÉDANYAGOK

* A konstruktív interakciós tevékenységek a következő témákat tartalmazták (ESzKE /4H/-tevékenységek)

- 1. Bizalom:** az apák és a gyerekek irányították egymást.
- 2. Diverzitás és tolerancia:** a résztvevők Martin Luther King „Van egy álmom” c. beszédéből olvastak részteket és megbeszélték, mit jelent számukra a beszéd, illetve, hogy életükben milyen szerepet játszik a tolerancia és a diverzitás.
- 3. Szeretet és megbecsülés:** Bálint-napi köszöntőkártyákat készítettek, hogy kimutassák családtagjaik és egymás iránt érzett szeretetüket.
- 4. Kreativitás:** húsvéti tojások írása (tojáshímzés)

7. A PROJEKTRRE VONATKOZÓ ADATOK

A projekt neve	Fogylyok és családjaik Projekt
Hozzáférés (link &/or bibliográfiai adatok)	Link: http://www.goodbeginnings.net.au/files/prisoners_families_14.pdf
Programfelelős (szervezet &/ vagy személy)	Good Beginnings, Australia

IMPLEMENTÁLÁS

Hol?	13 ausztráliai börtön: Tasmania, South Australia, Queensland, Northern Territory, Western Australia, Victoria, New South Wales			
Mikor?	1998 (bevezető projekt)			
Időtartam	2000-2004 (implementálás)			
	Szülőnevelő programok: 14 – 24 óra (7 - 8 hét * 2-3h hetente)			
	Neme	Résztevő minősége	Börtönnel való kapcsolat	Résztevők száma
Célcsoport (ha felnőttek)	☒ Nő ☒ Férfi	☐ Várandós anyák ☒ Anyák ☒ Apák ☐ Más női gondviselő ☐ Más férfi gondviselő	☒ Fogva tartott ☐ Volt fogoly Más:	223 fogoly, amelyből 112 nő, 88 férfi 23 (nincsen pontosítva)
Tevékenységek	<ul style="list-style-type: none"> • Szülőnevelő programok bebörtönzött anyák és apák számára, amelynek célja szülői szerepkörük és kötelezettségeik tudatosítása (Szülőnevelő program) • Lehetővé tenni a gyerekeke és a börtönben levő szülők közötti kapcsolattartást (Szülői nap, telefonbeszélgetések, felügyelet melletti látogatások, gyerekek utaztatása, játékok, könyvek beszerzése a látogatásokra) • Segítségnyújtás a foglyok számára a gyerekek és a család problémáinak megoldásában: tanácsadás, informálás, közvetítés, ügyvédi segédlet (szabadság utáni segítségnyújtás: otthoni látogatások, egyéni tanácsadás) • Tanácsadás és információ nyújtása azoknak a családoknak, akiket érint valamely szülő bebörtönzésének problémája (Családsegítő programok, családtagok megtalálása, programok külső segítőknek, stb.) <p>A szülőnevelés egy sor oktatási alkalmat tartalmazott, amelyen az alábbi témákkal foglalkoztak:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. kapcsolatok és felelőségek 2. szülőség és börtön 3. a gyermekfejlődés szakaszai 4. játékok és a szülői minőség által nyújtott élvezetek 5. konfliktuskezelés, nehéz időkkkel való szembenézés beleértve a kommunikációs nehézségeket és a bántalmazás kérdéskörét is. 6. hazatérés – mire kell felkészülni <p>Néhány más szülőnevelő programnak az volt a célja, hogy a résztvevők megértsék saját gyermekkori bántalmaikat, és ne ismételjék meg a szüleik hibáját gyerekeikkel szemben.</p>			

ÉRTÉKELÉS

Értékelve volt?	<p>A Melbourne-i Tanácsadó Testület értékelte, amely szerint a siker titka a következő:</p> <ul style="list-style-type: none">• a vonatkozó szakirodalom ismerete• egy értékelési keret kidolgozása• az adatgyűjtés módszertanának és a projekt értékelési útmutatójának kidolgozása• a programban részt vevő személyekre vonatkozó adatok begyűjtése• a részvevő foglyok egy szegmensének nyomon követése, hogy értékelhető legyen a program hatása hosszú távon is• háromszori terepfelmérés, amely során meglátogatják a bevezető programban résztvevő intézményeket, és interjúkat készítenek a személyzettel, a programfelelősökkel, a helyi ügynökségek munkatársaival, a program dolgozóival, a börtön ügyvivőivel• a műhelytalálkozók validálása a vezető segítségével, és „Jó kezdet” munkacsoport létrehozása a projekt kulcshelyszínein.• Időszakos jelentés elkészítése 2003 novemberében, amelynek célja az implementáció sikerességének felmérése, és az eddigi eredmények csoportosítása.
Értékelés eredményei	<p>Az alábbi eredményeket közölték:</p> <ul style="list-style-type: none">• Az a tény, hogy több program futott, azt is jelenti, hogy nem lehet meghatározni, hogy a program tartalma hasznosnak bizonyult-e a végcélok elérésében. A lényeg inkább az, hogy a programok a foglyokra, mint szülőkre tekintenek, és így a foglyok szülői tanácsadásban részesülhetnek. Emiatt az mondható, hogy az eredmények pozitívak.• A foglyok neme nem releváns a tevékenységek szempontjából, mégis a női börtönökben dolgozó koordinátorok azt nyilatkozzák, hogy a női foglyok többször kérnek látogatást, krízishelyzetek esetében gyakrabban kérnek segítséget (telefonhívás, kérvény formájában), és anyagi segítségért is hamarabb folyamodnak.• a bennszülött foglyok nagy számban vettek részt a program tevékenységeiben, de kisebb mértékben vettek részt a szülőnevelő alkalmakon.

HASZNOS SEGÉDANYAGOK

Nincsen megemlítve.

8. A PROJEKTRÉ VONATKOZÓ ADATAI

A projekt neve	Nincs megemlítve.
Hozzáférés (link &/or bibliográfiai adatok)	Eddy, B. A., Powell, M. J., Szubka, M. H., McCool, M. L., Kuntz, S. (2001). Challenges in Research with Incarcerated Parents and Importance in Violence Prevention. American Journal of Preventive Medicine, 20 (1S), 56–62. (Cím: <i>Bebörtönzött szülőkkel végzett kutatások kihívásai és az erőszakmegelőzés szerepe</i>)
Programfelelős (szervezet &/ vagy személy)	Erőforrás-fejlesztő Intézet Kansas City, Missouri Finanszírozó: Egészségmegőrző és Betegségmegelőző Intézet, Erőszakmegelőzés Fiatalok Számára (A projekt kódja: U81/CCU713461-03)

IMPLEMENTÁLÁS

Hol? Mikor? Időtartam	AEÁ (helyi érdekeltsgű börtön) 2001 4 alkalom, egyenként 1-1 óra, mindegyik alkalom után lehetőség volt megbeszélésre is			
Célcsoport (ha felnőttek)	Neme	Résztevő minősége	Börtönnel való kapcsolat	Résztevők száma
	☒ Nő ☒ Férfi	☐ Várandós anyák ☒ Anyák ☒ Apák ☐ Más női gondviselő ☐ Más férfi gondviselő Megjegyzések: A kiválasztott foglyok egytől egyig szülők voltak, akiknek legalább 1, 3-10 közötti gyereke volt. A foglyok valamennyien kábítószer-függők vagy alkoholfüggők voltak. Többüknek mentális problémái is voltak. Gyerekeikkel, havi rendszerességgel tartottak kapcsolatot.	☒ Fogva tartott ☐ Volt fogoly Más:	90% -a vizsgálatban részt vevőknek férfi volt. További adatok nem állnak rendelkezésre a résztvevőkre vonatkozóan.
Célcsoport (ha gyerekei)	Neme	Résztevő minősége	Életkoruk	Résztevők száma
	☐ Nő ☒ Férfi	☒ Bebörtönzött anyák gyerekei ☒ Bebörtönzött apák gyerekei Más:	3 -10 évesek	Nincs megemlítve.
Tevékenységek	Frontális oktatás formájában megvalósuló szülőnevelési program, amely kommunikációval kapcsolatos és problémamegoldásra fókuszáló kérdésekre keresi a választ, gyerekfejlődéssel kapcsolatos témákat jár körül. A curriculum-ot bebörtönzött szülők számára dolgozták ki, a tantárgycsomag a pozitív megerősítésre fektet hangsúlyt, és olyan módszerekre, amelyek a gyerekbántalmazást hivatottak megelőzni.			

ÉRTÉKELÉS

Értékelve volt?	Önkitöltős kérdőíveket alkalmaztak, illetve nyomon követés céljából interjúk módszerhez folyamodtak, amelyben részt vett a bebörtönzött szülő, a gyereke és a gyerek aktuális gondviselője. Ez utóbbit 12 hónappal a program befejezését követően végezték el.
Értékelés eredményei	Az eredményeket nem tették közzé, mert a szerzők nyilatkozata szerint, nagyon ellentmondásosak lettek, ami annak tudható be, hogy a családbeli szerepek gyökeresen megváltoztak, és emiatt terheltté vált a bebörtönzött szülők és gyerekeik közötti kapcsolat. A bebörtönzött szülők csak korlátozottan vehettek részt a szülőnevelési kurzusok, emiatt nehéz általános érvényű következtetéseket levonni.

HASZNOS SEGÉDANYAGOK

Nincsen megemlítve.

II MELLÉKLET

Nők a romániai börtönökben

Romániában összesen 36 börtön valamint 6 börtön-kórház és 3 reedukációs központ működik. Az alábbi ábrán látható ezek elhelyezkedése az ország területén:

1. Ábra: A romániai börtönök térképe

Rendeltetésük alapján elkülöníthető:

2 börtön kizárólag kiskorú- és fiatalok számára (Craiova és Tichilești) van fenntartva

- 6 börtön-kórház (Bukarest-Jilava, Bukarest-Rahova, Colibaș, Dej, Poarta Albă és Târgu-Ocna),
- 3 reedukációs központ (Buzias, Găești és Târgu Ocna),
- 1 női börtön (Târgșor).

A fentiekből látható, hogy csupán egyetlen női börtön található az országban, azonban a több börtönben működnek, nők számára elkülönített szekciók (pl. a Szamosújvári Maximális Biztonságú Szigorított Börtön, Kolozsvári Külső Szekciója).

A Börtönkutatás Nemzetközi Központja (ICPS) által készített statisztikák szerint 2011.10.25-én Romániában 29,963 volt a börtönbüntetésre ítélt személyek száma, melyből 16.4% visszaeső bűnöző volt.

Ami a női bűnözők arányát illeti, 2010 május végén ez az arány 4.6% volt a bűnöző populáción belül. Amennyiben megvizsgáljuk, hogy hogyan alakult Európa szintjén a női bűnözés, láthatjuk, hogy Románia 4.6%-al a 31. helyen áll, egy olyan skálán, ahol a legkisebb érték 1.6% Montenegróban volt regisztrálva, míg a legmagasabb, 16.4% Andorrán (ICPS).

Ami a büntetés végrehajtási rendszert illeti (büntetés kategorizálása), a nők javarészt a többi elítélthez hasonlóan kezelésben részesülnek, a különbség csupán az, hogy a nőket nem használják nehéz munkavégzésre, illetve a várandós vagy 1 évesnél kisebb gyerekes anyák nem dolgozhatnak többet, mint napi nyolc órát.

Azokban a börtönökben, ahol női fogvatartottak is vannak, kötelező a női személyzet alkalmazása. Ez nem zárja ki azt, hogy szakmai okokból kifolyólag az olyan férfi alkalmazottak, mint orvosok és tanítók ne végezhesék munkájukat a nők számára fenntartott szekciókon. A női személyzet, legyen az laikus vagy vallási, a lehetőségekhez mérten ugyanolyan képzettséggel kell rendelkezzen, mint a férfi börtönökben dolgozó személyzet.

A nőket érintő szoció-kulturális tevékenységek alkalmazásakor a következőket veszik figyelembe: a börtönbüntetés időtartama (hossza); az elkövetett bűntett és a visszaesés lehetősége; a fogvatartott személy életkora és pszichoszociális struktúrája; a börtön által birtokolt helyiségek és a különböző képzésekre használt anyagok megléte; a megfelelő módszerek és beavatkozási lehetőségek kiválasztása annak érdekében, hogy reszocializációs programok minél nagyobb hatékonysággal működjenek (Stănişor, E., 2002).

A végrehajtói rendszer tartalmazza azokat a szabályokat, melyek a büntetés végrehajtásának alapját képezik, az elítéltek áthelyezhetőek egyik rendszerből a másikba, a differenciálás a szabadságvesztettség időtartamának, a fogvatartás feltételeinek és a tevékenységek lezajlásának milyenségétől függnek.

A börtönökben a következő rendszerek szerint vannak elkülönítve a fogvatartottak: maximálisan zárt rendszer, zárt rendszer, félig zárt rendszer, nyílt rendszer.

A Maximálisan zárt rendszerbe helyezik azokat a személyeket, akiket több mint 15 éves szabadságvesztésre ítélték. Ezek a személyek egyénileg vannak elhelyezve a börtöncellákba, állandó felügyelet alatt vannak, és kíséretet biztosítanak számukra. Bizonyos esetekben az elítéltek nem zárhatók ilyen rendszerbe. Ilyen esetek a következők:

- ha egy férfi betöltötte a 60. évet és a nő az 55. évet
- ha egy nő terhes, vagy olyan anya, akiknek 1 éves vagy ennél fiatalabb gyereke van
- ha kiskorú az elítélt
- ha a személy egyes fokú sérült kategóriába tartozik, illetve ha súlyos mozgássérült

Zárt rendszerbe helyezhetők azok az egyének, akiket több mint 5 évi szabadságvesztésre ítélték, de kevesebb mint 15 évre. Csoportosan helyezik el őket a cellákban, állandó felügyelet mellett dolgoznak, részt vesznek nevelő jellegű, kulturális tevékenységeken, kis csoportos pszichológiai tanácsadáson.

Félig zárt rendszerbe helyezik az 1-5 év közötti évre elítélt személyeket. Ezek a börtönön belül kíséret nélkül tartózkodhatnak, dolgoznak, részt kell vegyenek nevelő jellegű, kulturális tevékenységeken, kiscsoportos pszichológiai, miközben állandó felügyelet, ellenőrzés alatt vannak.

Nyílt rendszerbe sorolhatók azok a személyek, akiket maximum 5 év szabadságvesztésre ítélték el. Ők kíséret nélkül tartózkodhatnak a börtönben, dolgozhatnak, részt vehetnek nevelő jellegű, kulturális tevékenységeken, kiscsoportos pszichológiai tanácsadáson, felügyelet nélkül. Annak függvényében, hogy milyen az illető egyén magatartása, személyisége, az illető személy áthelyezhető más rendszerbe, maximálisan zárt, zárt vagy félig zárt rendszerekbe.

A börtönben lévő személyek **a következő szabályok szerint részesülhetnek látogatásban:**

- Előzetes letartóztatás esetén, illetve amikor még nem pontosan meghatározott a szabadságvesztés, havonta 4 látogatás a megengedett
- A maximálisan zárt rendszerre elítéltek esetén havonta 2 látogatás megengedett
- A zárt rendszerben lévő személyeknek havonta 3 látogatás megengedett
- Félig zárt rendszerben lévő elítélteknek havonta 4 látogatás megengedett
- Nyílt rendszerben lévő elítélteknek havonta 5 látogatás megengedett
- Kiskorúaknak, terhes nőknek illetve azoknak, akik a börtönben nevelik gyermeküket, megengedett a havonkénti nyolcszori látogatás.

A látogatás időtartama 30 perctől 2 óráig terjedhet a rendelkezésre álló helyiség és a látogatók számának függvényében. A kiskorúak látogatási ideje 1 és 3 óra között van. Naponta egy látogatás megengedett a börtönbüntetésre ítélt személyek számára.

A szabadságvesztésre ítélt személyeknek joguk van havonta csomagot kapni, azonban tilos az olyan csomag fogadása, amely fémelemeket, illetve értékes drágaköveket tartalmaz. A csomag súlya nem haladhatja meg a 10 kilót, amihez hozzáadható 6 kilogramm gyümölcs és 20 liter víz és/vagy üdítő. Évenként még kapható 3 csomag: ünnepek, születésnapok vagy a nemzeti ünnep alkalmával, illetve olyan esetekben, amikor az elítéltnak ez jutalomként megengedett. A kapott csomagokat az egyének jelenlétében ellenőrzik.

A szabadságvesztésre ítélt személyeknek tilos: az olyan csomagok fogadása, melyek olyan élelmet tartalmaznak, amely fogyasztásához felmelegítés, főzés szükséges, kivételt képeznek ez alól a kávé, tea és tej. Tiltott listán van a citrom (fogadása és vásárlása).

A nem fogadható élelmet, illetve termékeket azonnal visszaadják annak a személynek, aki hozta, kivéve azokat a termékeket, melyek a törvény által tiltottak. A tiltott termékek jelenlétéről értesítik az ezért felelős személyeket.

Gyógyszereket csak tablettá formájában kaphatnak. A leszigetelt flakonokban, dobozokban (nem lehet kupakkal lezárt gyógyszer, por, kenőcs, fiola), lévő gyógyszert csak az intézmény orvosának jóváhagyásával lehet bevinni, s kizárólag olyan esetekben, ha azt szakorvos írta elő. A gyógyszert az előírt recepttel együtt fogadják el, a gyógyszerek szavatossági ideje minimum 6 hónap kell legyen. Saját célú használatra az egyéneknek joguk van gyógyszert igényelni, vásárolni. A börtönön belül vásárolt gyógyszerek ára nem haladhatja meg a gyógyszertári árat. Ruházatra, cipőre vagy hosszabb időközre használt eszközök vásárlására kapott engedély esetén használható a meghatározottnál nagyobb mennyiségű pénzösszeg (Igazságügyi Minisztérium, www.just.ro).

Börtönviszonyok között a nők inkább kivannak téve a stressznek, mint a más kategóriába tartozó elítéltek (ibidem, 2002, 178). A családtól és gyerekeiktől való elszakadás nagyon megviseli őket. Ehhez hozzáadódik a szűkebb és tágabb társadalom által feléjük közvetített megbélyegzés, mely mintegy megpecsételi a női bűnözők sorsát. Ennek tudatában a börtön vezetősége olyan speciális programokat dolgoz ki számukra, és ültet gyakorlatba, melyek elősegítik az anyáknak a gyerekekkel való kapcsolattartást, s így a fentebb említett nehézségek valamennyire ellensúlyozhatók.

Az **1969/23-as Törvény** értelmében amennyiben egy nő a börtönben szüli meg gyermekét, **a gyerek az anyjával maradhat addig, amíg betölti az 1. évet**, ami után az apa, más családtag vagy egy intézmény felügyeletére lesz bízva arra a periódusra, amíg az anya börtönben van. Jelen pillanatban Romániában a Bukarest-Rahova és a Targosor börtönökben működnek olyan szekciók, ahol az anyák együtt lehetnek gyerekeikkel mindaddig, amíg a gyerek 1 éves lesz. Továbbá, a Román Büntető Törvénykönyv lehetővé teszi, hogy amennyiben egy nő terhes, vagy 1 év-nél kisebb gyereke van, **megszakítható a börtönbüntetés** végrehajtása mindaddig, amíg a gyerek be nem tölti az 1 évet.

Kutatásaink során a Targosor-i és a Szamosújvári Maximális Biztonságú Szigorított Börtön, Kolozsvári Külső Szekcióján szereztünk adatokat a börtönben lévő nők és anyák számára vonatkozóan.

Az adatoknak megfelelően a Szamosújvári Maximális Biztonságú Szigorított Börtön, Kolozsvári Külső Szekcióján összesen 159 nő volt regisztrálva 2010.01.01 és 2011.02.15 között, akikből 135 anya. A 35 anyából 9 volt börtönbüntetésre ítélve azért, mert a gyereke ellen követett el bűncselekményt. A Kolozsvári Külső szekción alkalmazott „Beszélgető csoport anyáknak” tevékenységeken összesen 90 anya vett részt.

A Targosori börtönből kapott statisztikai adatok szerint 2010.06.25-én 591 női elítélte volt, akik közül 315 anya. A gyerekeik számát, illetve az elkövetett bűncselekményeket illetően nem állt a rendelkezésünkre statisztikai adat. A Targosori börtönben alkalmazott „Beszélgető csoport anyáknak” tevékenységeken összesen 30 anya vett részt.

III MELLÉKLET

A gyerekek elleni erőszak és elhanyagolás jogi szabályozottsága Romániában

Országos szinten, Romániában az Országos Gyermekjogvédelmi Hatóság (ANPDC) biztosítja a gyermekvédelmet, mely a Munkaügyért, Szociális Szolidaritásért és Családért felelős Minisztériumhoz tartozik. Megyei szinten léteznek a Szociális Támogatásért és Gyermekvédelemért felelős főigazgatóságok.

Feladata a gyerekek jogainak felügyelete, valamint, hogy megtegyen minden szükséges intézkedést a gyerekekhez méltó társadalom kialakításához, bevonva a helyi és központi közigazgatási szerveket, a civil társadalmat, a szülőket és a gyerekeket.

Fő tevékenységi területe a gyermek szülőitől való elválasztásának megelőzése valamint a szüleitől ideiglenesen vagy véglegesen elválasztott gyerek speciális védelme. Emellett a gyermek jogainak védelme és érvényesítése területén is dolgozik.

A családok és kiskorúak jogait és kötelezettségeit a **272/2004 számú a gyermek védelméről és jogainak érvényesítéséről szóló törvény** határozza meg.

A 272/2004 sz. Törvény 89. *Cikk* 1-es paragrafusa értelmében gyerekbántalmazás alatt a gyerekekkel felelősségi, bizalmi illetve hatósági kapcsolatban álló személy olyan önkéntes tettét értjük, mellyel veszélybe kerül a gyerek élete, fizikai, mentális, szellemi, erkölcsi és társadalmi fejlődése, testi épsége, fizikai és pszichikai egészsége. A 2-es paragrafus szerint a gyerek elhanyagolása alatt a gyerek neveléséért, gondozásáért felelős személy önkéntes vagy akaratlan mulasztását értjük e felelősségnek alárendelt ügyeletekre vonatkozóan, tett, mely veszélyezteti a gyerek életét, fizikai, mentális, szellemi, erkölcsi és társadalmi fejlődését, testi épségét, fizikai és pszichikai egészségét.

A 90. *Cikk* értelmében tilos fizikai büntetés minden módjának alkalmazása, és a gyerek jogainak olyan nemű megvonása, amely veszélyezteti a gyerek életét, fizikai, mentális, szellemi, erkölcsi és társadalmi fejlődését, testi épségét, fizikai és pszichikai egészségét úgy a családban, mint minden olyan intézményben, amely a gyerekek védelmét, gondozását illetve nevelését biztosítja.

A 91. *Cikk*, 1-es paragrafusa előírja, hogy minden olyan személy, aki a foglalkozásának vagy szakmájának természeténél fogva közvetlenül gyerekekkel dolgozik, és gyanúja van bántalmazási vagy elhanyagolási esetről, köteles értesíteni a

Szociális Munka Közszolgálatát, vagy a Szociális és Gyermekvédelmi Igazgatóságot, mely területileg illetékes a beazonosított ügygel kapcsolatosan. Majd a 2-es paragrafus értelmében a gyerekbántalmazási és elhanyagolási esetek jelzése miatt minden Szociális és Gyermekvédelmi Igazgatóság szintjén kötelezően létrehozzák a „gyerek telefonját”, melynek számát nyilvánosságra hozzák.

A 92. *Cikk* meghatározza, hogy a bántalmazott és elhanyagolt gyermekek különleges védelmének biztosítása érdekében a Szociális és Gyermekvédelmi Igazgatóság köteles:

- a.) megvizsgálni és megoldani/elbírálni minden gyerekbántalmazási, elhanyagolási esetet, beleértve a családi segítők részéről érkező bejelentéseket
- b.) biztosítani a 107. *Cikk* által előírt szolgáltatásokat, melyek a bántalmazás és elhanyagolás áldozatainak és családjuk szükségleteire szakosodtak

A 93. *Cikk* értelmében a gyerekbántalmazási illetve elhanyagolási esetek megvizsgálása érdekében a Szociális és Gyermekvédelmi Igazgatóság képviselőinek hozzáférhetőségi joguk van azon jogi személyek székhelyéhez illetve a fizikai személyek lakhelyéhez, akiknek gondozásában van a gyermek, vagy akik biztosítják a gyermek védelmét. Ezen vizsgálatok teljesítésének érdekében a rendőrségi szervezetnek kötelessége támogatni a Szociális és Gyermekvédelmi Igazgatóság képviselőit.

A 94. *Cikk* 1-es paragrafusa szerint azok a jogi személyek képviselői, illetve fizikai személyek amelyeknek gondozásában gyermek van, vagy gyermek védelmét biztosítják, kötelesek együttműködni a Szociális és Gyermekvédelmi Igazgatóság képviselőivel, és minden szükséges információt kiszolgáltatni a bejelentések elbírálása érdekében.

A 2-es paragrafus előírja, hogy abban az esetben, amikor a vizsgálatok nyomán, a Szociális és Gyermekvédelmi Igazgatóság képviselői megállapítják, hogy alapos okok vannak amelyek alátámasztják egy küszöbönálló veszélyhelyzet meglétét a gyermek számára, a bántalmazás illetve elhanyagolás miatt és nem ütköznek ellenállásba az első bekezdésben említett személyek részéről, a Szociális és Gyermekvédelmi Igazgatóság igazgatója a sürgős rendszerben való elhelyezés intézkedését foganatosítja. Az 58-60 illetve a 64 cikk 3. bekezdése és a 66 cikk előírásai megfelelően alkalmazandók.

A 3-as paragrafus meghatározza, hogy abban az esetben, ha az első bekezdésben megjelölt személyek elutasítják vagy bármilyen módon megakadályozzák a vizsgálatok elvégzését a Szociális és Gyermekvédelmi Igazgatóság képviselői által, és utóbbiak megállapítják, hogy alapos okok vannak amelyek alátámasztják egy küszöbönálló veszélyhelyzet meglétét a gyermek számára, a bántalmazás illetve elhanyagolás miatt, a Szociális és Gyermekvédelmi Igazgatóság értesíti a bíróságot, hogy elnöki rendeletet bocsásson ki a gyermek sürgős rendszerben való elhelyezésére egy személynél vagy családnál, egy szülészeti gondozónál, vagy egy rezidensi szolgálatnál, akinek a törvény által előírt végzettsége van. Az 58-60 illetve a 64 cikk 3. bekezdésének előírásai megfelelően alkalmazandók.

A 4-es paragrafus értelmében a sürgősségi elhelyezést elrendelő elnöki rendelet végrehajtását követő 48 óra után, a Szociális és Gyermekvédelmi Igazgatóság értesíti a bíróságot, hogy ez döntsön a következőkre nézve: a sürgősségi esetben elrendelt elhelyezés felváltását az elhelyezéssel, a szülői jogok gyakorlásának teljes vagy részleges elvesztéséről, valamint a szülői jogok gyakorlásáról.

A 95. Cikk 1-es paragrafus előírja, hogy a 94 cikk 3. és 4. bekezdésében előírt eljárás keretén belül hivatalból bizonyítékként szolgálhat a gyermek írásos nyilatkozata a bántalmazásra illetve elhanyagolásával kapcsolatban. A gyerek nyilatkozatát hang- illetve video technikai műszerekkel felvehetik, a törvény szerint. A felvételek kötelező módon pszichológus jelenlétében történnek. A 2-es paragrafus alapján kötelező a gyerek beleegyezése ahhoz, hogy nyilatkozatát felvegyék. A 3-as paragrafus értelmében amennyiben a bíróság szükségesnek tartja, behívhatja a gyermeket kihallgatásra. A kihallgatás kizárólag a tanácsszobában történik egy pszichológus jelenlétében, és csak egy előzetes felkészítés után.

A 96. Cikk előírja, hogy Abban az esetben, ha a bántalmazás vagy elhanyagolás olyan személy által volt elkövetve, aki egy jogi munka- vagy más kapcsolat alapján a gyerek védelmét, nevelését, gondozását biztosítja, a munkáltató kötelessége hogy azonnal értesítse a nyomozó szerveket és elrendelje a szóban forgó személy eltávolítását a gondozásában lévő gyerekektől.

A 97. Cikk értelmében a köz- illetve magánintézményekben, valamint a rezidens típusú köz- illetve magánintézményekben, melyek a gyerekek védelmét, nevelését, gondozását biztosítják, tilos olyan személy alkalmazása, aki ellen egy végleges és visszavonhatatlan bírósági ítéletet mondtak ki egy szándékosan elkövetett bűncselekmény miatt.

A 2011. 02.16 –án megjelent 117-es számú Hivatalos Közlöny, I- Részében megtalálható a „Gyermek elleni- és családon belüli erőszak esetében alkalmazott prevenció és intervenció keret módszertana multidiszciplináris csoport és rendszer keretében” (2011.01.19). A dokumentum célja meghatározni a közös módszertani keretet, a gyermek- és család- elleni erőszak védeleméért felelős szervek, az ezen a területen tevékenykedő szolgáltatásokat biztosítók valamint azoknak a szakembereknek a számára akik direkt módon dolgoznak a gyerekekkel, családokkal valamint a feltételezett elkövetőkkel/agresszorokkal. A dokumentum a gyermekvédelemben dolgozó szakembereknek, a családoknak, általában a szociális munkának szól, valamint az olyan szakembereknek, akik direkt kapcsolatban állnak a gyerekekkel.

Ez a dokumentum összesíti a törvény által előírt módszertani és munkaprocedúrákat figyelembe véve azon intézmények specifikumait, melyek a gyermekek elleni prevenció és intervenció eseteiben érintettek.

Fontos elérhetőségek:

- Országos Gyermekjogvédelmi Hatóság: <http://www.copii.ro>
- „A gyerek telefonja”: 116 111

Projektkoordinátor

Gyermkegészségügyi Intézet

Mentálhigiéné és Jólét Szakosztály, A Gyermekbántalmazás és
Gyermekelhanyagolás Megelőzését Tanulmányozó Központ (ICH-MHSW)
Görögország

Partnerek

Babeş-Bolyai Tudományegyetem

Szociológia és Szociális Munka Kar
Szociális Munka Tanszék (BBTE)
Románia

“Neofit Rilsky” Délnyugati Tudományegyetem (SWU)

Bulgária

Európai Erőszakellenes Hálózat (EAVN)

Görögország

Külső értékelés

SURT, Nőegylet a Munkába Való Beilleszkedésért

Spanyolország

